L 82-2
170

Varavīksne

LITERĀRAIS MANTOJUMS

1982

L 82-2 / 170

L 810.09

Varavīksne 1982

Literārais mantojums

RĪGA «LIESMA» 1982

8L
83.3L
Va 649

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
~~83 1492~~
0305021280

Sastādījusi Līvija Volkova
Redakcijas kolēģija:
I. Kiršentāle, V. Labrence, J. Niedre
Mākslinieks V. Ozoliņš
RLMVM fondu fotomateriāli
R. Auziņa un J. Krieviņa fotoreprodukcijas

V $\frac{70202-213}{M801(11)-82}$ 14.82.4603010202

© «Liesma», 1982

PRIEKŠVĀRDS

1982. gada «Varavīksne» atbalso arī 1981. gadu. 1982. gads ir gauži necils attiecībā uz simtgadniekiem, tāpēc īsti reizē izpildīt vēlējumus, kas izskanēja pagājušajā gadā gan J. Poruka, gan A. Brigaderes sarīkojumos, proti, šie rakstnieki vēl nebūt nav pilnībā atklāti, tāpēc jubilejām jāķļūst par ierosinājumu tālākajam darbam. Šajā sakarā publicēts pārskats par A. Brigaderes personisko bibliotēku. M. Stelmaka ar šo rakstu iekļaujas nu jau par tradicionālu kļuvušajā rubrikā — jauno literatūras pētnieku debija.

Kā jubilejas atskatu varam uzskatīt arī materiālu kopu par Latvijas padomju rakstnieku pirmo kongresu.

Atzīmētas šādas jubilejas: dzejniekam un sabiedriskajam darbiniekam Šalkonim — 100 gadu, grāmatniekam Atim Freinātam — 100 gadu, latviešu nacionālās literatūras nodibinātājam Jurim Alunānam — 150 gadu, vācu tautības latviešu literātam Jakobam Lundbergam — 200 gadu.

Nosacīts turpinājums un reizē nobeigums iepriekš publicētajam pētījumam par R. Blaumaņa vietām Rīgā ir raksts «R. Blaumanis un viņa Ērgļi». Par Rīgas periodu bija apkopotas un izvērtētas attiecīgas iepriekšējās publikācijas; šajā rakstā ietverts nepublicēts atmiņu materiāls par Blaumani Ērgļos, ko savākusi ērglēniete, pensionētā skolotāja Velta Rozenfelde.

Problēmas, kas saistītas ar 20. gadu demokrātisko kultūru un tās darbiniekiem, skartas rakstā par Krišu Melnalksni. Viņš bija izglītības darbinieks, un atcerēsimies, ka pagājušajā gadsimtā un vēl arī šī gadsimta pirmajā ceturksnī tautskolotāja un tautas kultūras darbinieka vārdi bija sinonīmi.

Sastādītāja

Jānis Niedre

LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU PIRMAIS KONGRESS

«Pirmais — vēsturiskais...»

Tā Padomju Latvijas literāti dēvējuši un dēvē 1941. gada 14. un 15. jūnijā Rīgā notikušo Latvijas vārda mākslinieku pulcēšanos. Šis Latvijas padomju rakstnieku pirmais kongress bija vēsturisks vārda tiešā nozīmē.

Kongress notika laikā, kad Latvijas tauta bija nupat atbrīvojusies no nacionālistiskās buržuāzijas un imperiālistisko Rietumu patvarnieku jūga un kopā ar citām brālīgajām padomju tautām atsākusi ceļu uz sociālismu, kas iedibinājās Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas iezvanā 1917. gadā, bet pārtrūka vācu ķeizarvalsts karapulku, kapitālistisko lielvalstu algotņu, interventu un nacionālās buržuāzijas bandu uzbrukuma rezultātā. Latvijas darbatauta bija uzvarējusi atkārtotā revolūcijā un reizē paglābusies no fašistiskās Vācijas okupācijas, kas Rietumeiropā trakojošā otrā pasaules kara grandos draudēja arī Baltijas zemēm.

1941. gadā pirmo reizi Latvijas vēsturē tika izveidota literātu organizācija, kas apvienoja dažādu paaudžu un dažādu rokrakstu literātus, lai sekmētu mākslinieciskо jaunradi tautas progresa interesēs, vienlaikus gādājot arī par vārda mākslinieku tiesiski materiālo nodrošinājumu.

Arī agrāk, vēl pirms četrdesmitā gada, Latvijā bija darbojušās vairākas profesionālo rakstnieku, pat jauno literātu biedrības, taču tām nebija paliekošas nozīmes: kapitālistiskajā valstī vārda mākslinieku konsolidācijai tālejošu progresa mērķu labad nebija vietas.

1941. gada kongress pasludināja rakstnieku jaunrades nesaraujamību ar tautu tās idejiski organizējošā priekšpulka —

Komunistiskās partijas vadībā. Rakstnieki uzņēmās audzināt jauno maiņu, gādāt, lai tiktu celtas godā pagātnē uzkrātās literārās vērtības un koptas literatūras progresīvi radošās tradīcijas.

1941. gada kongress apstiprināja latviešu rakstniecības iekļausmi lielās Padomju Savienības tautu brālīgo literatūru kopumā, īpaši uzsverot, ka līdz ar Latvijas Padomju rakstnieku savienības izveidi latviešu literatūra kļūs par vienu no sociālisma Dzimtenes rakstniecības atzariem. Tā attīstīsies idejiski mērķtiecīga, nacionāla pēc formas, savā izteiksmē tik daudzveidīga, cik daudzsejains būs rakstniecības radītāju kopums. Kongress izteica pārliecību, ka latviešu rakstniecība būs ieguvusi neiedomājami plašu lasītāju saimi un latviešu rakstnieku darbi dzīvos arī aiz dzimtās zemes robežām. Ar lielās krievu tautas valodas starpniecību viss idejiski un mākslinieciski nozīmīgais iegūs tāluma skanējumu.

Lūk, tāpēc skaitliski nelielo (pavisam 44 biedri) Latvijas padomju rakstnieku saietu nosauca augstākā foruma — kongresa vārdā.

Tiekdamies jo ciešāk sabiedroties ar citu PSRS tautu rakstnieku saimēm, rast ar tām sadraudzību jaunrades gaitās, kā arī vērsdamies pret kapitālistisko valstu melu propagandu, ka turpmāk latviešus sagaidot varmācīga pārtautošana, kongresa organizētāji aicināja tajā piedalīties visu padomju republiku rakstnieku pārstāvjus.

Savienoto un autonomo republiku rakstnieku savienības bija jo atsaucīgas. Latvijas literātu forumā ieradās daudzas delegācijas un delegāti — izcili Padomju Savienības dzejnieki, prozaiķi un literatūras kritiķi.

«Pirmajā — vēsturiskajā» PSRS Rakstnieku savienību pārstāvēja tās ģenerālsekretārs Aleksandrs Fadejevs, Maskavas rakstniekus — dzejnieki Nikolajs Asejevs un Vasilijs Ļebedevs-Kumačs. Ļeņingradas rakstnieku saimi pārstāvēja Mihails Zoščenko, Nikolajs Tihonovs, Aleksandrs Prokofjevs.

Kongresā runāja vairāku delegāciju pārstāvji. Apsveica, novēlēja veiksmi turpmākajā darbā, tiešās sarunās ar lat-

viešu kolēģiem iedibināja abpusējus radošus sakarus: vienojās par informācijas un daiļdarbu publicējumu apmaiņu, par tulkošanas pasākumiem (kas tolaik bija ij grūti, ij sarežģīti. Latvijā taču nezināja Vidusāzijas un Aizkaukāza tautu valodas un šajās republikās — latviešu valodu. Tulkojumu pamatā bija jāliek pārcēlumi no krievu valodas, dzejas parindeņi).

Nozīmīgākais kongresa gaitā bija divas pirmajā dienā teiktās runas — PSRS RS ģenerālsekretāra Aleksandra Fadejeva un latviešu literatūras korifeja Andreja Upīša runa.

Aleksandrs Fadejevs izvērsti runāja par sociālistiskā reālisma daiļrades būtību, pakavējās pie vispasaules klasikas mantojuma un nacionālās rakstniecības mantojuma jautājumiem.

Vairāk nekā stundu ilgajā runā Andrejs Upīts dalījās domās arī par rakstnieka atbildību. «Mūsu dzīvais klasiķis» (tā kongresa viesi sarunās dēvēja Upīti) runāja par literatūras saiknēm ar sava laika īstenību, sniedza detalizētu pārskatu, kā, sākot ar folkloru, cīņās un pretrunās tapusi un pieņēmusies spēkā latviešu dzeja, proza un dramaturģija. Andrejs Upīts uzsvēra: «Padomju Sociālistiskā Latvija saņem no pagātnes mantojumā ne vien bagātīgu revolucionārās cīņas pieredzi un pārdzīvojumus, bet arī augsti izkoptu mākslas izteiksmes mantojumu, ko viņa, bez šaubām, pratīs izlietot.»

«Pirmais — vēsturiskais» darbu beidza dažas dienas pirms vācu fašistisko pulku iebrukuma Padomju zemē — pirms Lielā Tēvijas kara sākuma. Daļa kongresa dalībnieku un viesu pat nepaguva noģērbt svētku drānas, nosēsties pie sava darba galda, kad sāka aurot trauksmes sirēnas un sprāga bumbas. Un rakstnieki traucās līdzi savas Dzimtenes bruņotajiem aizstāvjiem, lai cīnītos par tautas brīvi, īstenotu kongresā pasludinātos sociālistiskās vārda mākslas principus.

Kongresa dalībnieki Lielā Tēvijas kara laikā karoja gan ar savu jaunradi, gan ar armijas ierindnieku kaujas ieročiem.

ALEKSANDRA FADEJEVA RUNA

Biedri, vispirms atļaujiet man nodot jums, latviešu rakstniekiem, jaunajam sociālisma literatūras priekšpulkam, brālīgu sveicienu Padomju Rakstnieku savienības valdes vārdā! *(Aplausi.)*

Man jāizsaka prieks, ka mēs vairāk nekā pēc divdesmit šķirti pavadītiem gadiem atkal esam satikušies un varam te sēdēt un spriest par literatūras jautājumiem. Es domāju, ka šis prieks ir abpusējs. Nedrīkst aizmirst, ka latviešu strādnieku šķira ir devusi veselu revolucionāru paaudzi, kas kopā ar krievu revolucionāriem jau vecā — cariskā režīma laikā cīnījās par sociālismu.

Krievu un ukraiņu strādnieki un zemnieki nekad neaizmirsīs, ka pirmajās cīņās par sociālismu viņu asinis plūda kopā ar labāko latviešu tautas dēlu asinīm gan Sibīrijas sniegainajos klajos, gan Ukrainas stepēs, gan Krievijas ziemeļos.

Un, ja paraugāmies, kas tagad visapkārt notiek, kad redzam, kā imperiālisms samin mazo valstu un tautu tiesības, tad negribot nāk prātā domas, ka latviešu tautas liktenis var veidoties un droši vien veidosies pavisam citādi draudzīgas sadarbības apstākļos ar PSRS tautām.

Latviešu tautai būs nodrošināta neatkarīga nacionāla attīstība brālīgā sadraudzībā ar visām PSRS tautām.

Tātad, biedri, mums turpmāk būs jādzīvo kopā. Protams, būtu naivi domāt, ka starp to republiku inteliģenci, kas jau vairāk nekā divdesmit gadu dzīvojusi un strādājusi sociālisma apstākļos, un to inteliģenci, kas dzīvojusi Latvijā,

kura tikai nesen iekļāvusies PSRS sastāvā, nav nekādas starpības. Tādai ir jābūt, jo inteliģences attīstība kapitālisma apstākļos nav un nevar būt līdzīga attīstībai sociālisma apstākļos.

Bet, biedri, nav ne mazāko šaubu, ka šīs dažas atšķirības ar laiku izzudīs. Kādēļ? Lūk, tādēļ, ka, nerunājot jau par jauno paaudzi, arī inteliģences vecākā paaudze, kas ilgi dzīvojusi kapitālisma apstākļos, nevar atrauties no tautas; tai jābūt dziļi ieinteresētai sabiedrības sociālistiskā pārveidošanā, jo demokrātiskās inteliģences dzīve kapitālisma apstākļos, katrs tās solis sabiedriskā, kulturālā dzīvē bija saistīts ar pazemošanos un izsmieklu [..]. Un, kaut gan kapitālistiskā iekārta iepotē daudz savu aizspriedumu, tomēr visiem demokrātiskās inteliģences pamatslāņiem dzīve sociālisma apstākļos ir atbrīvošanās no šī stāvokļa, tādēļ nevar būt tāda gadījuma, ka visi inteliģences pamatkadri visumā un pilnībā neietu kopā ar visu tautu pārveidot sabiedrību uz sociālistiskiem pamatiem.

Man šķiet, ka viens no vislielākajiem aizspriedumiem tiem inteliģences kadriem, kas darbojas mākslas nozarē, ir aizspriedums, ka literatūra un māksla var eksistēt ārpus politikas, var būt tīra māksla. Bet katram māksliniekam, kas grib parādīt dzīvi, jārunā par dzīvi patiesi. Viņam it kā jābūt objektīvam, bet šī objektivitāte nav fotoaparāta objektivitāte; viņam piemīt savas simpātijas, mīlestība un naids, kas vienmēr būs sociālo jūtu atspoguļojums. Pat tāds pagātnes mākslinieks, ko atzīst par vislielāko mākslinieku objektīvistu, — Flobērs, pat viņa objektivitātes teorija bija kaut kāda pozīcija. Flobēram bija savas simpātijas un antipātijas; mākslinieks nevar būt ārpus politikas. Ne jau boļševiki izdomājuši šķiras un šķiru sabiedrību, bet tā iekārtota pasaule, un norobežoties nav iespējams tāpēc, ka norobežošanās arī ir pozīcija.

Mēs, rakstnieki, kas esam nostrādājuši vairāk nekā divdesmit gadu sociālisma apstākļos, sen esam sapratuši šo patiesību, mēs atzīstam, ka rīkojamies pareizi, un lepojamies

ar to, ka nododam savu apzinīgo spalvu mūsu sabiedrības interešu kalpībā. Tas nenozīmē, ka mūsu literatūra ir vai tai jābūt tendenciozai vārda vulgārajā nozīmē. Nē. Mēs to saucam par sociālistisko reālismu, kad mākslinieks raksta patiesību, raugās uz priekšu, cenšas uzminēt sabiedrības attīstību, palīdz šai attīstībai un ar savu spalvu kalpo sociālismam, cilvēku pāraudzināšanai uz sociālistiskiem pamatiem.

Sociālistiskais reālisms nav dogma, nav aršīna, ar ko varētu mērīt — pielikt un paskatīties, vai raksta pēc sociālistiskā reālisma [principiem] vai ne. Tā tas nav.

Sociālistiskais reālisms pieļauj milzīgu dažādību formās, žanros, paņēmienos, stilos. Bet savos pamatos sociālistiskais reālisms ir dzīves patiess notēlojums tās revolucionārajā attīstībā, kas virzīta uz cilvēku sociālistisku pāraudzināšanu.

Daži domā, ka ir nepareizi no rakstnieka prasīt laikmetību, šīsdienas tematus. Šai ziņā rakstnieks esot brīvs, un tas, kas notiek tagad, šodien, ne vienmēr esot interesants arī nākotnei. Tātad varot rakstīt, par ko grib.

Protams, biedri, var rakstīt, par ko grib, bet pat cilvēks, kas ņem vēsturisku tematu, to raksta šodienai vai arī [..] to laikmetīgi apstrādā. No tā nevar izbēgt, tāpat kā nevar izbēgt no politikas mākslā; lai rakstnieks rakstītu ko rakstīdams, viņš tomēr tik un tā atgriezīsies tagadnībā.

Mēs ļoti labi saprotam, ka mūsu tagadnība ir jauna tagadnība. Ja cilvēces dzīvi mēs gribam celt uz jauniem pamatiem, tad mums vispirms taisnīgi jāatstāsta tas, kā šī dzīve veidojas sociālisma, PSRS apstākļos.

Jāsaka, nav bijis neviena lielāka mākslinieka pagātnē, kas nebūtu dzīvojis savā tagadnībā. Protams, tiklab pagātnē, kā tagad mēs redzam milzīgu starpību starp tādu mākslinieku kā Kukoļņiks, kas sarakstījis «Visvarenā roka izglāba tēviju», un tādu kā Ļevs Tolstojs, kas uzrakstījis «Karš un miers». Un tāda pretstatu atzīmēšana ir pilnīgi likumīga. Kukoļņika patriotisms bija oficiāls kroņa patriotisms, Tolstoja — īsts krievu tautas patriotisms.

Biedri! Mēs dzīvojam sociālisma apstākļos, pie mums valsts intereses saplūdušas ar tautas interesēm. Un mēs nenostādām un nevaram nostādīt pretstatā mākslinieku, kas šodien strādā avīzē, raksta dzejas par aktuāliem jautājumiem, māksliniekam, kas radis strādāt ilgāk, strādāt pie plašākām tēmām, kuras prasa laiku. Galu galā viņi dara vienu un to pašu darbu.

Biedri! Labākie pagātnes mākslinieki, piemēram, Puškins, mūsu ģeniālais krievu klasiķis, apvienoja sevī arī šai ziņā visu. Puškins sarakstījis «Jevgeņiju Oņeginu», sarakstījis arī «Krievijas apmelotājiem», viņš rakstījis aktuālas politiskas dzejas un strādājis pie plašiem mākslas darbiem, kas prasa daudz laika, daudz pūļu. Bet viņa ģenialitāte izpaudās tā, ka ir vieni, ir otri darbi palika nemirstīgi. Kā vienos, tā otros bija ietvertas lielas, būtiskas tā laika īstenības parādības.

Tad nu mēs arī gribam un gaidām no mūsu māksliniekiem, sociālistiskajiem rakstniekiem, lai, būdami daudzpusīgi, viņi prastu atsaukties uz aktuāliem jautājumiem, kalpojot ar savu spalvu kā dienas vajadzībām, tā arī sabiedrības un tās attīstības dziļākām interesēm, jo tiklab vienā, kā otrā var parādīt dzīvi visā tās spēkā un pilnībā. Sociālistiskais reālisms sevī ietver mūsu jaunās iekārtas rakstura līnijas — tas ir reālisms tāpēc, ka tā ir īstenība, sociālistiskais tāpēc, ka tā ir sociālistiskā īstenība. Bet mēs nedomājam, ka tas radies no zila gaisa, nē, tas ir visa mūsu lielā vispasaules klasiskā mantojuma turpinājums likumīgā secībā.

Saprotams, klasisko mantojumu visi nevērtē vienādi. Bet mēs to pārvērtējam pēc savām mērauklām, un, kad runājam par reālismu pagātnē, tad mums nav svarīgas literārās strāvas, kā tās veidojušās pagātnē, bet ir svarīgi objektīvie rezultāti, ko mēs mantojam. Arī Tolstojs un Svifts bija reālisti. Fantasts Svifts patiesībā savos darbos atspoguļoja sava laika cīņas, izsmiedams noteiktas ļaužu kategorijas, pret kurām viņš cīnījās. Turklāt cilvēcē vēl līdz pat šim ir

diezgan daudz nejēdzību un muļķību un viņa satīra ir iedarbīga arī mūsu dienās.

Viņš bija īpatnējs reālists, un tas pierāda, cik plaši mēs tulkojam reālismu — tas tāpat sevī ietver dažādus stilus un iespējas.

Mēs zinām, ka pat ļoti lielam māksliniekam pagātnē varēja rasties nepareizs jēdziens par sabiedrību un tikai talanta lielais spēks viņam palīdzēja šo sabiedrību pareizi notēlot. Daži kreiso novirzienu [pārstāvji] domāja: ja pagātnes mākslinieka [darbos] var atrast vienu vai otru nepareizu jēdzienu, tad ir pietiekams iemesls noliegt viņa literāro mantojumu. Diemžēl šī nepareizā teorija vēl diezgan dzīva un sevišķi bīstama tā sauktajām mazajām tautām, kas gadu simteņiem bijušas apspiestas un kur klasiķi nevarēja būt bez zināmiem nacionāliem aizspriedumiem. Tomēr mums jātiek tam pāri un jāņem tas objektīvi vērtīgais, ko viņi radījuši.

Man liekas, ka latviešu tautai ir bagāts klasiskais mantojums un ka šai mantojumā ir daudz tāda, ko vajadzētu izcelt, padarīt par visu PSRS tautu ieguvumu.

Mēs, citu PSRS tautu literatūras pārstāvji, varam apsolīt latvju tautai, ka ļoti drīz visu labāko no tā, kas vērtīgs latviešu kultūrā, darīsim pieejamu visām PSRS tautām un ka lielais Rainis iegūs tādus lasītājus un tādā skaitā, par kādu viņš, dzīvs būdams, varēja tikai sapņot. Tas attiecas ne tikai uz klasisko literatūru, bet arī uz mums un jums.

Tikai PSRS apstākļos pat pašu mazāko tautu rakstnieki ieguvuši daudzus miljonus lasītāju tādēļ, ka tikai mēs saprotam kultūras apmaiņas vērtīgumu — kultūras, kas nacionāla pēc savas formas, bet sociālistiska pēc satura, saprotam, ka rakstnieki padara bagātāku cits cita pieredzi, un tikai mēs esam šai ziņā pašaizliedzīgi un līdz galam uzticīgi cits citam un cenšamies cits cita mākslu padarīt par kopīgu īpašumu.

Tādēļ Latvijas rakstnieki, kā vecākās, tā jaunākās paaudzes rakstnieki, kopš Latvijas iekļaušanās Vissavienībā

pirmo reizi iegūst plašu lasītāju skaitu visās PSRS tautu valodās.

Rainis rakstīja:

Ne dzīvi dzīvot vien, ne tēlot vien —
Ne zaļošs krūms, ne ezerspoguls!
Bet dzīvi veidot, augšup vērst ikdien!

Tas ir novēlējums jums un mums. Jā, mēs gribam radīt literatūru, cēlu un cildenu literatūru — daudzveidīgu savās nacionālajās formās —, kas palīdz celt dzīvi, tādu dzīvi, lai miljoni cilvēku dzīvotu gaišāk, tīrāk, kulturālāk. Un, lūk, biedri, radīt tādu literatūru mēs jūs aicinām!

Lai dzīvo mūsu daudztautu Dzimtene!

Lai dzīvo sociālistiskā kultūra!

Latvijas Padomju rakstnieku savienības I kongress 1941. gada 14. un 15. jūnijā Rīgā
14. jūnija darba sēdes biļetens
Publicēts 1941. gada tulkojums ar nelieliem redakcionāliem labojumiem

Aleksandrs Čaks

LATVIJAS PSR RAKSTNIEKU SAVIENĪBA

Šī gada 14. un 15. jūnijā Rīgā sanāks pirmā Latvijas PSR rakstnieku konference. Šajā svarīgajā konferencē ieradīsies PSRS Rakstnieku savienības prezidija sekretārs rakstnieks b. Fadejevs, kā arī daudzi citi ievērojami viesi — rakstnieki no pārējām padomju republikām. Lai minam tikai Baltkrievijas PSR rakstnieku Janku Kupalu. Savus rakstniekus delegātus vēl sūtīs Lietuvas PSR, Karēļu-Somu PSR un citas republikas. 13. jūnijā rakstnieku vakarā LVU Lielajā aulā iebraukušie rakstnieki Rīgas darbaļaudis iepazīstinās ar savu republiku literatūru.

Pirmā Latvijas PSR rakstnieku konference sanāk, lai vērtētu rakstnieku padarīto darbu un līdz ar to nospraustu gājumu tālākajam radošajam darbam rakstniecībā.

Darbs, ko līdz šim veikusi Latvijas PSR Rakstnieku savienība, ievērojams, kaut gan tas tikai pašā sākumā. Kad nodibinājās Latvijas PSR Rakstnieku savienība, tās biedri svinīgi apņēmās iesaistīties sociālistiskās celtniecības darbā un kopā ar visu varonīgo padomju tautu stāvēt cīņā par sociālisma galīgo uzvaru. Šo solījumu viņi pildījuši savā neatlaidīgajā ikdienas sabiedriskajā un radošajā darbā.

Rakstnieku savienības biedri pēdējos desmit mēnešos darbaļaužu sanāksmēs un klubos Rīgā, kā arī provincē nolasījuši vairāk nekā 150 priekšlasījumu par rakstniecību. Šajā laikā notikuši 13 rakstnieku vakari Rīgā, Jelgavā, Bauskā, Valmierā, Ventspilī un Tukumā, kuros Rakstnieku savienības biedri iepazīstināja klausītājus — strādniekus, sarkanarmiešus, darba zemniekus un inteliģenci — ar saviem darbiem. Rakstnieku savienība rūpējusies arī par kadriem. Rakst-

nieku klubā notikuši skaitā 9 jauno rakstnieku darbu iztirzājumi. Pēdējā laikā Rakstnieku savienībā organizēts arī Konsultācijas birojs, kur savienības biedri sniedz lietišķus norādījumus iesācējiem viņu radošajā darbā. Turklāt Rakstnieku klubā notikuši 39 priekšlasījumi rakstniecības jautājumos.

Latvijas PSR rakstnieki ir īsti savas lielās, sociālistiskās Dzimtenes patrioti, viņus iedvesmo radošam darbam boļševiku partija, kas pasargājusi mūsu Dzimteni no tā šausmīgā kara posta, kurā gremdē otrais imperiālistiskais karš kapitālistisko valstu darbaļaudis. Tur — posts, bads un bojāeja; pie mums, sociālisma zemē, — radošs darbs un sociālistiskās kultūras straujš uzplaukums. Mūsu sociālistiskā valsts ir vienīgā pasaulē, kur katrs radošs mākslinieks un rakstnieks ne tikai vislabāk atalgots par savu darbu, bet, ja viņš atdod sevi visu darbatautai, arī augsti cienīts un godā likts, jo tagad īstenībā vienīgi tikai darbatauta saprot un izjūt īstu mākslu un cenšas pēc kultūras radīšanas. Padomju zemē padomju rakstniekam ir nākotne, ir atelpa, jo viņš dzīvo lielās radītājas — darbatautas zemē un kopā ar viņu iet pretim cilvēces atbrīvotājam — komunismam.

Katrs Latvijas PSR rakstnieks skaidri apzinās savus uzdevumus un pienākumus — ar saviem darbiem padziļināt un stiprināt darbaļaužu šķiras modrību un sociālistiskā darba apziņu, darīt vēl varenākus mūsu Dzimtenes spēkus.

No Rakstnieku savienības līdzšinējiem svarīgākiem darbiem bija atstātā literāriskā mantojuma — agrākās latviešu rakstniecības pārvērtējums, ko veic viss savienības rakstnieku kolektīvs.

Otrs darbs, kuram Rakstnieku savienība veltījusi daudz pūļu, ir Latvijas PSR mākslas dekādes sagatavošana. Dekādes literārā puse pilnā mērā uzticēta Rakstnieku savienībai.

No veiktā darba vispirms jāmin J. Vanaga un F. Rokpeļņa spraigi uzrakstītā revolucionārā luga «Ceļa cirtēji», tās sagatavošanu sācis Latvijas PSR Drāmas teātris, P. Vīlipa operas «Baņuta» un «Uguns un nakts» libreta pārstrādājumi

un labojumi, E. Ādamsona un A. Čaka sarakstītais un apstiprinātais librets pirmajai Padomju Latvijas operai, kuru jau komponē prof. J. Mediņš, A. Baloža kantātes teksts un daudzi citi teksti kantātēm un masu dziesmām. Darbs šajās nozarēs vēl turpinās.

Padomju vara, kas līdz galam atraisīja darbatautas apspiestos spēkus, radījusi arī spēju latviešu kultūras uzplaukumu. Agrāk grāmata nīkuļoja noliktavu plauktos, padomju laikā grāmata staigā tautā desmittūkstoš eksemplāros. A. Upīša, V. Lāča, J. Niedres, A. Sakses, I. Lēmaņa, R. Sēļa un V. Luksa darbus VAPP apgādniecības izdevušas lielos, neredzētos metienos. Daudzas šo autoru grāmatas varēja iznākt tikai padomju varas laikā. Tās tad arī noslēdz robežu un sāk jaunu — padomju grāmatniecības laikmetu.

Līdz šim vislabāk jaunais — padomju laikmets un lielās pārvērtības dzīvē atplaiksnījušās mūsu dzejā, bet pamazām arī proza pievēršas mūsdienu sociālistiskās celtniecības jautājumiem. Tā arvienu vairāk jaunais, grandiozais padomju laiks kāpjas latviešu rakstniecībā un katrs radītājs nolikts vēl svarīgāku uzdevumu apgūšanai savā darbā.

Īsta, neliekuļota savstarpēja tautu draudzība var būt vienīgi tikai PSR Savienībā. Tā ir viņas lielā sociālistiskā savdabība. Padomju Savienībā visas tautas līdztiesīgas un kopīgi ceļ kultūru, nacionālu savā formā, bet vienotu sociālistiskā saturā. Šo sirsnīgo, savstarpējo tautu draudzību īpaši dziļi un laimīgi izjūt Padomju Latvijas darbatauta, kas līdz šim bija iežogota. Tagad viņa brīvi var iepazīties ar Padomju Savienības pārējo tautu dziļo un seno kultūru; savukārt Padomju Latvijas kulturālie sasniegumi kļūst pazīstami visā mūsu plašajā Dzimtenē un progresīvajā darbaļaužu pasaulē. Arī te Rakstnieku savienības biedri daudz darījuši. Lai minam tikai ievērojamāko padomju dzejnieku — Majakovska un citu padomju dzejnieku darbu tulkojumus, ko veikuši J. Plaudis (poēma «Vladimirs Iļjičs Ļeņins»), P. Vīlips, A. Balodis un citi.

Atpūta, 1941, № 24

DZEJNIEKAM ŠALKONIM — 100

(1882—1957)

(Mārtiņa Rozentāla ievads)

Dzejnieka Šalkoņa, īstajā vārdā Kristapa Dīriķa, dzīve un literārā darbība cieši saistīta ar 1905. gadu un Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju, ar sociālisma celtniecību Padomju Savienībā. Tie ir asu politisku cīņu, smagu zaudējumu un lielu, vēsturisku uzvaru gadi. Dzejnieks pats ir aktīvs cīnītājs, un tāda ir arī viņa dzeja.

Šalkonim iznākušas trīs dzejoļu grāmatas. «Pirmie asni» iznāk 1910. gadā Pēterburgā. Tas ir iesācēja krājumiņš (30 lappuses), turklāt pašus labākos dzejoļus nevarēja iespiest cenzūras dēļ. Plašāks dzejoļu krājums — «Darbs, cīņa, uzvara» iznāk 1921. gadā Maskavā. Tas ietver gan no 1907. gada līdz 1917. gadam sarakstītos dzejoļus (publicēti tā laika progresīvajos izdevumos «Jaunā Dienas Lapa», «Jaunās Avīzes» u. c.), gan arī pēc Oktobra revolūcijas sarakstītos darbus. 1950. gadā Rīgā iznāk Šalkoņa trešais krājums — «Dzejas», kur apkopoti gan labākie pirmspadomju, gan padomju laikā sarakstītie dzejoļi.

Katrs no šiem krājumiem ir patstāvīgs darbs, kas atspoguļo laikmeta notikumus, pārdzīvoto cīņu grandiozumu un sūrumu; tie pauž dziļu autora ticību un pārliecību par strādnieku uzvaru un prieku, ka šī uzvara izcīnīta.

Jāatzīst, ka mūsdienās vairumam Šalkoņa dzejoļu ir tikai kultūrvēsturiska nozīme, jo tie nav izturējuši laika pārbaudi. Protams, ir arī izņēmumi, un viens no tādiem ir dzejolis «Klāt pēdējs rīts», kas veltīts 1905. gada revolūcijas kaujiniekam Jēkabam Dubelšteinam, ar ko autors 1907. gadā

atradies vienā kamerā Jelgavas cietumā. Šis dzejolis 1908. gadā publicēts mūsu partijas centrālorgānā «Cīņa».

Publicējam Šalkoņa autobiogrāfiju, ko viņš kopā ar pavadvēstuli nosūtījis Robertam Pelšem sakarā ar sava pēdējā dzejoļa krājuma izdošanu, kā arī dažus dzejoļus.

Klāt pēdējs rīts

(Jēkaba Dubelšteina piemiņai)

Klāt pēdējs rīts.
Vēl klusas baigās sienas;
Taks pēdējs mīts,
Tev beidzas cīņas dienas.

Tavs īsais mūžs
Bij ziedots mērķim cēlam,
Tavs skats bij drošs
Kā īstam saules dēlam.

Klāt pēdējs rīts,
Jau noklaudz bendes soļi —
Tam zobens trīts ...
«Nu sveiki, cīņas biedri!»

Bet ciets kā klints
Tu nebeidz cīņas dziesmu ...
Vēl lepnis, stalts
Tu apsveic sārto liesmu.

Lūk, saule lec,
Bet dobji norīb zalves ...
To smiltis sedz,
Kas centās aizsniegt tāles ...

Viļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
83- 1492

Bet dārgais kaps
Liek karstam naidam kvēlot —
Tas atriebts taps! —
Tā biedri solās zvērot.

Jelgavas cietumā 1907. gadā
No krājuma «Dzejas»

Klusā mītne

Klusa senāk straujā mītne,
Skumja, baiga mīļā telts:
Nevijas tur dziesmu vītne,
Nedzirkst vairs tur domu zelts...

Diviem vecīšiem tik klusi
Ilgās drūmi raugās skats
Tur, uz tālo ziemeļpusi,
Tur, kur kvēlo kāvu acs.

Tur, kur sapņo sirmā taiga, —
Tur ir aizvests viņu prieks...
Dzīve tumša, tukša, baiga,
Salta tiem kā tundru sniegs.

Klusa senāk straujā mītne,
Skumja, baiga vecā telts —
Sakaltusi puķu vītne,
Nemirdz logos saules zelts.

No krājuma «Darbs, cīņa, uzvara»
Pirmo reizi publicēts «Jauno Avīžu» literārā un satiriskā pielikumā 1913. g. 19. X

Sveika, brīvība!

Sveika, brīvība! No daudziem apdziedāta!
Sveiki, līdumi un zaļie sili!
Sveika, zemes sirds, no varas izmocīta!
Sveiki, dūmu mākonīši zili!

Aizkrīt dārdēdamas smagās mūru durvis,
Esmu svabads, brīvs kā jūras vilnis!
Liekas — te būs strādājis kāds teiku burvis...
Apraktais ir cēlies atkal augšam.

Skūpstu tevi, skaistā pavasara daba!
Brīvība! Arī Tev es skūpstu sniegtu!
Tev, kas apspiestajiem esi mīļa, laba...
Vai tad pīslis Tevim skūpstus liegtu!

Skatos apkārt — nava Tevis, dārgās, nava!
Bārenīte tauta raud vēl žēli...
Nav vēl, «svētā» Krievija, Tev tempļa sava...
Važās iekalti nīkst Tavi dēli.

Nepublicēts dzejolis no cietuma burtnīcas 1907. gadā
RLMVM, inv. № 344190

Vēstule Robertam Pelšem

Mīļais! Vakar atbraucu no Kratovas un atradu Tavu telegrammu. Uz ātru roku uzrakstīju autobiogrāfiju, kuru Tev nosūtu. Domāju, ka Tev viņa vajadzīga sakarā ar manu dzejoļu izdošanu. Es jau b. Bērcem rakstīju, ka Tev nav nekas pretī uzrakstīt dzejoļiem priekšvārdu. Esmu Tev ļoti pateicīgs par visu, ko Tu manis labā dari...

Kā nu Tev ar veselību? Kad būsi Maskavā? Man pašā pēdējā laikā atkal, kā saka, «viss gāja riņķī». Vajadzēja likt dēles. Nu jau atkal jūtos labāki.

Visu to labāko!

Ar sirsnīgiem sveicieniem

K. Dīriķis.

Maskavā
1. VI 1949. g.

Sirsnīgi sveicieni arī no Astras!

K. D.

Autobiogrāfija

Es dzimis 10. oktobrī 1882. g. Svētes pagasta «Stūrīšu» mājās (Kurzeme, Dobeles apriņķis). Tēvs — sīkzemnieks (pieci hektāri zemes), bija mūrnieks. Apmeklēju vietējo pagasta skolu, kuras kursu nobeidzu. Tālāki skolot tēvs mani nevarēja, jo nebija līdzekļu. Līdz 1901. g. strādāju pie tēva lauku darbus vai arī uz būvēm. Pa vaļasbrīžiem un ziemas vakariem lasīju grāmatas, kādas tik pagadījās. Tēvam bija neliela bibliotēka, kur starp citu atradu Māteru Jura «Tiesu Vēstnesi». Stipri nodarbojos ar pašizglītību. Bieži pie mums ciemojās D. Birkmanis, Penkules skolotājs (jaunstrāvnieks). Nereti atnāca pie mums Jānis Grīnberģis — mans brālēns, Rīgas Politehniskā institūta students, arī jaunstrāvnieks. Viņu strīdi ar manu māti par dieva neesamību mani stipri iespaidoja. 1901. g. man izdevās dabūt norakstītāja darbu Jelgavā — akcīzes valdes kancelejā. Pirmos mēnešus strādāju bez algas. Pēc tam maksāja 5 rubļus, vēlāk 10—15 rubļu mēnesī. Jelgavā caur Dāvu Birkmani un Grīnberģi iepazīstos ar sociāldemokrātiem — strādniekiem un vietējās reālskolas vecāko klašu skolniekiem. Arī akcīzes valdes kancelejā, kur strādāju, bija divi sociāldemokrāti. Dabonu no viņiem literatūru, kuru lasu ar aizrautību. Mana revolucionāra

darbība no sākuma norit galvenokārt uz laukiem, jo vecāku dzīvesvieta bija 8 verstis no Jelgavas. Ļoti bieži biju uz laukiem, kur diezgan sekmīgi veicu aģitācijas darbu starp vietējiem amatniekiem un laukstrādniekiem. Sākot no 1902. g., kaut gan vēl partijā nebiju uzņemts, izplatu nelegālu literatūru. 1904. g. mani Jelgavā uzņem s-d. organizācijā, un drīz vien — tanī pašā gadā es apmeklēju propagandistu pulciņu.

Mani pseidonīmi — Imants, Čipus.

Mani jau sūta uz pulciņiem — kā propagandistu uz laukiem — Svētes pagastā. 1905. g. pirmajā pusē noorganizēju pulciņu, kurā iegāja amatnieki, laukstrādnieki un daži saimnieku dēli. Bija man labs draugs un biedrs Kristaps Priedenberģis, mazzemnieka dēls, kokstrādnieks. Viņš nomira no tīfa — 1905. g. vasarā. Dziļi atmiņā man iespiedušās viņa bēres. Pirmoreiz uz kapiem tad turēju runu lielam ļaužu baram. Organizācijas biedri nolika uz kapa vaiņagu ar sarkanām lentēm, uz kurām bija pārfrazēts Raiņa pants: «Pats cīnījies, domāji, spriedi un svēri... Pats biji kungs — pats laimei durvis vēri...». Priedenberģa vecākiem tā iepatika šie vārdi, ka viņi lika tos iegravēt akmeņa krustā uz dēla kapa. Pēc Priedenberģa bērēm nodibinām pagastā otru pulciņu un līdz ar to Svētes s-d. centru. Vasarā 1905. g. organizēju Svētes biedrus uz demonstrāciju Zaļāsmuižas baznīcā, kur demonstranti nodzen no kanceles mācītāju Zēzemani. Viņa vietā sludina mūsu mācības no kanceles Roberts Pelše (tagad profesors Latvijas universitātē). Vasarā organizējam lielu laukstrādnieku streiku, kurš izvērsās grandiozā masu demonstrācijā — ar sarkaniem karogiem un revolucionārām dziesmām. Es sastādīju — un nohektografējām proklamāciju ar vietējām lauku strādnieku prasībām.

Sākas neaizmirstamās 1905. g. dienas. Jelgavā demonstrācijas, kuru organizēšanā aktīvi piedalos. Mani kā propagandistu sūta uz lauku pagastiem. Runāju mītiņos, piedalos jauno rīcības komiteju organizēšanā. Arī manā — Svētes pagastā notiek mītiņi. Pagasta sapulce padzen veco — reak-

cionāro skrīveri un ievēlē mani par Rīcības komitejas sekretāru. Darbība drudžaina: organizējam tautas miliciju, konfiscējam vietējiem budžiem ieročus, kasējam naudu priekš pagasta nespējnieku apgādāšanas utt.

Manā istabā tiek noslēpti konfiscētie ieroči, kurus saņems biedri Jelgavas sturmēšanai. Ejam prāvs pulks uz Jelgavu, bet uz ceļa mūs atgriež atpakaļ. Komiteja atcēlusi Jelgavas sturmēšanu.

Mūsu lauku s-d. organizācija jau aptver Svētes un Jēkabnieku pagastus un daļu no Kroņa-Vircavas un Bramberģes pagastiem. Nodibinām Svētes centra vietā jaunu centru, kuru nosaucam «Tautas balss», kurā nu ieiet vairāki pulciņi. Mani ievēlē kā centra pārstāvi Jelgavas komitejā. Sākas reakcija. Soda ekspedīcijas sāk trakot. Aktīvākiem biedriem jāslēpjas. Arī es slapstījos, kur nu varēju. Mājās rādīties nedrīkstēju. 1906. g. sākumā mani arestē Jelgavā. Nosēžu cietumā trīs mēnešus. No cietuma izlaists, darbu Jelgavā nekur nevaru dabūt.

Strādāju atkal lauku darbus un mācos grāmatvedību. Turpinu pagrīdes darbību. Noturam slepenas sapulces, izplatām literatūru, izlaižam spiegu listes. Dodam patvērumu mežabrāļiem. Beidzot dabonu darbu Jelgavā kā grāmatveža palīgs. Stipri saistos Jelgavas s-d. komitejas darbā. Mani kā komitejas locekli ievēlē par kasieri. Pie manis glabājas organizācijas zēģele. Katru mēnesi hektografēju pārskatus par organizācijas ienākumiem un izdevumiem. Sakarus ar «Tautas balss» centru nepārtraucu — bieži esmu tur pulciņos kā propagandists. Saistos ar kara organizāciju un vedu no Jelgavas proklamācijas zaldātiem, kuri bija Svētes kazarmēs. 1907. g. augustā mani arestē Jelgavas propagandistu sapulcē, kur arī bija partijas profesionālis — mūsu slavenais kaujinieks Jēkabs (Jēpis) Dubelšteins (arestēts kā Ernests Heidemanis). Jelgavas cietums pārpildīts. Ieliek mūs visus vienā kamerā, kur norunājam, ka žandarmiem pie kveršināšanas teiksim, ka bijām sarunājuši vakara kursu organizēšanas lietā. Kādā pastaigā Dubelšteinu ierauga

provokators Beļajevs, kurš Jēpi tūliņ nodod. Drīz Jelgavas cietumā ierodas no Rīgas slepenpolicijas zināmie bendes Greguss un Dāvuss ar veselu savu kalpu bandu.

Sākas nežēlīga kveršināšana. Vairāk naktis no vietas mūs izsauc īpašā kamerā, kur pie pratināšanas smagi piekauj. Mūsu biedri visi turas stingri. Jēpi un vēl vienu biedru aizved uz Rīgu, kur Dubelšteinu šausmīgi spīdzina, pielieto visas inkvizīcijas metodes. Viņš ciets kā klints — nevienu neizdod. Galīgi sakropļotu viņu bendes nošauj. Viņa piemiņai Jelgavas cietumā uzrakstīju dzejoli «Klāt pēdējs rīts». Cietuma režīms smags, tomēr cīņu turpinām. Mūsu kamera izlaiž avīzi «Cietumnieka Šķēps». Mani biedri ievēlē par redaktoru. Tikko bijām izlaiduši jaunu avīzes numuru, kad ieskrej mūsu kamerā cietuma priekšnieks ar uzraugiem, liek visiem izģērbties un pamatīgi izkrata visu kameru. Spārdās kā nelabais un kliedz, lai izdod redaktoru. Saprotams, visi biedri turas stingri. Pēc kratīšanas mūs visus izsvaida pa citām kamerām. Mani ieliek vieninieka kamerā, kur bieži ierodas cietuma priekšnieks un katrreiz kliedz, lai atzīstos, ka es redaktors. Nekā no manis neizdabūjis, pieķeras pie mazākā nieciņa un liek karcerī. Aktīvi piedalos ieslodzīto bada streikā. Cietumā daudz lasīju, nodarbojos ar pašmācību. Uzrakstīju prāvu skaitu dzejoļu. Dažus ievietojām «Cietumnieka Šķēpā». No tiem dzejoļiem lielākā daļa gājusi bojā. Viena daļa ievietota manā pirmajā dzejoļu krājumā «Pirmie asni». Aizdomas uz mums, arestētiem, lielas, bet žandarmērija no mums nekā nevar izdabūt. Tāpēc izmeklēšana velkas ilgi. Pēc vairāk nekā desmit mēnešu nosēdēšanas mūs no cietuma izlaiž — vai nu zem policijas uzraudzības, vai pret zalogu. Par mani tēvs ieķīlā savu zemi. Izlaists no cietuma, 1908. g. vasarā atkal strādāju lauku darbus, jo darbā mani vairs atpakaļ nepieņem. Piedalos atkal pagrīdes darbībā. Dabonu vēstis, ka atkal iekrituši Jelgavas biedri — mani drīz vien varot arestēt. Centrs nolemj, ka man uz laiku jāaizbrauc. Daži no mūsējiem aizbrauca uz ārzemēm. Es atradu patvērumu Medinas apriņķī, Kalugas gub., pie latvieša —

meža sarga, kur uzrakstīju dažus dzejoļus: «Vēl ticu» un citus, kuri ievietoti «Pirmajos asnos». Ilgi Medinas apriņķī nevarēju dzīvot, jo vietējais uradņiks sāka griezt uz mani vērību sakarā ar to, ka sāku vest sarunas ar vietējiem meža strādniekiem. Meža sargs nobaidījies — liek man braukt prom.

Aizbraucu uz Besarābiju, kur Beļcu pilsētā strādāja man pazīstams skolotājs — mūsu biedrs. Viņš mani aizsūta strādāt Riškanovkas muižā, kur jau ir viens Kurzemes mežabrālis. Strādāju kā dārza strādnieks Riškanovkas plašajā dārzā. Te dažādi piedzīvojumi. Minēšu tikai vienu. Saaģitējam dārza strādniekus svinēt 1909. g. Pirmo Maiju. Viss nogāja labi, jo muižas pārvaldnieks nebija slikts cilvēks. Riškanovkā skaisti dabas skati — ezers utt. Sarakstīju prāvu skaitu dzejoļu, kuri pa daļai ievietoti «Pirmajos asnos».

Caur skolotāju Beļcos dabonu telegrammu, lai braucu atpakaļ uz Jelgavu. Ar tēvu biju norunājis — ja kaut cik situācija mainās man par labu, lai telegrafē — es braukšu atpakaļ, jo žēl bija veča, kurš varēja pazaudēt savu mājeli.

Atbraucu — strādāju atkal lauku darbus. Kara tiesa propagandistus attaisnoja, jo lietišķu pierādījumu nebija un mēs visi kā viens pastāvējām uz to, ka bijām sapulcējušies vakara kursu organizēšanai. Pēc kara tiesas strādāju atkal lauku un citus darbus — kādi pagadījās. Jelgavā vairs nekādu darbu nevaru dabūt. Palīdzu biedriem s-d. organizācijas darbā. Jelgavā seko špiki — uz laukiem nedod miera uradņiks. 1910. g. aizbraucu uz Rīgu. Še caur partijas biedri dabonu darbu kā grāmatvedis. Ar savu lauku organizāciju sakarus nepārrauju. Bieži braucu turp un palīdzu biedriem propagandas darbā. Rīgā izpildu dažādus partijas uzdevumus. Darbojos Rīgas Strādnieku kultūras biedrībā kā priekšnieks (1911.—1913. g.). Strādnieku kultūras biedrība apvienoja 50 aroda un citas strādnieku biedrības. Kādā strādnieku biedrību pārstāvju sapulcē, kur gāja runa par strādnieku apdrošināšanas kongresa sasaukšanu, ielauzās bars

policistu. Visus klātesošos arestēja. Manu dzīvokli pamatīgi izkratīja — paņēma līdzi daudz personīgo vēstuļu un grāmatu. Arestētos drīzi izlaida, bet Strādnieku kultūras biedrību gubernators slēdza un līdz ar to daudzas aroda un strādnieku izglītības biedrības, kuru pārstāvji bija piedalījušies minētā sapulcē. Pēc tam sākās visādas represijas biedrības valdes locekļiem: kveršināšana, policijas uzraudzība.

Imperiālistiskais karš. Kara jautājumā — aģitācijas darbā — ieturēju stingru boļševistisku līniju. Strādnieku kalendārā parādījās mans dzejolis «Mēs ejam», vērsts pret karu. Arodsavienību orgāns «Arodnieks» ievieto manus rakstus, no kuriem atceros artiķeli «Laiks pārdomāt». Rīgā no špikiem nav glābiņa. 1915. g. aizbraucu uz Vitebsku, kur no atbraukušajiem partijas biedriem noorganizējas s-d. pulciņš, kurš liek pamatu 1917. g. februārī latviešu boļševistiskam rajonam. Biju viens no rajona vadītājiem un dibinātājiem. Mani izvēlē par Vitebskas Latviešu strādnieku un zaldātu kluba priekšsēdētāju (1917.—1918. g.). Biju viens no Sarkanās gvardes organizētājiem Vitebskā, kur aktīvi piedalījos kontrrevolūcijas spēku atbruņošanā, oficieru kluba ieņemšanā, Korņilova spēku atbruņošanā utt.

Vitebskā vedu lielu aģitācijas darbu starp latviešu bēgļiem, kuri no sākuma bija zem nacionālistu iespaida. Vēlāk lielā bēgļu masu sapulcē, kur mani ievēlēja par sapulces vadoni (izgāza nacionālistu kandidātu), nodibināja boļševistisku bēgļu komiteju. Tā daudzums latviešu bēgļu nonāca zem boļševiku iespaida: daudzi aktīvi piedalījās cīņās par padomju varu. Kad 1918. g. sākumā Vitebsku apdraudēja vācu karaspēks, es biju nozīmēts pagrīdes darbam. Tomēr vācieši līdz Vitebskai netika. No 1918. g. aprīļa līdz 1926. g. Orlas guberņā izpildu dažādus atbildīgus darbus. Biju viens no Orlas latviešu boļševistiskās sekcijas organizatoriem. Uzstājos bieži pret vietējiem meņševikiem. 1919. g. mani ievēlē par Orlas latviešu boļševistiskās sekcijas vadītāju. Organizēju Orlā strādnieku klubu — esmu kluba valdes priekšsēdētājs. Orlā mani iecel par latviešu nacionālo lietu

komisāru. Ar ieročiem rokās piedalījos visādu kontrrevolūcijas grupu apspiešanā. Deņikina uzbrukuma laikā kā guberņas partijas komitejas prezidija loceklis organizēju ieroču konfiscēšanu vietējai buržuāzijai (1919. g.). 1920. g. mani ievēlē par Orlas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes priekšsēdētāju. No 1923. līdz 1924. g. esmu guberņas partijas komitejas sekretāra vietnieks. 1925. g. — Orlas guberņas Kontroles komisijas un Strādnieku-zemnieku inspekcijas priekšsēdētājs. Orlā daudz strādāju starp jaunatni un pionieriem. Partijas uzdevumā aizbraucu uz Krimu. Krimā strādāju kā republikas Strādnieku-zemnieku inspekcijas tautkomisārs un apgabala Kontroles komisijas priekšsēdētājs, vedu noteiktu, asu boļševistisku cīņu pret vietējiem trockistiem. Pēc Krimas strādāju Vladimirā un Ivanovas rūpniecības apgabalā, kur izpildu atbildīgus partijas darbus un uzdevumus.

No 1930. g. līdz 1934. g. strādāju Maskavā partijas Centrālajā Kontroles Komisijā kā partijas kolēģijas loceklis. Pēc tam (1934.—1938. g.) izpildu atbildīgu darbu VK(b)P aparātā. No 1926. g. līdz 1934. g. — Centrālās VK(b)P Kontroles Komisijas loceklis — ievēlēts trijos partijas kongresos. Vairāku VK(b)P kongresu un konferenču delegāts.

Visā savā partijas darbības laikā ieturēju stingru boļševistisku līniju.

Slimības dēļ no 1939. g. — personāls pensionārs.

RLMVM, inv. № 69039
Publicēta no rokraksta

Konstantīns Karulis

MŪRNIEKS, GRĀMATNIEKS UN RAKSTNIEKS ATIS FREINĀTS (1882—1955)

Ati Freinātu (pats viņš rakstīja: Freinats) pazina ļoti daudzi. Kad viņš — tāds garš un kalsns — gāja pa Rīgas ielām ar grāmatām piebāztu somu, viņa laipnajam smaidam atbildēja ik desmitais pretimnācējs. Ne jau tikai vecie grāmatnieki, kuriem viņš bija savs cilvēks un kuri apstāja viņu ar aroda jautājumiem. Ar smaidu viņš lūkojās arī pusaudžu sejās: tie bija viņa izdoto grāmatu galvenie lasītāji; bieži grozīdamies nelielajā veikalā pie Vidzemes tirgus, kur interesantu grāmatu bija vēl vairāk nekā A. Jesena grāmatnīcā, šie pusaudži iepazina arī pašu izdevēju, kas dažkārt augām dienām stāvēja aiz letes, rādīdams un ieteikdams te Džeka Londona, te Žila Verna un citu autoru grāmatas un palaikam ielaizdamies ar zēniem arī garās sarunās. Tie šo vīru iemīļoja, nereti pieskriedami pie viņa arī uz ielas un ieprasīdamies par jaunām grāmatām.

Ata Freināta dzīve ir bijusi ļoti raiba. Bija laiks, kad Freināts ar mācīta amatnieka lepnumu teica: «Mēs, mūrnieki.» Tas bija gadsimta sākumā un vēl pirmā pasaules kara laikā. Pat divdesmito gadu sākumā, kad viņam jau bija savs grāmatu veikaliņš un kad viņš ar grāmatu saiņiem bija izstaigājis un apbraukājis pusi Latvijas, viņš vēl arvien turējās pie mūrnieka amata, interesējās par mūrnieku darba apstākļiem un šad tad gudroja ņemt ķelli rokā, kad ar grāmatu pārdošanu vasarās gāja sliktāk. Bet pamazām Freināts tapa par tik pilnasinīgu grāmatnieku, ka cēlās un gūlās ar domām par grāmatu izdošanu un izplatīšanu. Tad sāka arī pats mēģināties rakstīšanā, sākumā gribēdams tikai pastās-

tīt dažus fragmentus no savām karagūstekņa gaitām, vēlāk aizraudamies un radīdams darbus, kas godam ierindojami labāko aprakstu vidū par 1905. gada revolūciju, par pirmo pasaules karu un jo sevišķi par latviešu grāmatniecību gadsimta pirmajā trešdaļā.

Atis Freināts, bijušā kalpa dēls, dzimis 1882. gada 26. novembrī Tukumā. Viņa tēvam bija apnikušas kalpa gaitas Strutelē un apkārtējos pagastos, un 1882. gada Jurģos tas ar sievu un meitēnu pārcēlās uz Tukumu, līdzi vezdams govi, cūku un divas aitas, bet galvenā manta ratos bija grāmatu skapītis, jo tēvs bija liels grāmatnieks. Tēvs uzsāka rokpeļņa gaitas. Pēc pusgada izrādījās, ka viņa saimnieks ir blēdis un aizbēdzis ar strādnieka nopelnīto naudu. Tieši tad piedzima Atis. Autobiogrāfisko tēlojumu virknē «Grāmatnieki»[1] A. Freināts diezgan lakoniski raksturo šo savas dzīves pirmo dienu (dēvēdams tēvu par Veļezeru — pēc tuvējā ezeriņa nosaukuma):

«Vecais Veļezers tanī vakarā, pārnācis mājā, apsēdās uz brūnā grāmatu skapeļa, nerunāja nevienu vārdu, tikai smēķēja un spļāva. Un taisni tādā reizē, kad pavisam maz pie rokas un viņam, lielam grāmatniekam, nepatika pat nekādu grāmatu pašķirstīt, piedzima jaunais Veļezers.»

Puika auga, iemīlēja Tukumu ar sarkanajiem dakstiņu jumtiem un iemīlēja grāmatas.

«Mūsu pilsētā Tukumā toreiz, kad es to sāku redzēt, itin visām mājām bija sarkani dakstiņu jumti un mūsmājās grāmatas ādā sietos koka vākos. Pirksti tad bija jānoslauka, ja gribēja tādu grāmatu rokā ņemt. [..] Nu gan grāmatu ādā sietos koka vākos paliek arvien mazāk: cits mirdams savu paņēmis kapā līdzi, cits, vēl dzīvodams, ēzdams vairs pirkstus nenoslauka, šķir tikai tāpat tālāk.»

---

[1] Pilns nosaukums: Grāmatnieki pa mājām, tirgiem un pilsētām. R., 1939.

Atis agri iemācījās lasīt — «daudzos kalendāros un grāmatās skatīdamies, pats iemācījās lasīt bez ābeces un bez pēriena».

Kad govs, cūka un aitas bija apēstas, vecāki nākamajos Jurģos pārcēlās uz Dzirkaļiem Tukuma nomalē, tēvs sāka strādāt kādā dārzniecībā. Mājās, kur viņi dzīvoja, mita vairāki rokpeļņi un amatnieki ar savām ģimenēm. Vīru runas palaikam bija pavisam dumpīgas, un puikas klausījās. Tēva jaunības draugs Sīpols, pārbraucis reiz no Rīgas, stāstīja: «Zini, Rīgā vēl tiek runāts, ka muižniekiem uz priekšdienām klāšoties ļoti plāni. Tev taču kā lielam grāmatniekam vajag zināt, kas zi', kur kādā grāmatā, kādā nodaļā rakstīts, ka ne žagaru čupā viņi neglābšoties. Ja mēs to nepiedzīvosim, mūsu bērni to piedzīvos.»

Puikas klausījās, un viņiem šie vārdi palika prātā. Bet mazajam Atim lielākie prieki un lielākās iekāres saistījās ar grāmatām. Par to, ka palasīja večiem priekšā ko no kalendāra vai citas grāmatas, viņš dabūja kliņģerus, bet reizēm par kādu pakalpojumu arī dažas kapeikas, kuras rūpīgi krāja, lai nopirktu grāmatas. Kādas? Pirmajai tirgus dienai sapnis bija trīs stāsti ar vilinošiem virsrakstiem, par kuriem Atis bija lasījis kādas nodriskātas grāmatas sludinājumu lapā. A. Freināts interesanti attēlo šo grāmatu meklēšanu Tukuma tirgū. Tā ir bērnības aina, kas daudz ko paskaidro Freināta grāmatnieka darbā pēc vairākiem gadu desmitiem: «Turpat telšu rindas galā bija pirmais grāmatnieks, ko pa lielu gabalu varēja ieraudzīt; viņš augstu šņorītē bija pakarinājis turku kara bildi, kur bija redzams, kā krievi sturmē Pļevnu. Karājās arī garas ziņģu lapas: «Antonius, viens bārenīts». Grāmatas gubu gubām gulēja uz galda. Veļezers, no kabatas izvilcis nezināmai grāmatai noplēsto vāka mugurpusi, prasīja: «Lūgtu, grāmatnieka kungs, «Sudraba kuģi», «Dzelteno spoku» un «Īstu blēžu stāstu».»

Grāmatu vecis, redzēdams, ka te darīšana ar īstu grāmatnieku, kas negulēja stundām elkoņiem uz galda, nezinādams, ko ņemt, ko neņemt, tūliņ rakņājās un murmināja: ««Sud-

raba kuģis», «Sudraba kuģis», man liekas — tāda grāmata man bija gan, ja tik nav jau pārdota vai nozagta, — ai! — tepat jau tā būs. Lūgtu, jaunais cilvēk!»

Cik nezināmai grāmatiņai uz pelēkā vāka mugurpuses sološi bija skanējis nosaukums «Sudraba kuģis», tik pārsteidzoši izskatījās pati grāmatiņas vāka bilde — «Uzticamais kuģa puika», kā tas bija lasāms pirmajā lappusē. Un — sasietām kājām un rokām, aizsietu muti sēdēja viņš tā kā pie naudas kastes, tā kā pie mūra sienas, kamēr sarkani un zili vīri vējlukturi rokā skatījās un brīnījās. Veļezers, priecādamies par tādu ieguvumu, pasniedza grāmatu vecim sudraba 15 kapeiku gabalu.»

Grāmatas ar bilžainiem vākiem un daudzām ilustrācijām, ar intriģējošu fabulu un saistošu stāstījumu, ar sižetiem, kas aizved visās pasaules malās, — tas zēnam likās ideāls. Ne tikai viņam vien, bet to pašu viņš vēroja arī citos zēnos un pusaudžos. Šis ideāls tik dziļi iespiedās prātā, ka pēc gadu desmitiem, kad Atim Freinātam bija sava izdevniecība, viņš centās to realizēt.

Atis pabeidza Tukuma pirmmācības skolu un kļuva par mūrnieka mācekli. Tēvs saprata, ka arī amatniekam der izglītība, un aizsūtīja puiku uz Rīgu mācīties amatniecības skolā. Atgriezies Tukumā, Atis strādāja par mūrnieku. Palika diezgan laika arī grāmatām. Laika bija vairāk nekā strādniekiem:

«Mēs, mūrnieki, salīdzinot ar viņiem (fabriku strādniekiem. — *K. K.*), bijām īstie vaļas ļaudis. Sevišķi ziemā, kad ķelle kaļķu kastē iesalusi, mums bija vaļas izlasīties grāmatas un avīzes, izvalkāties krāgu ar šlipsi, izstaigāties un izrunāties ar visiem. Un, kad arī pienāca pavasaris ar tās vasaras ieraušanas robiem, tad tomēr mums nebija kā mēnešniekiem jābaidās no kungiem, ka neuzteic 14 dienās. Ja no rīta puses mūrnieks sastrīdējās ar savu meistaru, tai pašā dienā iesvieda ķelli, āmuru, lodi un rīvdēlīti spainī, paķēra lāpstiņu, pārsvieda pār plecu un pārgāja otrpus ielai

uz citu būvi pie cita meistara. Un jau pēc pusdienas, jaunajā vietā mūrēdams skursteņa galu, parādīja vecajam meistaram mēli.» («Tukums 1905. gadā».[1])

Pienāca 1905. gads, un Atis Freināts aktīvi piedalījās revolucionārajā kustībā. Tā laika ainas reljefi attēlotas stāstā «Tukums 1905. gadā». Spilgts dabas apraksts — karstās vasaras aina — ievada tālāko dramatisko notikumu risinājumu:

«1905. gada vasarā vienu laiku uznāca liels karstums. Es atminos, ka mēs mūrēdami bijām nosvīduši tik slapji, ka kreklu varēja nogriezt, bet ķieģeļi bija tikpat sausi un karsti kā lielceļa putekļi: uzlejot veselu ūdens spaini, tie nočūkstēja vien. Zeme bija sacietējusi kā akmens un sāka sprēgāt, saule pie debesīm — tā bija kā sarkana uguns ripa, ne paskatīties negribējās. Un tad sāka meži degt. Zilā tālumā aiz kalniem gaisos pacēlās melni dūmu stabi. Dažureiz stabi ātri izzuda, bet dažureiz redzēja kūpam dienām no vietas. Vakaros saule nogrima zili pelēkos dūmakos un bezvēja smacīgais gaiss izplatīja stipru gruzduma smaku, sazini, cik jūdžu tālumā visapkārt.»

Pēc revolūcijas sakāves A. Freināts emigrēja uz ārzemēm, vispirms uz Vāciju. «Iestājos arī mūrnieku centrālbiedrībā. [..] Es gāju ar savām piecām «mēbelēm» mūrēdams no vienas pilsētas uz otru. Ķelle, āmurs, «vaservāgs» un baltās bikses maisiņā — tā apceļoju Šveici, visu Dienvidu Vāciju; Freiburga Breizgavā, Ulma pie Donavas, Nirnberga, Hemnica, Berlīne, Mēmele (tagad Klaipēda), Krievija — lūk, kā es ceļoju. Tas patīkamākais ir tas, ka tu, cilvēks, ceļodams jūties visur pazīstams, kaut gan ieej gluži svešā pilsētā. Tev tikai ir jāuzmeklē viena vieta, un tā vieta ir tavas biedrības (arodbiedrības. — *K. K.*) telpas. Tur tevi pieraksta — un tu jūties kā savā saimē. Ja ir darbs, strādā, alga jau zināma.

---

[1] *Freināts A.* Tukums 1905. gadā. Vēsturisks revolūcijas stāsts. R., 1926.

Ja nav, pārguli nakti un ej atkal tālāk. Pilsēta ar visām rūpēm paliek aiz tevim, un tu esi brīvs.» («Vāczemē»[1])

Atgriezies dzimtenē, A. Freināts turpināja mūrnieka darbu Rīgā. Viņš piedalījās arī strādnieku arodkustībā, aktīvi darbojās izglītības biedrībā *«Laboremus»*. Tur viņš pēc ārzemju parauga iekārtoja grāmatu galdu. Panākumi bija ļoti labi, dažu vakaru pārdeva vairāk nekā simt grāmatu. Tas bija Freināta profesionāla grāmatnieka darbības sākums. Pēc viņa ierosinājuma līdzīgus grāmatu galdus iekārtoja arī citās strādnieku organizācijās.

Šajā laikā A. Freināts sadraudzējās ar galdnieku Robertu Hermani, vēlāko rakstnieku R. Sēli. R. Sēlis atceras Freināta pirmās neveiksmes literatūras laukā: «1911. gadā redzēju Ati *«Laboremus»* vispārizglītojošos kursos. Latviešu literatūras stundā, ko pasniedza vecais Dēķens,[2] Atis nolasīja uzdoto domrakstu par kādu dzejisku tematu. Vecais pedagogs to kritizēja un labsirdīgi smaidīja. Smaidīja arī Atis, it kā juzdamies vainīgs, ka tekstu nav ietērpis liriskā formā. Tā bija mana pirmā tikšanās ar viņu. Drīz pēc tam viņš ieradās *«Laboremus»* un sāka grāmatu izplatīšanu. [..] Viņš man patika ar savu vienkāršību, sirsnību, kas allaž mirdzēja viņa jautrajās acīs.»[3]

Kad sākās pirmais pasaules karš, Rīgā apstājās celtniecība un mūrniekiem pietrūka darba. A. Freināts aizbrauca uz Pēterpili, strādāja tur savu amatu un vakaros izplatīja grāmatas. Brīvajā laikā rakstīja korespondences Rīgas avīzēm. R. Sēlis atceras: «1916. gada janvāra—februāra mēnesī, strādājot «Jaunajā Vārdā» par korektoru (vecais

---

[1] *Freināts A.* Vāczemē. Latvju gūstekņa piedzīvojumi pasaules karā. R., 1925.

[2] Skolotājs Kārlis Dēķens (1866—1942) tolaik strādāja paša dibinātajā Skolotāju savienības tirdzniecības skolā.

[3] *Sēlis R.* Sis un tas par Ati Freinātu. (Vēstule A. Gobam 1967. gada 16. augustā.) — Rokraksts LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Fricis Rokpelnis (trešais no kreisās) Latvijas padomju rakstnieks pirmā kongresa viesu vidū.

Šalkonis (pirmajā rindā otrais no kreisās) — Orlas guberņas Strādnieku-zemnieku inspekcijas priekšsēdētājs ar saviem darbiniekiem 1925. gadā.

Druva[1] bija saslimis), es dabūju izlasīt A. Freināta pāris korespondences no Pēterpils, kuras jau labi redaktora Pīpiņa zīmulis bija izrediģējis.»

Korespondējot radās kontakts ar kritiķi E. Pīpiņu, kam vēlāk bija liela loma A. Freināta izdevēja darba ievadīšanā. Joprojām grāmatas un rakstīšana Freinātam tomēr bija tikai vaļasprieks, par savu galveno nodarbošanos viņš uzskatīja mūrnieka darbu. Gaidīja tikai, kad beigsies karš, lai atgrieztos Rīgā un piedalītos jaunu māju celšanā. Karš tomēr ieilga, un svītru visiem nodomiem pārvilka mobilizācijas pavēle: pašu A. Freinātu iesauca armijā.

Mazu ieskatu A. Freināta Pēterpils laika dzīvē sniedz R. Sēļa atmiņas: «1916. gada vasarā arī es aizbraucu uz Petrogradu. Še ar Freinātu bieži tikāmies. Apmeklējām muzejus, visvairāk Tautas namu, kur bija laba ēdnīca un arī balagāni. Reizēm mēs tur iegājām operā, dabūjām noklausīties jauno tenoru Sobinovu «Jevgeņijā Oņeginā» Ļenska lomā. Kamēr vēl saule karsēja, svētdienās staigājām pa Jelagina dārzu, aizgājām vai līdz jūrai, sauļojāmies. Vienā tādā reizē es no tiesas nocepināju muguru, ko ļoti spilgti sajutu otrā dienā darbā. Atis ļoti mīlēja sauļoties. Reizēm kopā ar dažiem draugiem izbraucām ārpus pilsētas ekskursijā. Nobraucām uz Dūderhofu, kas ar savu augstuma grēdu mums atgādināja Siguldu. Bija riekstu laiks, mēs staigājām pa pakalnes lazdājiem un šķinām riekstus. Priecājāmies par jauko dienu un norunājām pēc mēneša — oktobrī atkal šeit atbraukt un salasīties kalnā pie lielās apses. Lai šī solīšanās būtu svēta, apses mizā iegriezām attiecīgu datumu un savus iniciāļus ar noteikumu — kas tajā dienā pie apses neieradīsies, būs pļēgurs. Bet gadījās, ka ap šo laiku Ati iesauca karā. Mēs draudzīgi smējāmies, ka Atis kļūs pļēgurs. Bet

[1] Jūlijs Druva (1882—1950) bija laikraksta «Jaunais Vārds» redakcijas loceklis. Laikrakstu izdeva vairāki sabiedriski darbinieki, kuri agrāk atbalstīja žurnālu «Domas». Faktisko izdevēju vidū bija arī E. Birznieks-Upītis un A. Gulbis. No 1915. gada laikraksta atbildīgais redaktors bija E. Pīpiņš (Vizulis).

norunātajā dienā auksts vējš ar negantu lietu arī mūs pārējos atturēja no braukšanas uz Dūderhofu. Vēlāk neviļus satiku Ati, kas vēl atradās Petrogradā, un viņš smējās par mums. Tikai viņš viens noteiktajā dienā aizgāja pie apses, atzīmējis savu ierašanos.»

Ati Freinātu nosūtīja uz Kurzemes fronti. Viņš piedalījās Rīgas aizstāvēšanā, pēc tam 1917. gada rudenī krita vācu gūstā. Drausmīgais laiks gūstekņu nometnēs aprakstīts grāmatā «Vāczemē». Maza aina no nometnes, ko dēvēja par «zvēru dārzu»:

«Man atmiņā svētvakars zvēru dārzā. Visu iepriekšējo nakti bija lijis sīks lietutiņš. No rīta uznāca vētra un lietus sāka līt kā spaņņiem. Mums vairs neviena vīle nebija sausa. Nosaluši, zilām lūpām, trīcēdami mēs saspiedāmies cits pie cita aiz rijas. Tie, kas bija izrakuši grāvīšus, kur guļot drusciņ aizslēpties no vēja, arī piebiedrojās mums, jo grāvīši bija pielijuši ūdens pilni. Mēs stāvējām un gaidījām pusdienu. Pusdienā vārīja «Berlīnes makaronus». Par Berlīnes makaroniem mēs bijām nokrustījuši žāvētus runkuļus jeb lopu kāļus, kuri sašķērēti izskatījās kā melni makaroni. Bet toreiz makaroni bija sapelējuši zaļi, mums likās — ar pasildītu lietus ūdeni samaisīti. Mēs dabūjām katrs savu karoti, bet par lielo gaidīšanu daži aiz dusmām savu porciju tūliņ izlēja zemē. Citi četrrāpus kā suņi lakdami laizīja izlietos biedru gardumus. Daži kaudamies sakrita katlos pievārījumus grābstīt. Vācu suņu pātagas un alkšņu rungas bija pilnā darbā, kad piepēši kāda balss kā no viņas pasaules iesaucās:

«Biedri, mitējaties lakt izlietās samazgas! Lai labāk dīgst tai vietā jauna zāle! Mēs neēdīsim nemaz, kad nav, lai nav! Suņa mūžs būs nodzīvots — mēs mirsim!»

Tik lielu vienprātību streikos es nekad nebiju redzējis. Visi tūliņ nosvieda katliņus zemē. Tie, kas kāvās, draudzīgi izšķīrās. Vācieši sabijušies skatījās. Mēs pasludinājām bada streiku. Pieprasījām sūtīt mūs kaut kur zem jumta.»

Gūstekņus aizveda uz Vāciju, turēja pusbadā, un tiem lika smagi strādāt. A. Freināts bēga no nometnes vienu, otru, trešo reizi. Divas reizes noķēra, trešo reizi izdevās atgriezties Kurzemē. Bija 1918. gada rudens, kad Latvija vēl bija vācu okupācijas jūgā. Plaši Kurzemes apvidi bija ļaužu tukši.

«Kad es biju Vāczemē, visas manas domas bija — notikt dzimtenē. Mēnešiem ilgi es bēgu pa purviem, bez ceļiem — uz dzimteni. Es bridu un rēķināju, cik jūdzes, cik verstis vēl varētu būt līdz dzimtenei. Bet, kad es tur beidzot nonācu, tad atradu tikai tukšumu. Tukšums mājās, tukšums laukos. Mežā sēnes aug rindām vien. Bērzlapes, podiņi. Puduros alksnenes. Visas vecas, tārpu pilnas. Nav nevienas sēņotājas, kas viņas nolasītu. Kapos es atradu jaunu bedri raktu. Pa ceļu nāk divas vecenītes, uz rundziņām atspiedušās.

«Vecmāmiņ, sakāt — ko te šodien glabās?»

«Nabagu, ko tad citu! Nabagu mājā atkal viens nomiris. Tā nu mēs, vecie, pavadāmies cits citu. Vairāk jau nav kas mirst, ne kas dzīvo.»»

Ko iesākt? A. Freināts Rīgā meklēja savus amata biedrus. Tie bija izklīduši kur kurais, bet viens mūrnieks bija kļuvis par grāmatu kolportieri:

«Tas dzīvoja pašā kalnmalā pie savas tantiņas, bet nebija mājā. [..] Viņam sākot iet labāki un labāki. Uzsācis jaunu šepti — staigāt pa Kurzemi ar grāmatu paunu. Tur kara un bēgļu laikos bērni esot izauguši kā teļi bez grāmatas, un viņš nu tiem ābeces pienesot pa mājām un muižām.

«Ko jūs tagad par mūrēšanu runājat, kad mājas tikai plēš vēl nost un dedzina kopā; ņemat labāk pauniņu plecos un staigājat draugam līdzi ceļa biedros!»

No suņiem Kurzemē neesot ko bīties: vecos pa kara laiku vācieši apēduši, un no retajiem jauniem kucēniem esot tikai jāpiesargās, lai kāds neaplaiž grāmatu paunu.» («Grāmatnieki».)

Pa pusei šaubīdamies, bet labāka ceļa bada apstākļos nezinādams, A. Freināts pieņēmo šo padomu. Draugs aicināja

biedros. «Manam ceļa biedram nebija ne mantas, ne parādu, bet viņš pazina visus grāmatu izdevējus un zināja, kādu naudu katrs labāki mīlē — *ost* vai cara rubļus,» atcerējās vēlāk Freinâts. Prāvu grāmatu saini kolportēšanai uzticēja Ansis Gulbis, kas nesen bija pārbraucis Rīgā un atjaunoja izdevēja darbu. Ar šīm grāmatām nu Atis Freinâts ar draugu devās uz Kurzemi.

Dažviet veicās, dažviet neveicās, bet radās iemaņas, un reizē ar pirmajām veiksmēm auga arī prieks par jauno pasākumu.

A. Freinâts grāmatas izplatīja laukos arī padomju varas laikā 1919. gadā, saņēmis atļauju no Izglītības Tautas komisariāta. Interesanti bija novērojumi par grāmatniecības darba pārkārtošanu padomju iekārtā — par veikalu nacionalizāciju, Grāmatu centrāles iekārtošanu, jaunu grāmatu izdošanu. Krājās vērojumi, kas vēlāk virknējās atmiņu tēlojumos.

1919. gada rudenī kāds paziņa ieteica A. Freinâtam iekārtot Rīgā savu grāmatu veikalu. Pie Aleksandra tirgus (tagad Vidzemes kolhozu tirgus), Aleksandra ielā 70 (tagad Ļeņina ielā 90), bija koka namiņš, nu jau sen noplēsts, ar tukšām kādreizējas tējnīcas telpām. Tās A. Freinâts saņēma nomā. «Es aiznagloju tējnīcas ēdienu pasniedzamos lodziņus ciet un uz balti apklātām kastēm ierīkoju vienu grāmatu steķi taisni Miķeļa dienā[1] 1919. gadā.» («Grāmatnieki».)

A. Freinâtam bija kontakts ar izdevējiem, tie viņam uzticēja grāmatas uz parāda. Vēl svarīgāks bija kontakts, ko Freinâts izveidoja ar lasītājiem — grāmatu pircējiem. Viņam bija sevišķs talants uzminēt pircēju intereses un gaumi. Pavisam nemanot, neuzbāzīgi, ar laipnu smaidu A. Freinâts prata pievērst pircēja uzmanību literāri vērtīgām grāmatām. Jaunais veikalnieks novēroja, ka visvairāk viņa vārdos klausās mazie pircēji, kuri gribēja iegūt piedzīvojumu vai dēku stāstus. Taču šādu grāmatu pirmajos pēckara gados bija

[1] 29. septembrī.

vismazāk. A. Jesens darbību vēl nebija atsācis, Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa savu sēriju izdošanu bija pavisam pārtraukusi. Bet pusaudži prasīja un prasīja grāmatas. A. Freināts meklējās pa vecajām grāmatu noliktavām, pa sīkumtirgu pie Sarkanajiem spīķeriem, bet šīs rezerves drīz izsīka.

Kā būtu, ja lūkotu pats izdot grāmatas, kas piemērotas pusaudžiem?

Tirgojoties bija mazliet iekrājusies nauda; taisot vēl kādu parādu, varētu mēģināt. A. Freināts aprunājās ar savu bijušo redaktoru E. Pīpiņu, kas kopā ar J. Upmani bija kļuvis par spiestuves īpašnieku t. s. Upīša pasāžā Marijas (tagad Suvorova) ielā 10 (tagad tipogrāfijas «Cīņa» cehs Dzirnavu ielā 113). E. Pīpiņš nodomu atzina par teicamu. Lai tik sagādājot labu literatūru un labu tulkotāju.

Par literatūru A. Freināts bija jau skaidrībā: vispirms jāizdod Džeka Londona stāsti. Tulkotāja nebija. E. Pīpiņš bija stingri piekodinājis, ka jātulko tikai no oriģināla, jo tulkojumi ar citu valodu starpniecību nedodot nekā laba. Bet kur atrast tulkotāju no angļu valodas? A. Freināta paziņa mākslinieks E. Melbārdis ieteicās, ka redzējis kādu jaunu cilvēku katru piektdienu pērkam kioskā angļu žurnālu. Nākamajā piektdienā abi dežurēja pie kioska un tiešām arī sastapa šo jauno cilvēku. Tas izrādījās students J. Cīrulis (Mazputniņš), kas bija ar mieru tulkot Džeku Londonu, lai nopelnītu kādu lieku latu studijām.

Drīz bija pārtulkots Dž. Londona stāsts «Degošā dienasgaisma», un Freināts nesa manuskriptu uz spiestuvi. E. Pīpiņš kā lietpratējs novērtēja tulkojumu. Palasīja, palasīja un atzina par labu. Nu varētu grāmatu iespiest, bet bija vēl jāsagādā papīrs. To pēc īpaša pasūtījuma izgatavoja Līgatnes fabrika. Pēc īpaša pasūtījuma tāpēc, ka A. Freināts izvēlējās neparastu grāmatas formātu. Par papīru samaksāja ar vekseļiem — pirmajiem, ko A. Freināts rakstīja savā mūžā. E. Melbārdis izgatavoja vāka zīmējumu un ilustrācijas.

A. Freināts uzskatīja, ka vajadzīga arī īpaša izdevniecības zīme. Viņš vēlējās, lai šajā zīmē būtu attēlots Spēlmanis no Raiņa «Spēlēju, dancoju»: «Tai laikā Nacionālajā teātrī izrādīja Raiņa «Spēlēju, dancoju». Tur Spēlmanītis, krogus muzikants, man tā iepatikās, ka vienu vakaru bija jāizmaksā Melbārdim teātra biļete, lai to uzzīmē. Uzlikām Spēlmanītim vēl tādu kā vecā Kara Kņopītes (A. Freināta bērnu dienu paziņa — vecs, izdienējis zaldāts) kuli mugurā, un 1922. gada 22. jūnijā pirmā grāmata bija gatava. Tajā pašā dienā kāda nepazīstama dāma jau vienu bija nopirkusi, padusē viņa to nesa pa Krišjāņa Barona ielu, es ar labpatiku un lepnumu klusiņām sekoju tai visu garo ielu, kamēr viņa iegriezās kādā namā.» («Grāmatnieki».)

Interesanti, ka A. Freināta pirmajā gadā izdotajām grāmatām titullapā minēti divi izdevēji: «Āta Freinata un Veļezera izdevums». Patiesībā izdevējs bija viens, jo Veļezers ir Freināta pseidonīms.

Veikalā aiz letes tagad parasti stāvēja A. Freināta māsa Dore (Dočiņa). Atis meklēja kontaktus ar provinces grāmatu tirgotājiem, pa reizei arī pats lika grāmatu somu plecos, un vaļasbrīžos viņš domāja par jaunu grāmatu izdošanu. Šajā laikā A. Freināts nodibināja arī ģimenes dzīvi. R. Sēlis atmiņās raksta par drauga sirdslietām:

«...vakaros un svētdienās, bieži satiekoties, staigājām pa Grīziņkalnu, viens otram stāstīdami savus sirds noslēpumus. Un kādu vakaru viņam atnāca līdzi meitene, ap gadu divdesmit pieci. To sauca Baņutu, viņa bija lietuviete, izskatā daiļa un pie tam maigu raksturu. Vēlāk viņš man atzīstas, ka viņu mīlot, bet vēl nespējot to pateikt. Varbūt paiet nedēļa vai vairāk, viņš atnāk pie manis dziļi noskumis. Baņuta esot aizbraukusi uz Lietuvu. Kur? To nezinot. Tas noticis tik pēkšņi, ka nespējis viņai atzīties. Un, to stāstot, viņa allaž jautrās acis tagad bija asaru pilnas. No *«Laboremus»* dienām viņam bija pazīstama Hermīne Līnis, kura dzīvoja pie vecākiem — sētniekiem Grēcinieku ielā pretim Pētera baznīcai. Pēc dabas jautra un valodīga — viņa pievilka

Freinātu, kaut gan tajā pašā laikā viņai patika arī cits puisis — Kazāks. Reiz viņa zobodamies teikusi: «Vienam no jums mani ir jāapprec.» Apprecēja Freināts.

Veikalā strādāja viņa māsa Dočiņa, tāpat kā brālis, lādzīga sieviete. Pēc apprecēšanās Atis tai nopirka grāmatveikaliņu Avotu ielā kā atalgojumu par darbu paša tirdzniecībā. Tagad aiz letes nostājās viņa sieva. Pats nodarbojās tikai ar izdevniecības lietām un sirošanu ar grāmatpaunu uz tirgiem. Grāmatās ieguldīja to, ko nopelnīja no pārdošanas. Aizņemties, rakstīt vekseļus, lai paplašinātu izdevniecību, viņš nemīlēja. Jāsaka, ka pats ar sievu dzīvoja diezgan šauri. Tikai dažas reizes izklaidēšanai viņš ar A. Upīti un drukātavas īpašnieku J. Upmani iegāja restorānā.»

Ar Andreju Upīti A. Freināts sadraudzējās, un sākās cieša viņu sadarbība. A. Upīts apņēmās tulkot Žila Verna romānus jauniem Freināta izdevumiem. Savukārt Upīti ieinteresēja Freināta dzīvie stāstījumi par kolportiera gaitām, par 1905. gada revolūcijas notikumiem Tukumā un par Freināta piedzīvojumiem vācu gūstā. Atim Freinātam bija apbrīnojamas stāstītāja dāvanas. Draugu pulkā viņš varēja viens pats visu vakaru saistīt ar saviem piedzīvojumiem. Freinātam bija lieliska atmiņa, līdz sīkumiem viņš varēja atcerēties un raksturot katru cilvēku, katru redzēto vietu. Valoda viņam bija kupla, viņš nemeklēja vārdus, tie plūstin plūda, ieraujot savā straumē arī pa Tukuma apvidvārdam. Freināta stāstījums nebija impulsīvs, nē, viņš stāstīja mierīgi, rāmi. Jo sevišķi viņš vairījās ko izskaistināt vai sašausmināt. Bija jārunā pašiem faktiem, un tie bija pietiekami spēcīgi un interesanti. Tikai vienu Freināts pielika no sevis — humoru. Pat visdrausmīgākās cīņu ainas Freināts pabeidza ar vieglu smaidu, it kā atvainodamies, ka licis klausītāju nerviem satraukties.

«Tu esi rakstnieks,» reiz 1922. vai 1923. gadā Freinātam teicis Andrejs Upīts. «Raksti, un es tavus stāstus iespiedīšu. Drīz atjaunosim «Domas», tur vajadzēs literārā materiāla.»

Atis Freinâts pamēģināja. Sākumā dažus fragmentus, atsevišķas epizodes no savas raibās dzīves. Sāka ar mūrnieka piedzīvojumiem, ar gūstekņa gaitām. «Domu» 1924. gadagājumā no 3. līdz 5. burtnīcai iespiesti gūstekņu dzīves fragmenti, kas vēlāk paplašinātā un pārstrādātā veidā ievietoti grāmatā «Vāczemē» (1925), 1925. gada vairākās burtnīcās (6.—10.) iespiests stāsts «Tukums 1905. gadā» (grāmatā 1926. gadā).

Andrejs Upīts palīdzēja Freinātam kļūt par rakstnieku. Viņš laboja Freināta uzrakstījumu, deva norādījumus, pacietīgi mēģināja izveidot jaunā rakstnieka stilu, balstoties uz tā dabas dotībām. Nav īsti nosakāms A. Upīša tiešais devums A. Freināta daiļradē. Draugam Kārlim Eglem A. Freinâts izteicies, ka Andrejs Upīts ņēmies ar viņu kā ar skolnieku — gan ar labu, gan pabarot un zobojot, lai varētu viņu iztaisīt par «lietaskoku». Sarunā ar šī apcerējuma autoru A. Upīts 1967. gadā teica, ka viņa ieguldījums Freināta stāstos bijis ļoti liels:

«Tur jau es pastrādāju līdzi. Nav gandrīz nevienas rindas viņa grāmatās, kas nebūtu manis uzrakstīta vai pārveidota. Par pareizrakstību jau nerunājot — viņš nezināja, ne kur punktu, ne komatu likt. Tur bija pilnīgs haoss. Viņš rakstīja skolas burtnīcās lieliem burtiem; dažs teikums izklausījās pēc teikuma, citur bija pāris vārdu, kāds domas uzmetums. Es vispirms izlasīju lappusi un pārvilku tai sarkanu krustu pāri. Tad lasīju otrreiz, centos izprast ne tikai to, kas tur pastāstīts, bet — kas ir pats Freinâts, kā viņš pieiet notikumiem un lietām, kas ir viņā būtiskais. Pēc tam pārveidoju visu viņa tekstu — teikumu pa teikumam, rindu pa rindai, līdz iznāca literārs darbs. Freinâts ar to bija apmierināts, bet neteica ne vārda. Arī citiem viņš nekad neteica par manu palīdzību, un viss tas turpinājās kā pats par sevi saprotams.»[1]

---

[1] Manuskripts A. Upīša memoriālajā muzejā.

Liekas, ka A. Upīša teiktais īsteni var attiekties tikai uz A. Freināta literārās darbības sākumposmu. Kā rāda vēlākā laika manuskripti, redaktori A. Freināta teikumus vietām gan stipri pārveidojuši (galvenokārt sadalījuši mazākos, jo dažreiz tiešām viens teikums manuskriptā turpinās pāris lappusēs), bet pamatos Freināta teksts palicis negrozīts. Ka A. Freināts pratis — kaut ar A. Upīša sākotnējo palīdzību — izveidot savu stilu, redzams arī no šajā «Varavīksnes» laidienā publicētā viņa apcerējuma, kas iespiests pēc manuskripta.

Par A. Freināta daiļradi kopumā A. Upīts izteicās atzinīgi: «Viņš daudz zināja, bija daudz pieredzējis un varēja sniegt daudz interesanta, pat vēsturiski raksturīgu materiālu.»[1] Jau 1929. gadā, tātad A. Freināta daiļrades aktīvākajā posmā, A. Upīts rakstīja: «Freināta reālistiskais stāsts ir nepretenciozs, nemākslots, bez literāriskas manieres un stilistiskām mahinācijām kā tiem rakstniekiem, kuri varbūt prot labāk tēlot nekā Freināts, bet kam trūkst viņa piedzīvojumu bagātības. . . Freinātam ir lielas raksturotāja spējas.»[2]

Šādus atzinīgus vārdus A. Upīts nebūtu teicis par rakstnieku, kas nespēj pats izveidot savu darbu valodu. Acīmredzot lielais meistars bija apmierināts ar sava skolnieka izaugsmi.

Laikā, kad A. Upīts rakstīja atzinīgo recenziju par A. Freināta pirmajiem stāstiem, «Domās» parādījās jaunas tematikas darbi — par grāmatnieku gaitām. Atkal tikai fragmenti. (Bērni izauguši kā teļi bez grāmatām. Par kolportāžu vācu okupācijas laikā. — Domas, 1928, № 10; turpinājums — 1929, № 6—8, 10.) Pagāja vairāki gadi, un 1934. gada «Domās» parādījās atmiņu tēlojumi par grāmatu lomu bērnībā (Sudraba kuģis, № 1—2) un par grāmatniecību padomju varas laikā 1919. gadā (Lieli plāni, № 4). Citādā kārtojumā un vēlreiz pārstrādāti, šie fragmenti apkopoti grāmatā

---

[1] Manuskripts A. Upīša memoriālajā muzejā.

[2] *Upīts A.* Kopoti raksti 22 sēj. R., 1951, 17. sēj., 184. lpp.

«Grāmatnieki pa mājām, tirgiem un pilsētām» (1939). Pa starpām vēl parādījās A. Freināta rakstītā bērnu grāmata «Rīgas puikas Tukumā. Vasaras grāmata» (1936) un aizsāktais stāstījums par soda ekspedīcijas trakošanu Tukumā 1906. gadā (Tukumnieki pie kāķa 1906. gadā. — Domas, 1933, № 4, 5, 7, 9), kas palicis nepabeigts.

Atis Freināts nerakstīja sistemātiski. Literāro darbu viņš strādāja aizgūtnēm, tad, kad uznāca iedvesmas brīži. Tad rakstīja vairākas dienas, neatiedams gandrīz no galda. Pēc tam atkal mēnešiem un pat gadiem nedomāja par rakstīšanu.

Sistemātisks un nepārtraukts bija A. Freināta grāmatniecības darbs. Tajā ietilpa grāmatu izdošana, grāmatu tirdzniecība un darbs aroda apvienībā.

Astoņpadsmit gadu laikā — no 1922. gada līdz 1940. gadam — Atis Freināts izdeva 109 grāmatas, tātad caurmērā sešas grāmatas gadā. Runājot paša Freināta vārdiem, «ganu puika atradīs vismaz vienā no simta tik interesantu lasīšanu, ka govis var bradāt pa rudziem, cik tīk». («Grāmatnieki».) Pēc Džeka Londona Rakstiem 15 sējumos A. Freināts izdeva K. Hamsuna Rakstus 7 sējumos, Valtera Skota, Žila Verna, J. Jensena, A. Dimā, P. Loti, Marka Tvena, P. Rozegera, L. Tolstoja, A. Puškina, N. Gogoļa un daudzu citu pazīstamu cittautu rakstnieku darbus. No latviešu autoriem bez paša A. Freināta darbiem izdotas R. Sēļa («Leišmalē»), J. Grīziņa («Vārnu ielas republika»), V. Branka («Strēlnieks un viņa suns») un vēl dažu autoru grāmatas.

Plānojot grāmatu izdošanu, A. Freināts, protams, rēķinājās ar pieprasījumu — kura grāmata varētu viņa lasītājus ieinteresēt, kuru grāmatu vērts izdot tās satura dēļ. Viņš labi paredzēja grāmatas noietu un reti kad vīlās, nosakot izdodamās grāmatas metienu. Taču nekad viņa aprēķinos galvenais faktors nebija paredzamā peļņa. Pat otrādi — bija grāmatas, kuras A. Freinātam nesa zaudējumus, bet kuru izdošanu viņš uzskatīja par savu pienākumu. Viena no šādām grāmatām bija Š. Kostēra «Pūcesspieģelis un Jērs

Maigums», ko tulkoja J. Jaunsudrabiņš. Darbu izdeva piecās grāmatās ar Fransa Mazerēla kokdzeluma ilustrācijām un Indriķa Zeberiņa vāka zīmējumu un iniciāļiem (arī kokdzelumā). Š. Kostēra klasisko darbu A. Freināts izdeva, atzīmējot tā autora simto dzimšanas dienu 1927. gadā. Izdevējs centās atdarināt Kostēra laika iespiedmākslu: grāmatu iespieda lielā formātā uz sevišķa, veclaicīga papīra, ar lieliem burtiem. Kopsējumā grāmata bija greznos mākslinieka zīmētos vākos ar zelta izrotājumiem. Grāmatas apdare bija tik dārga, ka pašizmaksu nespēja segt tam laikam samērā zemā pārdošanas cena (neiesiets izdevums — 5 lati, iesējumā — 8 lati). Un tomēr, lai grāmatu varētu iegādāties jaunieši, A. Freināts lēto grāmatu nedēļā «Pūcesspiegeli» pārdeva par puscenu — par 2,50 latiem. Izdevējam nācās diezgan daudz piemaksāt, šad tad viņš par to gan pasūkstījās draugiem, bet paša uzliktais goda pienākums bija veikts.

Kad vecās koka mājiņas pie Vidzemes tirgus gatavojās noplēst, lai uzceltu jaunus — lielus dzīvokļu namus, Atis Freināts savu uzņēmumu pārvietoja turpat tuvumā citās telpās — Brīvības (tagad Ļeņina) ielā 64/66, Matīsa (tagad Revolūcijas) ielas stūrī. Veikalā bija redzams vai nu viņš, vai sieva, dažreiz arī abi divi, sevišķi, kad tuvojās ziemassvētku laiks un grāmatniekiem bija lielā rosme, jo bērnu un pusaudžu grāmatas pirka dāvināšanai. Toties vasaras karstajā laikā, kad veikalā ienāca tikai reti pircēji, A. Freināts salika atkal grāmatas savā lielajā somā un devās prom no Rīgas. Viņš staigāja pa lauku mājām, brauca uz tirgiem, bet galvenokārt apstaigāja provinces tirgotājus, kuri pārdeva grāmatas (to skaitu Freināts vērtēja uz apaļu tūkstoti!), un vienojās ar viņiem par savu izdevumu izplatīšanu.

A. Freināts rūpējās ne tikai par savu izdevumu pārdošanu. Viņš palīdzēja arī citiem izdevējiem, jo īpaši Ansim Gulbim, ar kuru viņam vienmēr bija draudzīgas attiecības. Kad 1923. gadā A. Gulbis atzīmēja savu 50. dzimšanas dienu un 20 gadu izdevēja darbu, A. Freināts apsveikumā rakstīja: «Varu Jums paziņot, ka, no šās dienas rēķinot, esmu

apņēmies ar lielāko prieku Jūsu izdotās grāmatas vēl piecdesmit un piecus gadus kolportēt.»[1] Diemžēl šo solījumu nevarēja izpildīt, jo liktenis neļāva tik ilgi darboties ne vienam, ne otram grāmatniekam.

Grāmatu izplatīšanu A. Freināts turpināja, kamēr vien ļāva veselība. Savu veikalu viņš likvidēja pēc Lielā Tēvijas kara. Taču arī pēc tam viņš tika redzēts pie grāmatu galda Ļeņina ielā — apstādījumu malā netālu no Raiņa bulvāra. Smaidīgs viņš cilāja un rādīja grāmatas nejauši pienākušiem garāmgājējiem, un kā senāk pircēji paļāvās uz viņa doto grāmatu raksturojumu.

Lielākajā grāmatnieku apvienībā — Grāmatu izdevēju un tirgotāju biedrībā — A. Freināts visiem spēkiem cīnījās pret lubu literatūras ieviešanos latviešu grāmatniecībā, jo sevišķi pret dažādo pusaudžiem domāto sēnalu grāmatu izplatīšanu (galvenokārt mazās sēriju burtnīcās). Viens no lielākajiem veikumiem šās biedrības paspārnē bija viņa organizētie lēto grāmatu tirgi. Rīgā tie notika, sākot ar 1929. gadu, Vērmanes (tagad Kirova) dārzā. Tolaik dārza vidū bija liels divstāvu koka paviljons. Tā pirmajā stāvā iekārtojās Studentu virtuve, bet otro stāvu izlietoja dažādām izstādēm, un agrāk tur bija notikuši arī deju vakari. Otrajā stāvā iekārtoja lēto grāmatu tirgu stendus. Šie tirgi, kur grāmatas pārdeva pat par desmito daļu no nominālās cenas, deva iespēju izdevējiem un tirgotājiem atbrīvoties no veciem grāmatu krājumiem, bet lasītājiem, sevišķi jaunatnei, bija lieliska iespēja papildināt savus plauktus ar literatūru.

Kāda aina no pirmā lēto grāmatu tirgus A. Jesena stenda Ata Freināta humorpilnā stāstījumā:

«Jesens, kas sākumā bija atmetis ar roku, redzēdams, ka citiem, kopā kādiem 65 bodniekiem un izdevējiem, tik vareni veicas, brauca ar savām jaunatnes grāmatām arī šurp. Veļezera zeļļi viņa galdiem kājas bija nozāģējuši īsākas, lai

---

[1] LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

mazie pircējiņi grāmatas varētu aizsniegt. Tādu zemo grāmatu stūri nosauca par «Saulaino stūrīti», ko pavēstīja raibs mākslinieka zīmēts plakāts. Tiklīdz «Saulainais stūrītis» bija atvērts, kas notika vienu stāvu zemāk — Studentu virtuvē? Pēc ēdienu kartes — tiek pasniegta frikadeļu zupa, bet sakrīt arī ar laiku, kad puikas nāk no skolas mājā, — tūliņ telpā sagrūdās tik daudz pircējiņu un ar tādu troksni, ka no Studentu virtuves «kungu gala» skrēja apkalpotājas augšā pateikt, lai uzvedas drusciņ prātīgāki, ka kāds puika neizkrīt griestiem cauri, kaļķi jau frikadeļu zupā sabiruši. Ar puiku izkrišanu caur griestiem tik traki nebija, bet viņiem bilžainās grāmatas un pie tam vēl lētas tik labi bija iepatikušās, ka viņi veseliem bariem sagrūdās uz galdiem. Zemie galdiņi spiedienu neizturēja, tie sāka čīkstēt un šķiebties, līdz beidzot brikšķēdami apgāzās ar visiem puikām. Citi, uzjautrināti par tādu brīnišķīgu notikumu, sametās no visām pusēm pagaldē četrrāpus pārdevējām palīgā grāmatas salasīt, pie kam pārdodamās bija sajukušas ar puiku skolas grāmatām un pielipušas tām klāt. Kad galdi bija atkal uzcelti un nostiprināti, izrādījās, ka iztrūkums ir vairāk kā laba tiesa.» («Grāmatnieki».)

Par grāmatu izplatīšanas jautājumiem A. Freināts rakstījis arī presē. Lielākais no šādiem rakstiem ir apcerējums «Grāmatu izplatīšanas veidi» (Latvju Grāmata, 1928, №2). Asiem vārdiem autors te kritizē daudzas nebūšanas buržuāziskās iekārtas grāmatu izplatīšanas sistēmā.

Atis Freināts aktīvi darbojās grāmatniecības laukā līdz 40. gadu beigām. Tad sagura, sāka slimot. Vairāk sēdēja pie galda, iecerēja jaunus stāstus, papildināja un pārlaboja vecos. Uzrakstīto jauno darbu vidū bija garais stāsts «Sivēnu ezers», kāds mazāks darbs — «Vectēva stāsts par 16 vilkiem» (publicēts žurnālā «Zvaigzne»). Nepabeigts palika romāns par Lielā Tēvijas kara laiku — «Pētera baznīca deg».

1955. gadā A. Freināts saslima smagāk. 21. decembrī viņu pieveica plaušu karsonis.

Novērtējot Ata Freināta mantojumu latviešu kultūras vēsturē, jārunā gan par grāmatniecību, gan literatūru.

Grāmatniecībā A. Freināts paliekamas pēdas atstājis kā izdevējs. Viņš turpināja A. Jesena pasākto bērnu un jaunatnes literatūras izdošanu, bet atšķirībā no Jesena Freināts izdeva šaurāka profila literatūru un arī šaurākam lasītāju lokam — tikai daiļliteratūru un tikai pusaudžiem un jauniešiem. Ar 1929. gadu A. Jesens sašaurināja un 30. gados gandrīz pilnīgi izbeidza savu izdevēja darbību, bet A. Freināts tieši šajā laikā plaši izvērsa grāmatu izdošanu, tādā kārtā kļūdams par galveno grāmatu izdevēju savā nozarē. Ar vērtīga satura un respektējama mākslinieciskā līmeņa literatūru A. Freināts veicināja pusaudžu un jauniešu literārās gaumes izveidošanu, mazinot sēnalu literatūras iespaidu uz šī vecuma lasītājiem.

A. Freināta izdoto grāmatu metiens bija 2000—5000 eksemplāru, caurmērā ap 4000; tātad viņa izdoto grāmatu kopējais metiens ir apmēram 400 000 eksemplāru. Šis lielais skaitlis ļauj noteikti secināt, ka A. Freināta izdevēja darbībai ir bijusi liela nozīme latviešu pirmspadomju jaunās paaudzes garīgās dzīves veidošanā.

Jāuzsver, ka A. Freināta izdotās grāmatas ar savu mākslinieciisko un poligrāfisko apdari atšķirās no citiem tā laika latviešu daiļliteratūras izdevumiem. Zinot, cik lielu iespaidu grāmatas ārējā apdare bērnu dienās atstāja uz viņu pašu, A. Freināts centās izdot bagātīgi ilustrētas grāmatas ar krāsainiem vākiem. Viņš rūpējās arī par labu poligrāfisko izveidojumu. Raksturīgs ir viņa grāmatu lielais, paplatais formāts (lappuse parasti 14×20 vai 16×21 cm). Gan šis formāts, gan mākslinieciskā apdare ļauj runāt par A. Freināta izdevumu īpatnējo seju.

Liela nozīme latviešu grāmatu grafikas attīstībā bija tam, ka A. Freināts pieaicināja darbu ilustrēšanai vairākus jaunos māksliniekus: blakus jau pazīstamiem ilustrētājiem J. Jaunsudrabiņam, I. Zeberiņam un A. Apsītim A. Freināta izdevniecībā par ievērojamiem grāmatu grafiķiem izveidojās

vēl citi mākslinieki. A. Freināta izdevumu ilustratīvo ietērpu kritika atzinīgi novērtēja jau viņa darbības pirmajā posmā.

Arī latviešu literatūras attīstībā Atim Freinātam ir sava noteikta vieta: viņš ir viens no pirmajiem aprakstu žanra veidotājiem latviešu rakstniecībā. Viņa stāstiem ir gan kultūrvēsturiska, gan literāra vērtība. Cenzdamies būt patiess gan vēsturisko notikumu, gan personu attēlošanā, A. Freināts ļauj dziļi ieskatīties latviešu tautas likteņgaitās. Viņa stāstos nav «plašās elpas», nav tāda skatiena, kas aptvertu attēloto laikmetu mūsu planētas robežās: A. Freināts tēlo, izejot no personiski redzētā, dzirdētā un piedzīvotā. Viņa vēsturiskajos stāstos vispārinājumu nedod autors, bet tas izveidojas lasītājā, kad tas soli pa solim izseko Freināta varoņu gaitām. Līdz ar to A. Freinātam raksturīgi īsi, koncentrēti notikumi un personu raksturojumi, lakoniski dialogi. Dabas tēlojums viņam figurē nevis kā kompozicionāli patstāvīgs elements, bet tikai kā īss ieskicējums, lai konkretizētu darbības vietu, vai arī kā atbalsta punkts, lai distancētu tēlotās personas un viņu rīcību.

Raksturīgs ir A. Freināta dotais atsevišķu detaļu, sīkumu raksturojums — it kā nejauši, garāmejot, bet tik trāpīgi, ka piešķir dziļāku jēgu visai situācijai. «Patīkami, ka Freinātam visi šie sīkumi — ilustratīvie dialogi, viegli iespaidu atzīmējumi utt. pilnīgi iederas vispārīgā stāstījumā, tāpat kā iederas ar gaumi ievilkts ornaments daiļi veidotā vāzē vai audumā,» par A. Freināta tēlojumu rakstīja J. Ziemeļnieks.[1]

Atim Freinātam ir savs īpatnējs stāstītāja stils. Viņš ļauj runāt faktiem un cilvēkiem, bet atturas no autora viedokļa deklarēšanas, pat no savām pārdomām. Šajā ziņā A. Freināts ļoti atšķiras no sava laikabiedra Kārļa Studenta, kas savus kolportiera gaitu aprakstus piesātinājis pat ar filozofiskām pārdomām. Īpatnējs ir A. Freināta paņēmiens mazliet mīkstināt kailo faktu iespaidu ar viegla humora pie-

---

[1] *Ziemeļnieks J.* Atis Freināts. Tukums 1905. gadā. — Latvju Grāmata, 1927, № 3, 183. lpp.

skaņu, bet šajā humorā dažkārt izjūtama arī ironija. Piemēram, kad A. Freināta ceļabiedram — otram kolportierim — kādās mājās nav veicies ar grāmatu pārdošanu, viņš saka: «Turpretim viņam nebija ķēries nemaz; saimnieks esot bijis no studēto pārgudrinieku sugas — no tādiem, kas grāmatas vairs nelasa, — bagāts. Mājās klavieres, divi ķēdes suņi pie durvīm.» («Grāmatnieki».)

Humors ir A. Freināta lakoniskā stāstījuma nešķirams pavadonis.

Par to jau teicis A. Upīts: «Tikpat sava paša pārdzīvojumu, kā dzīvē novēroto un pieredzējumā pārdomāto viņš prot parādīt īsiem, īpatnēji zīmīgiem, viegla humora apdvestiem vilcieniem, kas neaizmirstas. Tas ir panākums, kas katru reizi nepadodas pat profesionāliem rakstniekiem.»[1]

Daži piemēri:

«Baznīcā bija spredikis par labo sēklu, bet no tās cita krita uz akmeņiem. Jau tūliņ pēc pusspredika smēķētāji klusiņām viens pakaļ otram izlīda ārā, atspiedās uz baznīcas kārtiņām, gar ķēdēm izdauzīja kaļķīšus un uzrāva kādu dūmu.» («Tukums 1905. gadā».)

«Visklusākajā vasaras laikā, kad grāmatām pircēju un grāmatniekam naudas nav un bodēs mušas vien dzied, iekrīt Annas tirgus Liepājā.» («Grāmatnieki».)

Katru gadu decembrī un janvārī ir lielais kalendāru laiks, «kad kolportieriem nav vaļas ne degunu nošņaukt, jo ar kalendāriem pa ceļam jāiegriežas visur, kur tikai redz kādu māju zem jumta, — visur pērk kā traki un andele vārās. Var iegriezties pie veca slotu sējēja kaut kur purvmalē vai pie Pirts Kačas, kur nav vairāk itin nevienas grāmatas kā tikai pērnais kalendārs, pakarināts aukliņā pie stenderes, aiz baznīcas pie pērmindera, tur diezi vai kādu citu šāssaules grāmatu pirktu, jo plauktos dievvārdus vien redz, iesietus biezos ādas vākos ar kaltiem klamburiem, pumpām un krustu vidū. Arī pie paša cienīgtēva var ieiet, tāpat nabagu mājā

[1] *Upīts A.* Kopoti raksti, 17. sēj., 184. lpp.

pie nabagiem, kur arī gadās kāds pāris grāmatu veču, kas tencinādami izvelk no sava cisu maisa salasītas kapeiciņas un nopērk katrs savu «zorti», lai būtu citāda lasīšana.» («Grāmatnieki».)

Tā ar aculiecinieka patiesīgumu un stāstnieka humoru Atis Freināts ir izstaigājis Latvijas novadus un atskatījies vēstures gaitās, bet viņš pats tagad pieder mūsu kultūras vēsturei.

Atis Freināts

GULBJA GRĀMATAS KOLPORTIERA PAUNĀ[1]

Toreiz, kad Gulbis vēl dzīvoja Pēterburgā, mēs Tukumā par Pēterburgu bijām augstās domās. Piemēram, rudeņos, kad ložu puišus noņēma zaldātos jeb, kā vairāk mēdza teikt, «krievos», visstaltākos — lielākā auguma tad sūtīja uz Pēterburgu ķeizara gvardos, kas gan diezgan reti gadījās. Tāds ķeizara gvards ja vēlāk atbrauca no Pēterburgas uz Tukumu ciemoties un iznāca uz tirgus laukuma padižoties, tad veči bariem apbrīnoja viņa raibo mundieriņu un kāds ieprasījās: «Nu, ko ķeizars Pēterburgā dara? Vai ķeizarieni arī [esi] redzējis jeb tā vīra darīšanās nemaz nemaisās?»

To vasaru, kad uznāca tas lielais karstums, tāds, ka visi dīķi izžuva, suņi palika traki un sakoda cilvēkus, tad atkal Pēterburga bija ļaužu mutē, jo tāda suņa sakosta cilvēka vienīgais glābiņš esot Pēterburga. Tas par Pēterburgu tā no tālienes. Bet, kad sāka iznākt «Pēterburgas Avīzes», kuras, kā toreiz runāja, Kurzemes gubernijā nemaz neesot brīv ievest, gadījās tomēr kāds izveicīgs kolportieris, kas bija vīrs gariem matiem, kas katru nedēļu reizi parādījās Tukumā ar lielu avīžu saini. ««Pēterburgas Avīzes»! Sapērkaties «Pēterburgas Avīzes» par pieci kapeiķi!» vīrs klaigāja,

---

[1] Manuskripts rakstīts 1942. vai 1943. gadā laikam Anša Gulbja 70. dzimšanas dienas atzīmēšanai (1943. gada 8. decembrī). Ar Kārļa Egles redakcionāliem labojumiem un papildinājumiem rokraksts glabājas LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā, Kārļa Egles fondā. Šajā izdevumā raksts iespiests pēc A. Freināta pamatteksta. Kvadrātiekavās ievietoti daži K. Egles papildinājumi.

staigādams pa klusākajām ieliņām, kur tik daudz gardavaji nestaigā.

Vecā Jampulene, kurai dēls dienēja krievu zaldātos «Turkustaņā», kā viņa teica, bija sadomājusi rakstīt ķeizaram grāmatu, lai dēlu laiž mājā par maizes devēju, jo tur, karstajā zemē, ar vājo veselību viņš neizcietīšot. Nu, kas tad cits tādu lūguma grāmatu ķeizaram varētu novest, ja ne Pēterburgas avīžnieks! Jampulenes sarunu ar Pēterburgas avīžnieku tā smalki neviens lāgā nezināja atstāstīt, tikai tik daudz ļaudis vēlāki runāja, ka ar rakstīšanu nekas neesot iznācis, kolportieris teicis, ka Turkestāna no Pēterburgas esot ļoti tālu, kaut kur Āzijā. Un ķeizars tā kā tā par katru zaldāta māti sevišķi nespējot izrūpēties, lai griežoties pie pagasta. Bet gan iedevis [viņai] grāmatu «Latvieši». (Tas bija gan daudz vēlāk, kad Jampulenes dēls jau bija miris.) To grāmatu bija izdevis A. Gulbis Pēterburgā. Tā gāja no vienas mājas uz otru, un var teikt, ka visiem labi patika.

Resnais Pavārs, ievērojamākais Tukuma apriņķa pagasta vecākais, kas rudeņos kopā ar augstiem krievu dakteriem ņēma ložu puišus zaldātos, tad teica: «Gulbis taču ir mūsu pašu Cērkstes pagasta cilvēks. Viņuruden vēl bija ieradies Tukumā pie lozēm. Vienīgs dēls; zaldātos nenoņēma, tikai mūsmājās pārgulēja nakti.» Skat, ku' lielos vīros un dzīvo Pēterburgā!

Kad 1911. gadā sāka iznākt Pēterburgā «Universālā bibliotēka», tas bija otrs notikums, saistīts ar Gulbja vārdu. Toreiz viņš savas grāmatas sūtīja uz Rīgu Zeltiņam, kas skaitījās ģenerālkomisionārs. Es, izceļojies pa Šveici un Vāczemi, tad sāku ierīkot strādnieku biedrībās pēc ārzemēs skatītā parauga grāmatu galdu un pa vakariem patirgoties. Gan lielāko tiesu ar vienpusīgām sabiedriska satura grāmatām. Gulbja «Universālo bibliotēku», kas satura ziņā atbilda progresīvam garam, bet lētuma ziņā maksāja tikai 10 kapeikas, ierindoju galda vidū.

Atkalpārdevējam Zeltiņš deva 30% rabata, bet, kas ņēma viena nosaukuma grāmatu veselu simtu, tad 33 1/3 %. Dzī-

damies pēc 3 1/3 liekiem procentiem, Aspazijas «Sarkanās puķes» es uz laimi paņēmu visu simtu un tā laimīgi trīs vakaros tās pārdevu. Gandrīz katram mūsu biedrības locekļim nu bija grāmatiņa ar dzelteno vāku. Bet, kas attiecas uz tām 33 liekajām kapeikām, tad jāņem vērā, ka toreiz tramvaja biļete nemaksāja rubuli, kā patlaban tas ir, bet par rubuli varēja dabūt veselu kurvi alus ar visu pievešanu, bet par 33 kapeikām — 66 cukura kriņģeļus.

Tai pašā laikā kaut kur bija rakstīts, ka Vāczemē, kad sākusi iznākt A. F. Rēklama «Universālā bibliotēka», ko kritiķi salīdzināja ar Gulbja «Universālo bibliotēku», tad turienes tirgotāji to liegušies turēt un pārdot pārāk lielā lētuma un līdz ar to mazās peļņas dēļ. Turpretim mēs, *«Laboremus»* biedri, kad «Dienas Lapā» parādījās sludinājumi par veselu virkni šo mazo, dzelteno grāmatiņu iznākšanu, teicām: «Lai dzīvo Gulbis pa Pēterburgu simts gadu!»

Vaigu vaigā es Gulbi sāku skatīt tad, kad viņš bija pārcēlies uz Rīgu ar visām grāmatām. Tas bija tūliņ pēc pasaules kara.[1] Pa ielām tad vēl staigāja karavīri, tērpušies krievu mundieros.[..] Pa lielceļiem atgriezās bēgļi no tālās Krievzemes malām, un es biju tikko pārradies no Vāczemes gūsta — koka tupelēm kājā, apskatījos pa Rīgu grāmattirgotavu logus un satiku savu draugu, kas teicās iesācis staigāt pa Kurzemi ar grāmatu paunu. Atradis to pa pusei bez ļaudīm, bet bērni tiem visu kara laiku izauguši kā teļi bez grāmatas. Viņš nu, staigādams pa mājām un muižām, pienesis tiem ābeces klāt. Džūkstē—Pienavā vienu gabalu puspagasts [kara laikā] palicis iekšā, jo vācieši tiem nogriezuši bēgļu ceļus, kad gribējuši bēgt. Visu kara laiku audzēdami kviešus, nu palikuši tik bagāti, ka ostnaudu sakrājuši veselām pakām, sabāzuši aiz spārēm.

«Zini ko,» mans draugs teica, «mums nu to naudu vajadzētu no viņiem dabūt, nevis lasot kādu priekšlasījumu,

---

[1] A. Gulbis atgriezās no Pēterpils Rīgā 1918. gada martā. A. Freināts ieradās Rīgā no vācu gūsta tā paša gada rudenī.

teiksim, par grāmatu un lasītāju trūkumu Dobelē vai kādā citā vietā, bet gan aiznest vai aizvilkt viņiem grāmatas. Tikai nelaime tā, ka mums nav naudas, ko iepirkt, — pamēģināsim uz krītu.»

Kad mēs uzkāpām Suvorova ielā Nr. 14 otrā stāvā pie izdevēja Gulbja, viņš patlaban visā augstcienībā sēdēja aiz galda pie pilniem jauntaisītiem grāmatu plauktiem ar tādu sejas izteiksmi, kas bez kādas prasīšanas skaidri norādīja, ka viņam steidzīgi vajadzīgi grāmatu pircēji un pārdevēji. Pēc īsas, bet kodolīgas ievada runas no manas puses par manām sekmēm ar grāmatu kolportēšanu strādnieku biedrības vakaros gan Rīgā, gan Pēterburgā, kur, piemēram, Aspazijas «Sarkanās puķes» esmu pārdevis pat veselu simtu [pāris vakaros], un [pēc aizrādījuma, ka] pazīstu «Jaunā Vārda» redaktoru Pīpiņu [un viņš pazīst mani, izteicu mūsu vēlēšanos un nodomus]. Mans draugs atkal izstāstīja īsumā Kurzemes apstākļus, ka tur bērni izauguši kā teļi bez grāmatas, vismaz reizes desmit noteikdams: «Jā, ziniet ko, naudas viņiem ir, bet grāmatas nav.»

Klausīdamies tādas runas, sevišķi tos vārdus «krīts» vai «kredīts», Gulbis gan kaut ko noņurdēja par kara laika pienākuma apziņas trūkumu cilvēkos, bet beidzot tomēr svarīgi noteica: «Nu, lai tad arī iet par pārdesmit cara vai ostrubļiem uz izdošanos un, cerams, arī uz atdošanu!» Pēc tāda svarīga lēmuma tad nu mēs arī krāvām savas somas pilnas, galvenokārt ar «Universālo bibliotēku».

Kad bijām atkal uz ielas ar paunām uz muguras, draugs man teica: «Zini ko, tūliņ var redzēt, ka tādam Pēterburgas kungam pavisam citāds žests kā tiem mūsu gnīdām. Piemēram, pamēģini no viņiem kaut vai kādu sapņu grāmatu uz krīta — nedos. Bet par maksu nezinās, kādu naudu prasīt — cara vai ostrubļus. Jā, var redzēt — Pēterburgas kungs.»

Vislielākā un smagākā grāmatu pauna, tāda, ar ko nešus pat stiprākais kolportieris būtu iegrimis ceļa dubļos, savā laikā tika savesta Vērmaņa parka lētajā grāmatu tirgū, kurā Gulbis, pēc mana un [kolportiera] Galdiņa vērtējuma,

ieņēma svarīgāko vietu. [..] Kā zināms, tad darbojās kādi 168 izdevēji, izlaizdami grāmatas, cik tik varēdami un kā katrs mācēdams, apmēram tā ap 2000 jaunizdevumu gadā. Bet tad radās pārpalikumi. Dažkārt tādu pārpalikumu grozīja un cilāja pa plauktiem, putekļus slaucīdami un skaitīdami, gan paši izdevēji, gan veikalnieki gadu gadiem. Vecākos veikalos, kur jau tā bija uzkrājušās grāmatas pat no 1900. gada un vēl vecākas, tādā putekļu slaucīšanā un sevišķi jaungada inventāra skaitīšanā no gada uz gadu piedalījās pat veikalnieku bērni, kuri jau skaitīdami bija tapuši par lieliem cilvēkiem. Lai nebūtu vēl bērnubērniem jāskaita viena un tā pati grāmata, dažiem bija ienācis prātā sarīkot kopēju grāmatu tirgu, pārdodot mazāk ejošas, iegulējušās grāmatas, kā kolportieri teica, «par to lēto». Kamēr daži izdevēji apspriedē par lētā tirgus sarīkošanu turējās pie ieskata, ka grāmatas nav nēģi, vecas nepaliks, Gulbis pirmais druscių pakasīja pakausi, kas nozīmēja: vicos tik vaļā!

Nākošās dienās kādi 65 lētā tirgus dalībnieki savas grāmatas sāka sūtīt uz Vērmaņa dārza paviljonu. Grāmatu nedēļas stendi tur vēl nebija noārdīti, tos druscių pārtaisot, kolportieri — lētā tirgus dalībnieki — rīkojās, kārtodami un skaitīdami samērā sīkās grāmatas, bet, kad Gulbis atsūtīja savējās, tad bija ko pabrīnīties: ..Gulbja «lētā romānu sērijā» Tolstoja «Augšāmcelšanās», 480 lappuses biezs romāns, par 40 santīmi!

Kad lētajā tirgū «andele» gāja jau pilnā spēkā, kādi dzelzceļnieki .. [grāmatas] bija aizveduši uz Liepāju, kur biezā grāmata bija izcēlusi tādu traci, ka veselām strīpām brauca pircēji pa dzelzceļu uz lēto grāmatu tirgu, tā ka dalībniekiem tik atlika saskaitīt naudu, kas kopsummā sanāca kādi 55 000 lati.

Visi bija par tādiem labiem panākumiem sajūsmināti. Arī nākošos gados kopējo lēta grāmatu tirgus noturēšanu atkārtoja tai pašā Vērmaņa parka vecajā paviljonā.

Man atkal vakaros pēc kases noslēgšanas nauda bija jānones noguldīt [Grāmatizdevēju un tirgotāju] biedrības tekošā rēķinā. Un tā vienā ziemas vakarā, kad, ejot pa Vērmaņa parka celiņu, sniegs zem kājām gurkšķēja un pie debesīm mirdzēja zvaigznes kā nosētas, kas janvāra mēnesī nozīmē stingru salu, pie vārtiem es satiku Gulbi.

«Vai neiekāpsim *«Belevue»* pagrabiņā[1] apsildīt ausis?» Gulbis mani uzrunāja. Citiem vārdiem runājot, tas nozīmēja: iet izdzert kādu šņabi.

«Tā lieta var iet: galva man tāda paplika, cepure paplāna, aukstums pievelk.» Apmēram tā es kaut ko nomurmināju. Gulbis savukārt piebilda, ka viņam būtu vajadzīgi kādi pāris simts latu *«Belevue»* agrākā rēķina nomaksai. Aizbēdzis tur no cilvēkiem nobeigt savu romānu «Druvā un karā». Vairāk neko nepaguvām sarunāt — cik tur tā gabala, ko iet, — kad jau atradāmies pagrabiņa priekšnamā, kur patlaban durvju sargs svieda ārā kādu piedzērušu, bet, ieraudzījis Gulbi, savu garo, balto bārdu nolieca līdz zemei, padodams tam labvakaru. Kad iegājām lielajā telpā, kur spēlēja mūzika, viesmīlis mūs veda vēl tālāk. Tur bija maza istabiņa, galdiņš, kur piesēsties, un divas dāmas — viena resnāka, otra tievāka.

Tur mēs sarunājāmies apmēram tā.

«Prozit! Uz veselībām!» Gulbis teica. «Kā būtu, ja būtu kādi pāris simts latu uz Gulbja firmas konta līdz rītvakaram, kad man būtu jābūt mājā no Ķemeriem?»

«Kā? No Ķemeriem?»

«Jā, tagad es esmu Ķemeros un pie tam vēl slims. Tā liku pateikt, lai pasaka katram, kas mani meklē.»

«Prozit! Lai iet uz otru kāju!»

«Te, pāris simts metru nostāk, augšējā istabiņā, lielais miers, kā pirmīt teicu, mana romāna «Druvā un karā» nobeigšanai, bet tur, izdevniecībā, autori, manuskripti, hono-

---

[1] *«Belevue»* viesnīca un restorāns atradās Raiņa bulvāra un Marijas (tagad Suvorova) ielas stūrī.

rāri, vekseļi, skolotāji, grāmatvedis. Mālītis[1] — jauns cilvēks, lai raujas!»

Kad bijām prasīto naudu saskaitījuši, Gulbis sulainim lika pasaukt otru sulaini. Kad pēc kādām minūtēm, pirmā sulaiņa aicināts, ieradās otrs sulainis, Gulbis, to ieraudzījis, sauca: «To ne, to ne, pasauc to bālo no augšstāva ar rēķinu!»

Kad īstais ieradās, izrādījās, ka rēķins bija kādi 84 lati. Sulainis, saņēmis zilo simtslatu gabalu, grābstījās pa kabatām, it kā grasīdamies izdot 16 latus, bet Gulbis atmeta ar roku. Sulainis, zemu paklanīdamies, piebilda: «Cienīts kungs, tur jau mans desmit [procentu] ir pieskaitīts.» Bet Gulbis atmeta otrreiz ar roku, un sulainis otrreiz paklanījās, bet abas dāmas, redzēdamas un dzirdēdamas sarunas pēdējos vārdus, istabas otrā stūrī sāka dziedāt: «Pie saimnieka devīga / Nesen es sērsti gāju.»

Tievākajai bija diezgan jauka balss, tā ka pie otrā panta, kad viņa dziedāja: «Uz viņa zaļo namiņu / Daudz viesu gāja droši, / Tie ēdot vilka meldiņu, / Kas gāja itin koši,» — mēs pieņurdējām otro balsi, kas gāja itin koši.

[Labi sasildījušies, šķīrāmies. Gulbis palika turpat viesnīcā, savā darba istabiņā, bet es devos mājup.]

Trešajā dienā, kad aizgāju uz Gulbja izdevniecību, tur jau kāds bija priekšā; kā dzirdēju, teicās esot profesors, apjautājās pēc paša kunga personīgā lietā.

«Kungs nav mājās,» kāds no kalpotāju pulka atbildēja, laikam tā bija Miķelsona jaunkundze. «Kungs slims, ķemeros.»

«Žēl!» noteica profesors. «Ja pārbrauc mājās, izsakiet viņam manu līdzjūtību.»

Pēcnākošā dienā, kā norunāts, aizgāju uz izdevniecību. Nu kungs bija mājās, saņēma mani ar jautājumu, kā izbraukājis Jelgavu.

---

[1] Arvīds Mālītis — A. Gulbja palīgs un viņa darba turpinātājs.

«Izbraukāju krustām un šķērsām,» es atbildēju. «Gaiss tur labvēlīgs lētā grāmatu tirgus sarīkošanai. Vecākie grāmatnieki, Ālunāni un Neimane, teicās piedalīties ar visiem saviem diezgan prāvajiem grāmatu krājumiem, lai mēs, rīdzinieki, vedot arī savus krājumus turp. Ja salaistu tos kopā, sanāktu tādi grāmatu blāķi, kādus Jelgava nav pieredzējusi. Tā viņi saka. Bet galvenā lieta — par atļaujas izdabūšanu no Jelgavas lielajiem kungiem lai rūpējoties mēs, rīdzinieki. Es domāju — jūs, Gulbja kungs, esat vīrs ar vārdu. Ja mēs brauktu turp — es par ceļa rādītāju, jūs par runasvīru —, [atļaujas] dabūtum. Rapa[1] pabrīnītos vien.»

«Cikos iet vilciens?» Gulbis pēc divu minūšu pārdomāšanas jautāja.

«Pulksten vienpadsmitos,» atteicu.

«Tad laižam turp!»

Un tā vēl pēc minūtēm piecpadsmit mēs jau atradāmies Berlīnes ātrvilcienā ceļā uz Jelgavu. Tas drāzās dārdēdams.

Daugavā pie tiltiem kāds kuģītis cīnījās ar ledus gabaliem. Olaines mežā piesnigušos kokus apspīdēja saule, bet Jelgavā tik stipri sala, ka pie stacijas ormaņi, rindā stāvēdami, dauzīja rokas, bet zirģeļi stāvēja sarāvušies. Mēs izvēlējāmies tādu ormani ar baltu zirgu un sarkanu bārzdu. Kad Gulbis 70 santīmu vietā viņam iedeva sudraba pieclatnieku, viņš brauca kā traks, slavēdams Rīgas kungus, — kuram klāt, tam garām, zvārguļi vien džinkstēja, un sniega pikas sitās sejā. Mēs tik pieturējām cepures un pēc dažām minūtēm bijām jau viesnīcā «Pie Lindes».

Tur, kā noklausījāmies, visus sulaiņus godāja par «oberiem». Gulbis pasauca vienu «oberi», lai sameklē telefonu grāmatā skolas direktoru Lapiņu un paaicina uz glāzi tējas. Pa tam otrs «obers» mums piedāvāja, lai nenosaltu pavisam, karstas cīsiņas ar pudeli karstvīna, piebilzdams: «Karstums uz karstuma, siltums vidū!»

Un tā mēs sildījāmies, gaidījām un runājāmies par šo un

---

[1] Izdevējs Jānis Rapa. Viņš nepiedalījās lēto grāmatu tirgū.

to. Bufetes otrā galā kādi uzdzēra kādam Jelgavas pusotra stāva namsaimniekam, kas taisījās pirkt lielāku namu, augstas laimes.

«Lai dzīvo līdz piektam stāvam!» viņi kliedza. Kāds, pagriezies pret mums, izsaucās: «Tas ir ko vērts!»

«Kas?» es prasīju. «Vai tas saimnieks vai nams?»

«Abi,» vīrs atbildēja, bet Gulbis man tā paklusām pateica: «Man tādas lietas kā nami un automobiļi nevelk. Nav nemaz tādas tieksmes tos iegūt, kaut gan to varētu. Un jājautā: kas tad būtu, ja man būtu tāda būda un ķerra? Man patīk dzīvot visur, teiksim, Ķemeros vienu nedēļu, otru Siguldā, trešo aizbraukt kaut kur pavisam citā vietā. Un taksīši — tie stāv uz katra ielas stūra, pasauc tik!»

Ķamēr mēs tā sarunājāmies par namiem un automobiļiem, pa durvīm ievēlās līdz ar aukstu gaisa šalti direktors Lapiņš.

«Dievs tēvs!» viņš izsaucās. «Ko es redzu? Mani aicinājuši rakstnieki — izdevēju kungi — un no pašas Rīgas. Liels gods pakalpot, tik nezinu, kā un ko.»

«Tā pakalpošana tev, direktora kungs, būtu tāda,» Gulbis atbildēja. «Iepazīstini mūs ar lielajiem Jelgavas kungiem, lai dod atļauju noturēt pēc Rīgas parauga lēto grāmatu tirgu!»

Pēc stundām divām, kad bijām diezgan sildījušies, mēs sēdāmies atkal ormanī. Pulkstentiņam skanot, mūs noveda pie apriņķa priekšnieka, kas tūliņ parakstīja atļauju uz Gulbja vārdu noturēt lēto grāmatu tirgu Jelgavā.

Pēc divām dienām es braucu atkal uz Jelgavu ar kādiem 22 palīgiem tirgu sarīkot. Drīz visos stūros rēgojās plakāti, ka kādi 30 Rīgas, Jelgavas, Cēsu un citu pilsētu grāmatnieki sarīko lēto grāmatu tirgu Jelgavā, Katoļu ielā 42, izstādes telpās, liekot uz steķiem tā ap pusmiljonu grāmatu: par 2 santīmi ap 100 000, par 6 santīmi ap 100 000, par 10—30 santīmi ap 100 000, par 40—60 santīmi ap 200 000. Tirgus ar priekšlasījumiem turpinājās no 11. marta līdz aprīlim. Nekad jelgavnieki nebija redzējuši tik lielu grāmatu paunu.

JURIM ALUNĀNAM — 150

(1832—1864)

Mūsu Jura Alunāna pirmais īsais un visai nepilnīgais dzīves apraksts iznāca 1867. gadā kā pielikums nelaiķa «Tautas saimniecībai», kuru izdeva pēc autora nāves tagad arī jau mirušais viņa brālis — pazīstamais Jelgavas grāmatu tirgotājs H. Alunāns. Tātad arī par min. dzīves apraksta sacerētāju uzskatāms, bez šaubām, Jura jaunākais brālis H. Alunāns, kā to arī pa daļai rāda biogrāfijas stils.

[Ā. Alunāns[1]]

Georgs Alunāns[2]

Georgs Alunāns piedzime 29-tā mercī[3] 1832-trā gadā Cēsu apriņķī, Jaunajā Kalcnavā, kuru muižu līdz ar citām Kālēna lielkungu muižām viņa tēvs tobrīd uz renti turēja. Caur uguns grēkiem, sliktu ražu un citām likstām viņa tēvs Andrievs Alunāns 1839-tā gadā konkursu taisīja un visu viņa mantu caur vairāk solīšanu pārdeve. Andrievs Alunāns, negribēdams tanī vietā par nabagu dzīvot, kur viņš caur savu rūpēšanos pilnīgi izticis dzīvojis, vēl tanī pašā gadā, kad viņam visu mantu līdz beidzamam pārdeve, pārgāja ar visu savu

---

[1] *Alunāns Ā.* Jura Alunāna dzīve. Pēc nelaiķa vēstulēm un viņa radu un tuvinieku nostāstiem sarakstījis Ādolfs Alunāns. Jelgavā, 1910.

[2] [*Alunāns J.*] Tautas saimniecība. Sarakstīta no G. Alunāna. Ar G. Alunāna dzīvošanas izstāstīšanu. Jelgavā, 1867.

[3] Pareizi — 13. maijā.

famīliju uz Kurzemi un vispirms ap Jelgavu — Zorgenfrejas traktierī apmetās, to uz renti turēdams un vēlāk daudz citās vietās Dobeles apriņķī pārbūdams. Andrievs Alunāns cik spēdams ļoti par to gādāja, lai visi viņa bērni labas skolas iemantotos. Viņš, vēl izticis vīrs būdams, bij Rīgā priekš bērnu skolēšanas namu nopircies, un šinī pilsētā ir Georgs Alunāns pirmo savu mācību dabūjis; vēlāk, kad tēvs pārgāja uz Kurzemi, tad viņš labu laiku neiespēja savus bērnus nekādā skolā laist, tad, atkal iedzīvojies, ielaida Georgu Alunānu no iesākuma Jelgavas apriņķa skolā un tad ģimnāzijā. Georgs Alunāns jau bij labi gados, protiet, jau 16 gadus, kad viņš iestājās cetortā ģimnāzijas klasē. Viņš, ģimnāzijā būdams, nemaz tā nemācījās — kā citi skolēni ikkatru dien pa druskai, bet visvairāk pusgada galā, eksāmu taisīdams. Visu citu laiku viņš citas grāmatas lasīja, ko skolā nemācījās. G. A. arī nemaz negāja notuļ skolā. Allaž viņš veselas divas nedēļas savā istabā sasēdēja, nevienu soli ārā no savas sētas nesperdams. G. A., it īpaši ģimnāziasts būdams, mīlēja visus vāciešu dziesminiekus lasīt. Un vāciešu skaistās dziesmas viņu pamudināja paprovēt tādas pašas jaukas dziesmas latviešu valodā rakstīt. Tātad viņš, ģimnāziasts būdams, sāka pārtulkot latviešu valodā dziesmas pa lielākai daļai no vāciešu valodas, bet arī no krievu, grieķu un latīņu valodām. Gandrīz visas viņa dziesmiņas sarakstītas, viņam ģimnāziastam būdamam. Tās viņa dziesmiņas, kas trešā «Sētas, dabas, pasaules» grāmatiņā nodrukātas, arīdzan pa lielākai daļai Jelgavā taisītas, kā ir tās viņa dziesmas, ko pēc viņa nāves «Pēterburgas Avīzēs» nodrukāja. Savas dziesmiņas G. A. pa lielākai daļai naktī rakstīja. G. A. tā bija ieradis par nakti strādāt, ka viņš reti kādu vakaru priekš pusnakts nogāja gulēt. Kad viņš mājās pie tēva bij, tad tēvs viņu allaž par tādu ieradumu rāja, jo tēvs, zemkopis būdams, bij ieradis agri vakariem gulēt iet un agri rītiem celties. Bet tēvs, rītos celdamies, savu dēlu Žoržu arvien vēl atrada nomodā pie sveces, nemaz vēl neaizgājušu gulēt. Žoržs nekad tēvam neteice un nerādīja, ka

atkal kādu dziesmiņu no vāciešu valodas esot pa latviski saskandinājis, jo tēvs nebūt negribēja, ka dēls pa latviski raksta. Tik tad tēvs un māte ļāve viņam ilgāki naktīm sveces dedzināt, kad Žoržs teicās, ka viņam teicamas vāciešu grāmatas esot lasāmas. Bet tomēr, šo teikdams, viņš dziesmiņas taisīja un sev galvu lauzīja, uz kādu vīzi gan kādu jaunu vārdu radīt, kas vēl līdz šim nebij latviešu valodā un kas tomēr izveicīgā valodā ļoti vajadzīgs. Viņš tad arī patiesi daudz vārdus latviešu valodā no jauna iecēle, ko agrāk trūka un kas vēlāk arī no citiem latviešu rakstītājiem tika brūķēti. G. Alunāns ļoti piespiedās, gribēdams latviešu valodu skaidru izturēt no visām svešu valodu druskām, un šinī lietā tik sirdīgi strādāja, ka ir daudz vārdus, kas jau sen bij no vāciešu valodas latviešu valodā ieviesušies un latviešu mutē pilnīgi brūķējami, — ka šos gribēja atmest un viņu vietā vārdus iecelt no latviešu pašu valodas ņemtus. Tā viņš allaž «dišleri» sauce par «galdnieku» un «cimmermani» par «namdari» u. t. j. pr. G. A. visus tos par saviem visniknākiem ienaidniekiem šķita, kas ar viņu nebij vienos prātos, it īpaši visus tos, kas no mācītiem vīriem, latviešu valodā rakstīdami, par daudz vāciešu vārdus pie latviešu valodas piemaisīja.

Ļoti mīļas G. Alunānam bija grāmatas, ko Latviešu biedrība izdeve, jo te viņš atrada dažu vīru svarīgas pārdomāšanas par latviešu valodu. Viņš gandrīz no galvas zināja ne vien šās, bet arī citas grāmatas, kas tik vien bij sarakstītas par latviešiem un viņu zemīti, un viņu zemītes stāstiem.

Starp visām ģimnāzijas mācāmām lietām G. Alunānam visvairāk patika grieķu valoda, jo viņš te atrada, ka vecā grieķu valoda savu teikumu salikšanā daudz vairāk pielīdzinājās latviešu valodai nekā kaut kādai citai viņam pazīstamai valodai. Viņš taisīja grieķu valodā dziesmas, par ko tobrīdējais skolnieka[1] un tagadējais profesora kungs Pau-

[1] Tolaik vārda «skolotājs» vietā lietoja vārdu «skolnieks».

kers teice, ka viņas gan neesot tik brangas, cik Homēra teicamas dziesmas, bet tādas, kādas vēlāk daudz dzimuši grieķi taisījuši. Arvien gan ģimnāziasti zin labāki latīņu valodu nekā grieķu valodu, bet pie G. A. bij tā lieta otrādi: viņš labāki prata grieķu nekā latīņu valodu, it īpaši caur to, ka pirmaja teikumu salikšanā tuvāka radiniece latviešu valodai nekā latīņu valoda. Caur šādu grieķu valodas mīlestību viņš arī pirmajā pusgadā klausījās Tērpatā profesoru kungu lasīšanas par vecām valodām. Bet te viņam daudz no viņa draugiem deve to padomu, lai labāk atstājot vecu valodu mācīšanos un mācoties citu kādu zinamību, jo par skolmeistaru viņš tomēr nekad nevarēšot būt, tāpēc ka viņam trūkstot izveicīgas runas. Uz šo draugu padomu viņš arī atmeta vecās valodas un mācījās valsts valdīšanas zinamību *(Kameralwissenschaften)*.

Visjaukākais G. Alunāna mūža laiks bij pirmie divi gadi, viņam Tērpatā dzīvojot. Iekš tās lietas, ko Alunāns bij Jelgavā, ģimnāziasts būdams, vientulībā kopis, viņš Tērpatā atrada draugus ar vienādiem prātiem. G. A. drīzumā sadraudzējās ar kurzemnieku latviešu studentiem, kam arī savu tēvu zemes labklāšana pie sirds gāja kā pašam G. Alunānam. Drīz sabiedrojās mazs bariņš no kādiem 20 līdz 25 studentiem no visādiem Kurzemes vidiem, kas īpašos vakaros sarunājās par latviešu valodu, kā viņu ikkatrā Kurzemes vidū runā. Jāpiemin, ka šinīs vakaros nebij vis tikai dzimuši latvieši, bet arī bij dzimuši vācieši un arī tādi vācieši (no Pēterburgas), kas nevienu vārdu neprata pa latviski. Šis jaukais laiks priekš G. A. ne ilgi pastāvēja, jo pēc kādiem diviem gadiem, viņam studentam būdamam, izcēlās jauna studentu biedrība, ko Akadēmika sauce. Šādas biedrības pirmie iecēlēji, kā arī šās biedrības statūtes sarakstītāji bij īpaši šie paši Kurzemes studenti, kas uz latviešu vakaru brīžam sanāce. Šiem vēlāk piebiedrojās daudz studenti no Pēterburgas un arī no Vidzemes, kas no tās daļas, kur pa igauniski runā. Studentu biedrība, ko Akadēmika sauce, vēlāk no Kurzemes nemaz nepieauga, un vienā laikā ar

Akadēmikas izcelšanos arī priekš G. Alunāna iznīka visas jaukās sarunāšanās par latviešu valodu, jo Pēterburgas studenti un igauņu zemes studenti, kas Akadēmikā bij, ne dzirdēt nebij dzirdējuši latviešu valodu.

Tikai pirmajā studentu gadā Alunāns vēl studentu tērzēšanās priecājās līdz ar citiem studentiem un arī arvienu ir pēcākos laikos šo pirmo gadu patīkamā piemiņā turēja, bet vēlāk viņš nekādus studentu priekus nebaudīja.

G. Alunāns, puspiekta gada Tērpatā par studentu sabijis un savu mācīšanos pabeidzis, iestājās Pēterburgā Mežu zinamību akadēmijā, kur viņš ar lielu lusti studierēja stādu zināšanu (botāniku). Te, Pēterburgā, viņš arī satikās ar dažiem Tērpatas draugiem, kas viņam vēl mīļā piemiņā bij no Tērpatas latviešu valodas vakariem. Še atkal no jauna daudz lietas pārrunāja, kā vislabāki varētu latviešu valodu kopt, un te arī norunājās izcelt jaunu avīzi, protiet, «Pēterburgas Avīzi». G. Alunānu apstiprināja par atbildēdamu redaktoru, un Voldemāra kungs palika iesākumā par cenzoru pie šām avīzēm. Lai arī G. Alunāns bija atbildēdams redaktors, tad tomēr Voldemāra kungs uzņēmās visu avīzes apgādāšanu. G. A., jau students būdams, bij ar ļoti nestipru veselību, it īpaši viņam jau Tērpatā sāka neizdziedējama sirdsslimība ierasties. Pēterburgā viņam caur dažām nepatikšanām šī slimība drīzumā pieņēmās. G. A., par redaktoru palikdams, bij Mežu akadēmiju atstājis, no kurienes viņam bij pusgada laikā droša vieta gaidāma, kurā viņš varbūt bez bēdām savu mūžu būtu beidzis; par redaktoru iestājies, viņš allaž, grāmatās[1] savās rakstīdams, šo soli nožēloja, jo teica, ka knapāki dzīvojot, nekā students būdams, lai arī avīžu pirmajā gadā 4000 eksemplārus apstellējās. G. A. tikai pirmajā gadā, «Pēterburgas Avīzēm» staigājot, pie šās avīzes līdz strādāja, bet tad viņa slimība tam vairs nepaļāve neko pūlēties. G. A. atstāja Pēterburgu, nobraukdams uz Kurzemi pie sava brāļa — Jostanes Kauļa saimnieka, kas 20 verstes no

[1] Vēstulēs.

Jelgavas dzīvo. Jau Pēterburgā viņš iesāka par visādiem stādiem rakstīt, kas andelē atronas. Šo grāmatu viņš jau labu biezu bij sarakstījis; arī bij sarakstījis latviešu valodā ko par tautas saimniecību, bet te viņu nāve aizgrābe — viņš nomira 6-tā aprīlī 1864-tā gadā. Kad G. Alunānu Hāna Vircavas kapos glabāja, tad bij simtiem bērenieku sanākuši. Viņa mātei un brāļiem it īpaši pateicības pilna sirds bij, kad uz Vircavas kapiem arī bij no Jelgavas bērenieki atnākuši, kurus ne G. Alunāns pats, dzīvs būdams, nebij redzējis, nedz arī viņa brāļi pazina. Šie Jelgavas bēru viesi pie G. A. zārka, kad to attaisīja, asaras raudāja, lai arī G. A. tik no viņa rakstiem pazina; kad G. Alunāns bij aprakts, tad ap viņa kapu lielu lorbēru kroni aplika.

G. Alunāns divēju latviešu vidu valodas pilnīgi zināja, protiet, Kalcnavas apgabala valodu, kas no Jelgavas valodas ļoti izšķiras, un Jelgavas latviešu valodu. Kalcnaviešos un Kalcnavas apriņķī visi viņa radi bij. Jelgavā viņš bij uzaudzis. Tā vieta, kur viņš bij piedzimis un savas bērnu dienas pavadījis, viņam patīkamā piemiņā stāvēja; viņš arvienu ilgojās vēl reiz savā mūžā Kalcnavas skaistos līčus[1] ieraudzīt, pa kuriem viņš bij, bērns būdams, skraidījis un rotājies. G. A. allaž pa suņu dienām kājām nogāja līdz savam tēvabrālim, Kalcnavas saimniekam, bet ne reiz viņam neizdevās vēlreiz savu dzimšanas vietu apraudzīt. Viņš arvienu mēdze pie sava tēvabrāļa tā notikt, kad Jāņu vakaru Vidzemē pavadīja, jo līgošana Vidzemē tam daudz jaukāki patika nekā Kurzemē; arī viss tas Kalcnavas vidus ar tiem kalniem un ielejām, ar pļavas līdzenumiem gar ezeru malām un bieziem, tumšiem priežu mežiem pakalnēs viņa sirdi it savādi ielīgsmoja, tā ka viņš ikkatru pavasari maija mēnesī ilgot ilgojās, kaut varētu atkal šos vidus ieraudzīt, kas gan arī ikkatram jelgavniekam, ieradušam tik mūžīgas līdzenas vietas redzēt, vasaras laikā gauži patiks.

[1] Dievam žēl, šie līči, tik G. Alunānam mazam puikam būdamam, bij brangi uzkopti un jaukā košumā, tagad viņi pavisam palaisti. *(Autora piezīme.)*

Atis Freināts 30. gados (V. Rīdzenieka foto).

Fallijs, L. Stumberga, A. Langmesers un M. Kībers — fotoattēli no A. Brigaderes personiskā arhīva.

G. Alunāna dziesmiņas arī dažās citās dziesmu grāmatās pārtaisītas nodrukātas. Negribam te spriest, voi pārtaisītas palika labākas voi sliktākas.

G. Alunāna sirsnīga gribēšana bij latviešus it īpaši pie kaimiņu tautām vairāk godā celt un latviešus pamācīt, lai sevi pašus vairāk godā tur, tad ir citas kaimiņu tautas viņus zinātu godāt. Pieminēdami G. Alunāna feršiņas:

Nevis slinkojot un pūstot
Tautu labā godā ceļ,
Nē, pie prāta gaismas kļūstot,
Tauta zied un tauta zeļ.

Ja ikviens tik zemē sētu
Vienu graudu veselu,
Kas tad izskaitīt gan spētu
Zelta kviešu krājumu!

Bet, kas lielīdamies pārdot
Ved uz tirgu pelavas,
Tas kā pelus, vējam ārdot,
Zūd no ļaužu piemiņas, —

mēs gan varam droši teikt, ka G. Alunāna viskarstākā cenšanās bij savu tautu, cik vien spēdams, pie prāta gaismas celt un, cik vien varēdams, sēja graudus uz latviešu rakstniecības lauka. Lai arī šie graudi ne ik reizes tik svarīgi bija, cik G. A. pats rakstīdams vēlējās, tad tomēr nevar liegties, ka viņi ļoti pateicīgus augļus ir izdevuši. Vārdus, ko G. A. pirmais latviešu valodā iecēle, vēlāk ir citi vīri brūķēja; un šie no G. Alunāna pirmo reizi iecelti vārdi varbūt ir uz visu laiku ne vien latviešu rakstos, bet arī latviešu runā paliks.

Cik izmanīgs un prātīgs arī G. A. bij, jaunus vārdus radīdams, kas latviešu valodai trūka, tad tomēr G. Alunānam nebij vis ik reizes visu lietu nosvēršanas gars. Arī citiem vārdiem sakot, G. Alunānam trūka īstas pasaules izmaņas, ko viņš gan it rūpīgi savos rakstos ļaudīm piedāvāja, lai to iemantojot. Tātad arī viņa raksti reti bij tādi, kas lasītājus

klāt pievelk. «Sētas, dabas, pasaules» pirmo un otru grāmatu pārdodot, būtu gan drukas izmaksāšana ienākuse, ja G. A. šās būtu tikai 1000 eksemplāros nodrukājis, bet G. Alunānam bij par daudz maz pasaules izmaņas. Viņš pirmo «Sētas, d., p.» grāmatu lika 2500 eksemplāros nodrukāt un otru 2000 eksemplāros, kas, dievam žēl, it maz tika izpirkti, tāpēc ka grāmatiņās nebij nekāda patīkama stāsta, bet visvairāk tādas lietas, ko ļaudis maz kāro lasīt. Kad G. Alunāna draugi tam deve padomu, lai jel viņš nerakstot tādus rakstus un tādā valodā, kas ļaudīm grūtāki saprotama, tad G. A. arvien atteice: «Es nerakstu priekš tiem lasītājiem vien, kas tagad dzīvo, bet es rakstu priekš nākošā auguma.» Viss G. A. mūžs bij tai tautai par labu ar visādiem rūgtumiem nodzīvots, no kuras viņš radies; visa viņa mūža darbošanās un nopūlēšanās arīdzan tik tai mēlei par labu notikusēs, kuru viņš no savas mātes iemācījies. Lai dus viņa pīšļi svētā mierā!

Ojārs Zanders

JAKOBS LUNDBERGS LATVIEŠU GRĀMATNIECĪBĀ

(1782—1858)

1782. gada 28. oktobrī Rīgā dzimušais Jakobs Florentīns Lundbergs pieder pie pēdējiem nozīmīgākajiem vācu tautības autoriem latviešu literatūrā feodālisma sairšanas un kapitālisma tapšanas periodā. Viņš zināmā mērā ir Vecā Stendera epigonis, kaut, protams, mazāk apdāvināts un ne tik daudzpusīgs. J. Lundberga sabiedriski politiskie uzskati konservatīvāki nekā, piemēram, G. Merķelim, ar kuru viņš vairākkārt sadarbojies. Sava vieta latviešu literatūras un grāmatniecības vēsturē J. Lundbergam tomēr ir. Pirmkārt, kā vācu klasiskās literatūras tulkotājam latviešu valodā. Otrkārt, kā populāru stāstu lokalizētājam latviešu valodā pirms Anša Leitāna. Treškārt, kā ilggadējam Jēkabpils novada hronistam.

J. Lundbergs mācījies Rīgas licejā un Domskolā, studējis Tērbatas universitātē (1802—1805). No 1806. gada līdz 1856. gadam viņš ir Biržu un Salas draudzes mācītājs, vēlāk arī Sēlpils novada prāvests. J. Lundbergs ir viens no Latviešu literārās biedrības dibinātājiem, arī tās priekšnieks no 1838. gada līdz 1845. gadam. Šajā laikā par godabiedru te uzņem G. Merķeli. Reakcionāri noskaņotie biedrības biedri par to izsaka J. Lundbergam pārmetumus, bet viņš vēstulē A. Dēbneram (1841. g. 4. XI) aizstāv savu viedokli: «Ka Merķelam lieli nopelni pie latviešiem un latviešu vēstures laukā, to neviens nevarēs noliegt.» Pieminamas J. Lundberga vēstules G. Merķelim, kas rakstītas no 1840. gada līdz 1842. gadam. Atgriezies no Ilūkstes apriņķa Augškurzemē, J. Lundbergs ar sašutumu raksta, ka divdesmit divus gadus pēc tā sauktās

zemnieku brīvlaišanas viņu stāvoklis nevis uzlabojies, bet drīzāk pasliktinājies. Ilūkstes barons, piemēram, patvaļīgi iztukšojis zemnieku pašpalīdzības kasi. (Vēstulē 1841. g. 24. I.) Par kroņa (domēņu) tiesas nelikumībām J. Lundbergs ziņo 1841. gada 26. XI, bet 1841. gada 6. IV žēlojas, ka cenzors viņam aizliedzis rakstīt par slikto stāvokli uz laukiem.

J. Lundbergs ierosina par literārās biedrības godabiedru uzņemt Biržu draudzes ērģelnieku un klavieru skaņotāju, skolotāju un dzejnieku latvieti Ansi Līventālu, kas audzis viņa literārajā aizgādniecībā. J. Lundberga laikā biedrība vairāk rūpējas par latviešu grāmatu izdošanu, jaunu skolu atvēršanu, pretalkohola kustības propagandu. Tiek izsolīta arī godalga par latviešu valodas vārdnīcas sastādīšanu. Jau 1833. gadā biedrības rakstu krājumā «Magazīna» J. Lundbergs aicina izdot latviešu valodā botānikas rokasgrāmatu. Latviešu zemniekam vajadzīgs ieskats arī dabaszinātnēs. Tautā ir daudz dažādu augu nosaukumu, un šajā jomā latviešu valodai vēl ir lielas pilnveidošanās iespējas. J. Lundbergs sekmē lasīt un rakstīt pratēju skaita pieaugumu Biržu draudzē un tās apkaimē. Viņš atbalsta arī latviešu zemnieku tieksmes pēc materiālās patstāvības, protams, aicinādams tos arī turpmāk nekārot pēc «vācu būšanas», bet palikt «pie sava arkla». J. Lundbergs miris 1858. gada 14. jūnijā. Mūža nogalē ugunsgrēkā iet bojā viņa personiskā bibliotēka un arhīvs, kas, bez šaubām, apgrūtina viņa darbības izpēti.

Blakus K. Hugenbergeram J. Lundbergs ir otrs ievērojamākais sava laika tulkotājs latviešu valodā (starp vācu tautības literātiem). Apsveicēji viņa 50 darba gadu jubilejā (1856) uzsver, ka J. Lundbergs parādījis, «cik veikla latviešu mēle arī jo skunstīgās dziesmu slejās». 1827. gadā Jelgavā parādās pirmais iespiestais «augstās klasikas» darbs latviešu valodā — F. Šillera «Zvana dziesma» J. Lundberga atdzejojumā («Dziesma no baznīcas pulkstena»). 424 rindu garā tulkojuma sākums skan:

Stipri dziļā zemes alā
Mālu porme mūrēta;
Šodien darbu dzīsim galā,
Knaši, puiši, palīgā!
Pierē sviedri nāk,
Karsti pilēt sāk...

Šo darbu latviski tulkojis arī K. Hugenbergers. Ja salīdzina abu veikumus, jāsaka, ka J. Lundberga valoda vietām primitīvāka, toties arī skaidrāka, skanīgāka, tādēļ J. Lundberga tulkojumi bijuši populārāki. Sava tulkojuma priekšvārdā, kas iespiests vācu valodā, J. Lundbergs atzīst, ka atdzejojums, protams, nevar līdzināties F. Šillera oriģinālam. Darba nepilnības vislabāk izprotot darītājs pats. Tas esot tikai mēģinājums — tulkot latviski kādu no vācu klasikas dzejojumiem. Tulkojums domāts ne tik daudz latviešiem pašiem, kā latviešu valodas cienītājiem un pētniekiem. Latviešu zemnieks, tāpat kā vācu zemnieks, nespēdams aptvert Šillera gara ražojumu pilnībā, zināmu nojausmu tomēr gūstot. «Par tīri cilvēcīgo katrai tautai un ļaužu kārtai ir jēga un patika.» 1860. gadā iznāk tulkojuma 2. iespiedums (bez pārmaiņām), bet 1862. gadā (arī jau pēc J. Lundberga nāves) atsevišķā grāmatā parādās «Stāstu dziesmas», kur ietilpst J. Lundberga tulkotās F. Šillera balādes: «Galvošana», «Ceļš uz dzelzu namu», «Karš pret pūķi», kā arī K. Hugenbergera atdzejotais «Cimds». Bet tad jau cittautu klasikas tulkošanu savās rokās ņēmuši latvieši paši, 1856. gadā iznākušas J. Alunāna «Dziesmiņas» — un J. Lundberga atdzejojumi vairs ievērību negūst. J. Lundbergs arī mēģinājis latviskot Ezopa un Lafontēna fabulas, pārstāstīt prozā J. Krilova fabulu «Lācis un vientulis», tāpat tulkojis vācu dzejnieku M. Klaudiusa un K. F. Gellerta darbus, J. H. Fosa idilli «Godīga ķestera Tamma septītā desmita piedzimšanas diena». Šiem tulkojumiem tagad, zināms, tikai kultūrvēsturiska nozīme.

Kad 19. gadsimta 30. gados latviešu grāmatniecībā sāk izplatīties stāsta žanrs, nozīmīgākie ir tieši J. Lundberga

tulkojumi — lokalizējumi. Šiem izdevumiem, kā norāda latviešu grāmatniecības vēsturnieks Aleksejs Apīnis, ir noteikts mērķis: «Lundberga tulkojumi tiecās ietekmēt pašu latviešu sabiedriskās attiecības buržuāziskās dzīves principu virzienā.» Sabiedriskā darba vērtību un aktīvu attieksmi pret apkārtējo pasauli tēlo J. Lundberga tulkotie K. Šmīda stāsti — «Kā Indriķis no Ozola kalna pie dieva atzīšanas nāca» (1834, 1846) un «Pēters, jauns vientulis» (1836, 1839).

Nozīmīgākais no J. Lundberga tulkojumiem ir Šveices vācu rakstnieka H. Čokes darbs «Ciems, kur zeltu taisa» (1830). Šis stāsts (*«Das Goldmacherdorf»*, 1817) kļūst populārs visā tā laika Eiropā, jo pauž zemnieku pašdarbības, kooperācijas idejas. Ne kungu labdarība, bet zemnieku pašierosme ir līdzeklis materiālās un garīgās dzīves celšanai.

J. Lundbergs sākumā šaubās par tulkojuma izdošanas iespējām, bet tad palīgā nāk G. Merķelis, organizēdams ziedojumus un iepriekšparakstīšanos minētajam izdevumam. Lai grāmata kalpotu arī vācu valodas apguvei, to iespiež paralēli abās valodās. Tā kā J. Lundberga darbs ir brīvs lokalizējums, viņam nākas latvisko tekstu pašam atkal attulkot vācu valodā. Daļu no tūkstoš eksemplāru tirāžas izdala draudzēs par brīvu, daļu laiž pārdošanā. Tajā pašā gadā iznācis šī darba izdevums tikai ar latviešu tekstu. Kopējā tirāža tātad ir apmēram divtūkstoš eksemplāru. Starp pasūtītājiem lasāmi laviešu vārdi.

Grāmatai tolaik daudz lasītāju. Tā, piemēram, Priekules bibliotēkā (kas pati organizēta pēc H. Čokes darba ierosmes) šī «Reina grāmatiņa» (pēc stāsta galvenā varoņa vārda) reti kad stāvējusi plauktā. Korespondencē no Priekules H. E. Katerfelds 1832. gadā «Latviešu Avīzēs» raksta: «Tur ir smiekli, tur gārdas līdzcietības asaras jābirdina; tur topam labi mācīti, no kādas būšanas jāsargājas, tur mēs atrodam labu priekšzīmi, kā jādzīvo, kā sava manta jātaupa, kā bērni jāaudzē, kā savu godu jākopj.» Stāsts tiešām rāda, kā ekonomiski un morāli pagrimušā Zeltulejas ciema

iedzīvotāji enerģiska cilvēka vadībā atplaukst saimnieciski un garīgi. Lokalizējot darbības vieta pārcelta uz Kurzemi, latviskoti arī personu vārdi. Vides tēlojumā J. Lundbergs izmantojis Biržu draudzē un tās apkārtnē novēroto. H. Čokem galvenā ir kooperācijas doma (kas toreizējiem Latvijas apstākļiem maz piemērota), bet J. Lundbergs izceļ pretalkohola ideju, kuras propaganda sevišķi izvēršas tālākajā gadu desmitā. J. Lundbergs arī notušē zemnieku nabadzības sociālekonomiskos cēloņus, uzsverot, ka vainīgi galvenokārt paši zemnieki — tie ir slinki, nevīžīgi, «paši nedzenas uz priekšu». H. Čokem lokalizējums visumā paticis, un vēstulē G. Merķelim viņš 1832. gadā raksta: «Tur es dabūju redzēt to pagrimuma dzelmi, kādā atrodas latviešu zemnieks un kādai nav nekā līdzīga Šveicē.»

Atgriezies savā dzimtajā ciemā no zaldātiem, stāsta galvenais varonis Reins redz tur nabadzību, netīrību, laiskumu. Viņš propagandē kopdarbības pasākumus: krājkasi («taupīšanas lādi»), pienotavu, nespējnieku patversmi, kopēju maizes ceptuvi. Māca saviem kaimiņiem, kā labāk kopt laukus un lopus, veidot augļu dārzus. Sākumā viņa padomus uzņem pat ar izsmieklu, viņa sētas turību izskaidro ar dvēseles pārdošanu velnam. Tikai pamazām, pārvarot ciema ļaužu inertumu, labākos no tiem izdodas apvienot tā dēvētajā «zelta taisītāju biedrībā», kuras locekļi apņemas neslinkot, netaisīt parādus, neiet krogā, nelamāties, neprāvoties u. tml. Bēdīgā stāvoklī līdz tam bijusi arī skola, kur strādājuši gadījuma cilvēki. Kur lai ņem krietnākus, ja cūkgana alga iznāk lielāka nekā skolotājam? Nožēlojami arī skolēnu mājas apstākļi. «Kašķis bija kā iedzimta sērga un dažās mājās neizzuda no tēvutēviem līdz bērnubērniem.» Tikai ar Reina gādību kā mājās, tā skolā ieviešas spodrība. Par naudu, kas atlikusi, gādājot jaunas ērģeles, veidojas neliela skolas bibliotēka. «Šās grāmatas ne vien skolas bērniem daudz labus augļus nesa, bet arīdzan pieaugušiem. Tāpēc viņš izlienēja šīs grāmatas pret kādu ķīlu ikvienam zeltulejiešam, kam gribējās, uz nedēļu vai uz visu mēnesi.» Grāmatā ir J. Lund-

berga piezīme, ka līdzīga bibliotēka iekārtota arī Neretas skolā.

Viens no galvenajiem zemnieku posta cēloņiem, pēc J. Lundberga domām, ir vispārēja plēgurība. Līdzīgu uzskatu J. Lundbergs pauž savos iespiestajos spredikos par sātības biedrībām. Tur viņš arī izskaidro šādu biedrību progresīvo starptautisko raksturu. Stāstā «Ciems, kur zeltu taisa» tēlotā atturības kustība atgādina sātības draugus J. Lundbergam labi pazīstamajā Sēlpils novadā. Korespondencē «Latviešu Avīzēm» (1840, № 15) J. Lundbergs ziņo, ka Biržu draudzē togad bijuši 499 sātības piekritēji. Bet netrūkstot arī pretinieku. «Dažas mātes saviem bērniem, īpaši meitām, neļauj starp sātības draugiem doties no liekas un aplamas ticības, ka brandvīns esot labas un vajadzīgas zāles šādā tādā miesas kaitē, ka tas īpaši mātēm dzerams, kad tām bērni dzimuši. Bet tā ir nepatiesīga un aplama ticība. Kas jau veselības dienās miesai neģeld un to posta, kā tas varētu vāju miesu spēcināt? [..] Latviešu mātes vēl stiprākas nekā citu tautu mātes, nekā cienīgas gaspažas augstākās kārtās, un tomēr šās bez brandvīna savus bērnus dzemdina.» J. Lundbergs ar nožēlu piemin kādu jaunu meitu Biržu draudzē, kas bravūrīgi atbildējusi: «Es dzeršu brandvīnu ar pavārnīcu!» J. Lundbergam kā draudzes ganam pat jākonstatē fakts: «Mūsu baznīcā bija šogad divi reizes liela apgrēcība. Divi baznīcas gājēji bija budeles ar brandvīnu līdz ņēmuši; pašā baznīcā un pie dieva altāra budeles saplīsa, un brandvīns pie zemes skrēja un ar savu grēka smaku pildīja dieva namu, to darīdams par slepkavnieku bedri.» Kā lielu sasniegumu J. Lundbergs tādēļ piemin (1841) kāzas, kas sarīkotas bez brandvīna dzeršanas. Tā gan nav bijusi pilnīga atturība. «Un redzi, tie viesi pie alus un pie vīna bija priecīgi, dziedāja un dancoja, un palika pie prāta, un aizgāja mierīgi uz savām mājām.»

J. Lundberga spalvai pieder arī periodikā izkaisīti tulkojumi. Piemēram, 1844. gada «Magazīnā» ir apraksts: «Tirgus Ostrovnojē, Sibīrijas zemē pie ledus jūras. No kāda

krievu virsnieka grāmatas 1821. gadā». J. Lundbergs te stāsta par čukču apdzīvotu apvidu pie Beringa jūras šauruma: «Tad salna [sals] dažreiz ceļas līdz 45 grādu. Sniegs kūp, dvašas vilkšana paliek grūta, suņi dziļas dobes sniegā rok, un arī ziemeļbriedis dziļumos slēpjas. Tikai baltais lācis un cilvēks savu ceļu staigā.» Tā laika lasītājam tādi tēlojumi bija kas jauns.

J. Lundbergam ir arī oriģinālsacerējumi, kas gan ne vienmēr nošķirami no dažādiem lokalizējumiem. 1850. gadā iznākusi 156 lappuses bieza grāmata «Dažādu vecu un jaunu rakstu krājums, kur var atrast ziņģes, pasakas, mīklas, mācības, dziesmas un stāstus, kas no vācu valodas pārtulkotas vai jaunas izdomātas un sarakstītas». Ir pasakas, fabulas un līdzības, kur J. Lundbergs aicina zemniekus nelauzties ārā no savas kārtas. Piemēram: «Zirgs», «Vēders un miesas locekļi», «Čūskas galva un viņas aste». Zirgam sagribējies brīvības, bet, līdzko viņš ticis no saimnieka vaļā, mežā to saplosa vilks. No nedaudzajiem oriģināldzejoļiem samērā melodiski skan «Bērna vakara dziesma»:

Saule piekūst,
Sāk jau apgulties;
Viņas spodrās acis
Grib jau aizslēgties.

Diezgan labi J. Lundbergam padevušās humoristiskas vārsmas. Lūk, kā dzejolī «Vecs kažoks» Trīne mudina savu laisko vīru:

Tā raibā govs dod saldu pienu,
Un klau, kā nāvīgi tā bļauj!
Tā sviest' un sieru mums ik dienu
Iekš spannīšiem un cibām krauj.
Ak, briesmīgi jau plosās auka!
Tad steidzies viņai palīgā —
Ej atdzen lopiņu no lauka
Un ģērbies vecā kažokā!

Un beidzot par J. Lundbergu kā sava novada hronistu. Trīsdesmit gadu (1824—1854) galvenokārt «Latviešu Avīzēs» lasāmas J. Lundberga korespondences no Biržu mui-

žas, retāk no Jēkabštates (Jēkabpils). J. Lundbergs sniedz ziņas, kas vēl šobrīd noderīgas šī apvidus vēsturei. Vispirms jau statistiskas. Cik bērnu dzimis, cik dvīnīšu un trīnīšu, atzīmēti arī ārlaulības bērni. Cik katru gadu mirušo un ar kādām slimībām. Vairākkārt viņš runā par dažādām epidēmijām un bieži izplatītām slimībām: baku sērgu, holeru, asinssērgu, garo kāsu u. tml. Sava pagasta ļaudis J. Lundbergs pats ilgus gadus potējis pret bakām. Lundbergs min arī dažādus nelaimes gadījumus, piemēram: ūdens sudmalās lūzušas sijas un seši cilvēki noslīkuši rudzu graudos (1840). Rijas krāsnī sasildīties ielīdis kāds cilvēks, aizmidzis un sadedzis (1828).

Bieži pieminēts lasīt un rakstīt pratēju skaits Biržu un Salas draudzē. Arī lasīt un rakstīt pratēji starp skolasbērniem, iesvētāmajiem, rekrūšiem, pagasta tiesas locekļiem. Viņš stāsta par jaunu skolu dibināšanu un līdzšinējo skolu darbu. Piemēram, 1833. gadā J. Lundbergs raksta par Drustu muižas skolu, kas darbojas no 1811. gada: «Bērns, kas pavisam top izlaists no skolas, patur to tāpeli un visas grāmatas, ko viņš līdz šim skolā turējis, lai arī mājā tam netrūkst, ar ko joprojām var mācīties.» 1837. gadā J. Lundbergs publicē rakstu «Kā var it lēti skolas ietaisīt» (par Biržu muižas apkaimes skolām). «Nākamu gadu vēl īpašu ziņu dosim, kā mums ir klājies ar šīm skolām.» Minēts arī skolotājs, ērģelnieks un dzejnieks Ansis Līventāls.

Sastopami arī daudzi meteoroloģiski novērojumi un ziņojumi par neparastām dabas parādībām — viesuļvētrām, Saules aptumsumiem, koku atkārtotu plaukšanu siltā rudenī u. tml. Stāstīts arī par ledus iešanu Daugavā, mežu degšanu, pavasara un rudens plūdiem, ilgstošu sausumu, nerimstošām lietavām, dziļiem ziemas sniegiem vai kailsalu. J. Lundberga tēlojums parasti plastisks, kolorīts. «Nu jau vairāk nekā divus mēnešus stipri un bez mitēšanās salst; laika glāze rāda 10 līdz 20 salnas [sala] grādus. Lopi un putni, un cilvēki ļoti cieš; jauni un sīki lopi nosalst, lielāki paliek slimi, cilvēki apsirgst un nomirst. Sniegs rādījās ik dienas,

bet nenāca zemē, tāpēc vislabākā ziemas laikā bija jābrauc ar ratiem. Tuvumā ļaudis gan velkas ar kamanām pa pazīstamām ganībām, pļavām un upēm, bet uz tālāku ceļu to nevar darīt. Uz Rīgu mums ir labs ziemas ceļš pa Daugavu. Lielījās, ka 500 verstis vienā gabalā varot braukt pa ledu vien — no Vitebskas līdz Rīgai. Ūdens trūkums ir liels, par to bēdājas ne vien cilvēki, bet arī zivis. Kur ledum kāds caurums, tur zivis var ķert ar rokām — vietām upes līdz dibenam sasalušas» (Latviešu Avīzes, 1838, № 5). Vai arī: «Izskatās kā ziemā, bet tomēr ziemas ceļa nevaid. Pļavas un lauki apsnigti, bet braucamie ceļi gluži pliki, un puteklis ceļas kā vasarā» (Latviešu Avīzes, 1848, № 4). Un, lūk, pretēja aina: «Šogad mums tik daudz sniega, ka diviem gadiem pietiktu» (Latviešu Avīzes, 1836, № 4). Rudens plūdus tēlo rakstiņš «Latviešu Avīžu» 1849. gada 38. numurā: «Mazi un lieli tilti tapa aiznesti, ūdens gāja vietām pār vasarājiem, pār apsētiem un neapsētiem laukiem, pār lielceļiem, ieskrēja šķūņos, kas pilni ar sienu, un apņēma siena kaudzes. Zemjos laukos nemaz nevar sēt, citi lauki jau apsēti, bet neecēti. Labība, kas vēl laukā stāvēja, sadīga: nenovesti rudzi tapa aiznesti; kartupeļi stāv ūdenī. [..] Būs atkal grūts gads.» «Latviešu Avīžu» 1829. gada 24. numurs stāsta, ka topavasar vēl 21. maijā uznākusi briesmīga auka ar lietu un sniegu: «Kad vakars metās, tad zeme un jumti bija apklāti ar sniegu un starp baltiem koku ziediem spīdēja sniega pārslas. Tā vasara un ziema kopā redzama.» 1827. gada rudenī toties valdījis tāds sausums, ka ar ratiem vietām braukuši pāri Daugavai. J. Lundbergs bieži runā par sējumu stāvokli, par tīrumu kaitēkļiem, prognozē iespējamās neražas; pats viņš eksperimentējis ar miežu dīgstību. «Mums šogad uz visādu vīzi grūts laiks. Vasara bija bēdu pilna, rudens tukšs no augļiem, ziema rādās ar lielu salnu [salu]» (Latviešu Avīzes, 1829, № 1). Līdzīgi Vecajam Stenderam un viņa laikabiedriem J. Lundbergs cenšas būt universāls — raksta gan par ziemeļblāzmu (1831), gan par to, «uz kādu vīzi pie mums sūnu jumtus taisa» (1827).

J. Lundbergs arī fiksē tuvākās apkaimes svarīgākos notikumus. Tā, piemēram, Viesītes pusē siro kā laupītāji izbēguši rekrūši (1832). Biržu muižā pie kauna staba pielikta kāda meita par sava bērna slepkavību, pēc tam aizsūtīta uz Sibīriju (1851). 1837. gadā mēģinājuši piekukuļot mācītāju, lai tas ieraksta aplamas ziņas baznīcas grāmatās. 1849. gadā no Polockas uz Rīgu pa Daugavu garām Jēkabpilij devies kuģis. «Jau priekš kādiem 30 gadiem 2 kuģi no Odesas pilsētas pie Melnās jūras pavasarī ar lielu ūdeni tā garām brauca.» J. Lundberga vērojumi var noderēt pat iekšējā tirgus pētniekiem. 1834. gadā viņš raksta: «Pie Jēkabštates šogad tikai kādas 260 strūgas garām uz Rīgu gājušas (citām reizēm kādas 2000), bet neviena paša ar labību; turpretī citas bija pielādētas ar ozolu mizu, citas ar lopu kauliem.» J. Lundberga attieksme pret dažādiem dzīves faktiem nereti ir kritiska. Viņš, piemēram, nosoda agrāk plaši izplatīto rekrūšu ķeršanu.

«Ak, kāda bailīga būšana līdz šim bija pie rekrūšu ņemšanas! Slepeni nakts vidū vagari un tiesas vīri paši ar trīcēdamu sirdi un drebēdamu roku kā laupītāji un slepkavnieki ielauzās kādās mājās, iztrenca no miega sievas un bērnus, grūtnieces un zīdītājas, vājus un slimniekus, pildīja ar bailēm vēl dažu mirēju un ķēra ar varu tos nabadziņus jaunekļus, sēja viņus kā blēdniekus un aizveda tos projām. [..] Tāpat pie pašas nodošanas negāja allažiņ pareizi. Citās vietās junkuri, vagari jeb tiesas vīri no ienaidības un dusmības lūko šo jeb to par rekrūti ņemt, dažureiz to vienīgu dēlu, kādas atraitnes, vai kādu tēvu no daudz bērniem jeb tomēr arvien nabagu ļaužu bērnu un godīgus bāriņus, bet turīgu saimnieku dēli, bagātu ļaužu radi nemaz netika aiztikti» (Latviešu Avīzes, 1829, № 49). Tā J. Lundbergs gribot negribot atsedz sava laika sociālās pretrunas, arī raksturīgu Sēlpils novada sadzīves panorāmu.

Maruta Stelmaka

IESKATS ANNAS BRIGADERES PERSONISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ

Maruta Stelmaka dzimusi 1954. gadā Rīgā. 1972. gadā beigusi Rīgas 36. vidusskolu, 1981. gadā — P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un literatūras nodaļu. Viņas diplomdarbs «Annas Brigaderes personiskā bibliotēka» ieguva teicamu novērtējumu un ieteikumu publicēšanai. Pētījums radies vairāku gadu tiešā saskarē ar A. Brigaderes daiļradi un personības lieciniekiem, jo kopš 1976. gada M. Stelmaka strādā J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā (no 1977. gada līdz 1980. gadam — par zinātnisko līdzstrādnieci muzeja filiālē Sprīdīšos). Pirmā M. Stelmakas apcere par A. Brigaderes arhīva materiāliem «Mana dvēsele — tautas dvēsele» iespiesta «Literatūras un Mākslas» 1981. gada 2. oktobra numurā.

«Grāmata ir tas tilts, kas aužas no gara uz garu pāri gadu simtiem un tūkstošiem. Savā grāmatkrātuvē katrs ir garu saucējs. [..] Visdziļākos iespaidus mēs mantojam no grāmatām. Saki man, kādas tavas mīļākās grāmatas, un es pateikšu, kas tu esi,»[1] teikts apcerējumā «Grāmatas burvība», ko Anna Brigadere nolasīja Nacionālajā operā 1931. gada Grāmatu nedēļā.

Šis atzinums vedina meklēt rakstnieces domu pasaules atspulgu arī viņas personiskajā bibliotēkā, kas veidojusies aptuveni pusgadsimta gaitā — no 1879. gada, kad astoņpa-

[1] J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs (turpmāk RLMVM), inv. № 33435.

dsmitgadīgā Anna Brigadere no Ventspils ieradās Rīgā, līdz rakstnieces nāvei 1933. gadā.

Testamentā grāmatas novēlētas draugam un darbu izdevējam Jānim Rapam. Brigaderes komitejas 1936. gada 29. septembra sanāksmes protokolā lasām:

«J. Rapa ziņo, ka š. g. pavasarī nodevis Izglītības ministrijai testamentāri mantoto dzejnieces bibliotēku (apm. 700 grāmatas). [..] Devumu J. Rapa papildinājis ar .. pēc dzejnieces nāves iznākušajiem viņas rakstiem un grāmatām, kas apcer viņas darbību. Šis dāvinājums uzskatāms par ierosinājumu sabiedrisku darbinieku muzeja dibināšanai.»[1]

Pēc Skolotāju savienības Rakstniecības muzeja likvidēšanas 1937. gada 24. aprīlī nodibina Rakstniecības un teātra muzeju, un Annas Brigaderes bibliotēka kļūst par tā īpašumu. Rakstniecības un teātra muzeja fondus manto J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs. Patlaban grāmatas līdz ar darbistabas iekārtu atrodas muzeja filiālē — Tērvetes Sprīdīšos, kur rakstniece no 1922. gada līdz 1933. gadam pavadīja vasaras.

Bibliotēkā ir 1106 inventāra vienības — Brigaderei piederējušās grāmatas un periodiskie izdevumi, J. Rapas pievienotie Kopoti raksti un grāmatas par rakstnieci. Pašreizējais tematiskais grupējums 14 nodaļās (nodaļu robežās pēc autoriem alfabētiskā secībā) radies, bibliotēku muzejā inventarizējot.

Visplašāk pārstāvēta latviešu daiļliteratūra (258+103), cittautu daiļliteratūra (235) un periodika (219). Diezgan daudz pašas Brigaderes oriģināldarbu, viņas rediģēto teiku un pasaku un vācu bērnu grāmatu tulkojumu (103, 10, 5).

Bibliotēkā ir arī grāmatas par tēlotājas mākslas vēsturi un teoriju (30), filozofiju (61), psiholoģiju (12), pedagoģiju (2), dabaszinībām (24), sabiedrības vēsturi (42), literatūras, teātra un skolu vēsturi (59, 4, 2), valodniecību (19), mūziku (35), kinodramaturģiju (1), kā arī ceļveži (23).

---

[1] RLMVM, inv. № 290653.

Grupu robežas dažkārt saplūst, jo daļa beletristikas atspoguļo sabiedrības, literatūras, mūzikas un tēlotājas mākslas vēsturi.

Sastopam izdevumus latviešu, vācu, angļu, krievu, somu, franču, čehu, zviedru, itāļu valodā. (Grāmatas latviešu, krievu, angļu, franču, somu valodā.) Angļu un franču valodā Annai Brigaderei bijušas viduvējas zināšanas, bet vācu valodu rakstniece anketā nosauc par savu otro sarunvalodu. Pārējās minētajās valodās — no ārzemēm pārvesti periodiskie izdevumi, grāmatas par mākslas vēsturi, cittautu rakstnieku dāvinājumi.

Savus darbus Annai Brigaderei dāvinājuši apmēram piecdesmit latviešu un cittautu autoru. No Kaudzītes Matīsa rakstniece saņēmusi viņa septiņdesmit piecu gadu jubilejai veltīto rakstu krājumu; Maijas un Jāņa Brigaderu dažkārtējais viesis Ādolfs Alunāns dāvinājis savas grāmatas «Jura Alunāna dzīve» un *«Einiges aus den Anfängen des lettischen Theaters»,* Vilis Plūdons — «Dzīves simfoniju», «Latvju rakstniekus», «Latvju literatūras vēsturi», «Vācu modernās lirikas antoloģiju». Veltījuma ierakstus atrodam arī Teodora Zeiferta Rakstu 1. sējumā, Raiņa *«Addio, bella»* un Aspazijas Rakstu 1. un 11. sējumā, gandrīz ikkatrā jauniznākušā Jāņa Akuratera, Kārļa Krūzas, Pāvila Rozīša grāmatā.

«Blaumanis — varbūt, visumā ņemot, labākais man starp biedriem biedris — miris. [..] Blaumaņa māte man uzdeva «ģenerālpārziņu» par viņa rakstu izdošanu,»[1] 1908. gada 11. septembrī Anna Brigadere raksta Fallijam. Bibliotēkā atrodam Kopotu rakstu pirmo izdevumu un Blaumanim piederējušo V. Harlana *«Schule des Lustspiels»* ar īpašnieka autogrāfu uz vāka. Turpat ir arī Luīzes Stumbergas — Melnupju Marijas — pirmā kritikas nesaudzīgi vērtētā un vienīgā grāmata «Namamātes liriskā un satīriskā dzeja» ar autores veltījumu. (Blaumanis laikraksta «Latvija» redaktoram Jēkabam Stumbergam: «Viņa ir spēcīgs, svarīgs ta-

[1] RLMVM, inv. № 52823.

lants, par ko man tikai brīnums, ka tas tik ilgi nocieties, nelauzies uz atklātību.»[1]) Pēc Blaumaņa nāves Luīze Stumberga, kas, būdama smagi, neizārstējami slima, cenšas nezaudēt drosmi un humoru, uz ilgiem gadiem iemanto rakstnieces cieņu un mīlestību. Anna Brigadere viņai raksta: «Es domāju pie Jums kā pie viena no retajiem cilvēkiem, pie kura dvēseles durvīm es varētu nolikt visas savas nastas»[2], «Es nezinu otras tik saprotošas, cilvēcīgi plašas dvēseles kā Jūsējā»[3], «Jūs — sirsnīgākais draugs un labākais kritiķis»[4]. Citētajā vēstulē J. Stumbergam Blaumanis izsakās arī par, viņaprāt, vēlamo turpmāko laikraksta «Latvija» literārās nodaļas vadītāju: «Par savu vietnieku katrā ziņā ieteicu Annu Brigader.»

Brigadere vēstulē Luīzei Stumbergai: «Uzņēmos gan tomēr to «Latvijas» feļetonu. Man netīk ne acu galā, bet — manteļi mani pagalam veci.»[5] 1908. un 1909. gadā Anna Brigadere vada avīzes literāro daļu un satīras pielikumu «Skaidiena». «Mantojumā» no Blaumaņa tiek ne vien laikrakstam iesūtīto manuskriptu kaudze, ko rakstnieks nebija paguvis izskatīt, bet arī dažu viņa «audžudēlu» uzticēšanās.

1909. gadā Valkas cietumā nonāk Linards Laicens, un Brigadere saņem no viņa vairākus desmitus vēstuļu.

«Jūs man novēlat vienmēr to saulaino drosmi.»[6] — «Bet vakaros ilgi nevar aizmigt. Tad nāk pie manis no ārpasaules visi uz svidaņiju un es ar katru varu izrunāties labāk kā svidaņiju kamerā pie tiem sietiem. Tad, protams, arī Jūs, pate tā nezināma, esat cietumā,»[7] Laicens raksta.

---

[1] Blaumaņa vēstule Jēkabam Stumbergam 1908. gada 12., 13. augustā. — Kopoti raksti 8 sēj. R., 1960, 8. sēj., 132. lpp.
[2] RLMVM, inv. № 34762.
[3] Turpat, inv. № 34763.
[4] Turpat, inv. № 34741.
[5] Turpat, inv. № 34766.
[6] Turpat, inv. № 35007.
[7] Turpat, inv. № 35019.

Bibliotēkā šādas Laicena grāmatas: «Skaistā Itālija», «Malienā», «Pilsētā un laukā», «Vēji un aizvēji». Trijās pēdējās — autora veltījums.

Viens no Blaumaņa četriem Kārļiem (Al. Būmanis, Skalbe, Kraujiņš, Štrāls) — Skalbe — Annas Brigaderes grāmatu krājumā ir plaši pārstāvēts. Rakstniece atceras: «Ne visai bieži viņš ir sēdējis manā vecajā meldru krēslā, kas mājīgi ir uzņēmis dažu mīļu viesi, bet es nezinu otra tāda no darba biedriem, ar kuru būtu bijusi ciešākā kontaktā un jutusies lielākā garīgā radniecībā.»[1] Skalbes veltījumus atrodam Rakstu pirmajā izdevumā, krājumos «Ziemas pasakas» un «Sirds un saule».

«Latvijas» redakcijā strādāts kopā ar Kārli Štrālu, kura krājumā «Zemes elpa» lasām: «Dziļākajai un smalkjūtīgākai mūsu dzejniecei Annai Brigader.»

Brigaderes redakcijas laikā debitē jauns dzejnieks Teodors Pērle — vēlākais Jānis Sudrabkalns, kuram vēl pēc pārdesmit gadiem «par visām vairāk Tērvetes ūdeņu stiga der: / Viņa aizved uz Annu Brigader»[2].

Viņš dāvinājis «Spuldzi vējā»; bibliotēkā vēl arī «Spārnotā Armāda» un «Pārvērtības» — visi rakstnieces dzīves laikā izdotie J. Sudrabkalna dzejoļu krājumi.

Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrībā tuvāk iepazīts Aleksandrs Čaks. «Poēmā par ormani» — viņa veltījums. Bibliotēkā arī «Mana paradīze».

Anna Brigadere cienīja smalkjūtīgā, smeldzīgā Ziemeļnieka talantu. Autora ierakstus atrodam viņa krājumos «Nezināmai», «Aizejošais», «Skūpsts».

Personiski tuvākos kolēģus Brigadere reizēm attēlojusi savos darbos (Melnupju Marija, Skalbe, Fallijs).

Ar Falliju, kura dzejoļu krājumi «Dziesmu leja un kalnu gals», «Dziesmu svētki» un lugas «Arnolds Nolle», «Selgā»,

---

[1] *Brigadere A.* Nedaudz rindiņu. — Grām.: *Skalbe K.* Svētku raksti. R., 1929, 31. lpp.

[2] RLMVM, inv. № 40030.

un «Herakless» (ar autora veltījumu) ir bibliotēkā, viņa iepazīstas 1906. gadā. Ārkārtīgi kustīgs, dzīvs, mērķtiecīgs, samtaini maigs un ciniski tiešs, aizraujošs sarunu biedrs — dzejnieks atstāj dziļu iespaidu, bet drīz atklājas arī spēcīgā rakstura ēnas puses, no kurām savulaik brīdinājis Blaumanis. Fallijs nenoliedzami ir talantīgs, bet vienlaikus arī paštaisns un valdonīgs, lieluma un vajāšanas māniju mocīts, un Brigadere raksta Luīzei Stumbergai: «Nē, mums gan nesaprasties!»[1] 1920. gadā viņa pabeidz lugu «Ilga», kur straujā Granta tēlā zīmējusi Fallija personības apveidus.

Ar Zendborga prototipu — Šveices teoloģijas doktoru Augustu Langmeseru — Brigadere iepazīstas 1898. gadā Davosā. Dzimšanas dienās, ziemassvētkos un vienkārši *zur Ermunterung der dramatischen Muse*[2] viņš sūta paša literatūrkritiskus apcerējumus, ceļojumu aprakstus, kritiski pamācīgas brošūras, F. Grillparcera, O. Ludviga, N. Lēnava, E. Tēgnera, Šveices vācu rakstnieku J. Gothelfa un K. F. Meijera darbus, K. Hiltija, F. Hebela un F. Nīčes vēstuļu izlases, K. F. Meijera un Luīzes fon Fransuā, J. V. Gētes un Šteina kundzes saraksti, Gētes sarunas ar privātsekretāru J. P. Ekermani un V. Hēna *«Gedanken über Goethe»*.

1918. gadā kādās viesībās sastopas Anna Brigadere un baltvācu dzejnieks, romānists, noveļu, pasaku un grotesku autors, dramaturgs un teātra kritiķis Manfreds Kībers, kas drīz pēc tam dodas uz Vāciju, bet 1920. gadā raksta:

Sehr verehrtes gnädiges Fräulein! Ich hatte schon lange die Absicht Ihnen zu schreiben, aber das blödsinnige Bermondt-Abenteuer und seine Folgen zogen die Postsperre nach sich, die nun jetzt erst aufgehoben ist. Ich kenne Ihre Adresse nicht genau, daher bitte ich.. Frau Mellin Ihnen diesen Brief zuzustellen. Gleichzeitig bringt Frau Mellin mein neues Buch «Märchen», das ich Sie bitte freundlich anzunehmen und von dem Ich hoffe, daß es Ihnen Freude

---

[1] RLMVM, inv. № 34751.

[2] Dramatiskās mūzas uzmundrinājumam *(vācu val.)*.

machen wird. Hier hat es bei der ganzen Presse einen sehr großen Erfolg. [..] Wenn Sie meine anderen Bücher lesen wollen, .. so kann Ihnen Frau Mellin meine Bücher geben. [..] Ich hoffe von Herzen, daß es Ihnen gut geht. [..] Möge doch endlich Friede und Kultur wieder auf der Welt einkehren . .![1]

Verehrter Herr Kyber! .. es ist mir immer gewesen und ist auch jetzt so, als könnten wir gleich das kurze Gespräch unserer ersten Begegnung in jenem fremden Salon weiterführen.[2] *— .. eine kurze Viertelstunde unserer einzigen Begegnung .. mit mildem Schein wie ein lieber Stern in meine Erinnerungen hinein strahlt. [..] Sie sind mir nahe,*[3] atbild Brigadere.

M. Kībers raksta par tēmām, kas 20. gados un mūža izskaņā daudz nodarbina Annu Brigaderi, — par vientulību, mūžību, dzīvību un nāvi, nemirstību —, un sarakste un grāmatu apmaiņa turpinās vēl 30. gadu sākumā. (Abi rakstnieki mirst 1933. gadā.)

Pirmos literāros iespaidus Annai Brigaderei sniedz pasaules literatūras klasika. Jau pusaudzes gados Ventspilī, lasot viesnīcnieka Krūmiņa mājas bibliotēkas grāmatas, viņa sa-

---

[1] Ļoti godātā, cienītā jaunkundze! Man jau sen bija padomā Jums rakstīt, bet pēc mu|ķīgās Bermonta dēkas un tās sekām sākās pasta blokāde, kas tikai nupat ir atcelta. Es īsti precīzi nezinu Jūsu adresi, tādēļ lūdzu .. Mellinas kundzi Jums nodot šo vēstuli. Vienlaikus Mellinas kundze ved manu jauno pasaku grāmatu, kuru lūdzu draudzīgi pieņemt, un ceru, ka tā Jūs iepriecinās. Šeit prese to novērtēja ļoti atzinīgi. [..] Ja Jūs vēlaties lasīt citas manas grāmatas, .. Mellinas kundze var tās iedot. [..] Es no sirds ceru, ka Jums klājas labi. [..] Varētu taču beidzot pasaulē atgriezties miers un kultūra . . ! *(Vācu val.)* RLMVM, inv. № 35073.

[2] Godātais Kībera kungs! .. man vienmēr ir bijusi un arī tagad ir tāda sajūta, it kā mēs tūlīt varētu turpināt mūsu pirmās tikšanās reizē svešā salonā notikušo sarunu. *(Vācu val.)* RLMVM, inv. № 34835.

[3] .. mūsu vienīgās tikšanās īsais stundas ceturksnis iestaro manās atmiņās kā mī|as zvaigznes liegais mirdzums. [..] Jūs esat man tuvs. *(Vācu val.)* RLMVM, inv. № 34837.

stopas ar literatūru, kas patiesi pelna, ka to nosauc par vārda mākslu. 30. gadu sākumā rakstīts dienasgrāmatā: «Mūsu mājas augšējos stāvos bij viesnīca. To turēja jauns pāris, saucās Krūmingi. [..] Viņa .. bij māsas vienīgā un sirsnīgākā draudzene. [..] Man labā atmiņā ar to, ka deva lasīt daudz labu grāmatu: vācu klasiku, Šekspīri. Viņai bij vienīgi labas grāmatas.»[1]

Pazīstamo autoru uzskaitījums pārliecina, ka, arī veidojot pašas grāmatu krājumu, Brigadere izvēlējusies lielākoties augstas raudzes literatūru. Bibliotēkā pārstāvēta antīkā (Aristofans, Homērs, Eshils), franču (Ž. B. Moljērs, Ž. Lafontēns, V. Igo, Ž. Sanda, P. Lotī, E. Zolā, Š. Bodlērs, R. Rolāns), angļu (V. Šekspīrs, Dž. Bairons, Č. Dikenss, R. Kiplings, Dž. B. Šovs, O. Vailds), itāļu (Dante), norvēģu (H. Ibsens, K. Hamsuns), zviedru (A. Strindbergs, T. Hedbergs), dāņu (K. Mihaēlisa), somu (M. Talvio), islandiešu (G. Gunnarsons), indiešu (R. Tagore), beļģu (M. Meterlinks), krievu (A. Puškins, Ļ. Tolstojs, M. Gorkijs, N. Rērihs), amerikāņu (M. Tvens) un visplašāk — vācu literatūra (Fogelveides Valters, G. E. Lesings, J. V. Gēte, F. Šillers, Novaliss, F. Helderlīns, H. Kleists, T. Kerners, N. Lēnavs, E. Mērike, F. Grillparcers, H. Heine, F. Hēbels, J. Gothelfs, K. F. Meijers, T. Fontāne, G. Hauptmanis, H. Zūdermanis, E. Keizerlings un H. Hofmanstāls).

«Kas ziediem svētījuši manu garu, / To ir tik daudz, vai es vairs skaitīt varu? / Bet dižākie un man pār visiem mīļie / Ir Šekspīrs, Bēthovens un ... Mikelandželo /,» Brigadere raksta «Biogrāfiskā skicē».

Angļu dramaturgu V. Šekspīru viņa uzskata par lielāko cilvēku pazinēju starp pasaules rakstniekiem un «Hamletu», «Makbetu» un «Otello» atzīst par «brāzmainā skatuves ģēnija»[2] labākajām lugām. Bibliotēkā ir Šekspīra Raksti vācu valodā un *«Heinrich der Vierte»*.

---

[1] RLMVM, inv. № 33421.
[2] Turpat, inv. № 96410.

Vienu no jaunības gadu lielākajiem literārajiem pārdzīvojumiem izraisa Šillera dramatiskais dzejojums «Dons Karloss», ko 1900. gadā Brigaderes tulkojumā izrāda Rīgas Latviešu teātris. Bibliotēkā gan tikai meistardrāma *«Wallenstein»*.

Sajūsmu par Šilleru nomaina interese par Gēti. *«Faust»*, *«Egmont von Joch»*, Kopoti raksti vācu valodā, A. Langmesera dāvinātās J. P. Ekermaņa un V. Hēna grāmatas par dzejnieku un viņa vēstules Veimāras Lotei — tās liecinieki.

Stāstot par savām literārajām interesēm 19. gadsimta divos pēdējos gadu desmitos un gadsimtu mijā, Brigadere piemin tikai aizraušanos ar Šekspīru un vācu klasiķiem. Vēlāk daudz lasīts Tagore. Viņa «Dārznieka» rindas «Dzejniek, nāk vakars, un tavi / mati top sirmi», / Tas neko daudz nenozīmē, ka / mani mati top sirmi. / Arvien es esmu tik jauns vai arī / tik vecs kā visjaunākais vai / arī visvecākais šai ciemā» Brigadere izvēlējusies par moto savam mūža darbam — triloģijai. Bibliotēkā ir *«Gora»*, *«Der Gärtner»*, *«Der Heim und Welt»*, *«Fruchtlese»*, *«Der zunehmende Mond»*; stāstu «Dzīva vai mirusi» Brigadere tulkojusi latviski.

20. gados ne reizi vien gan latviski, gan krievu oriģinālā lasīta N. Rēriha dienasgrāmata «Morijas dārza lapas».

30. gadu sākumā rakstniecei vistuvākie bijuši skandināvu autori. Sevišķi saistījuši H. Ibsens un B. Bjernsons.

Viņas Ilga saka Zendborgam: «Liktenis ir — visu par visu. Tādam vajaga būt liktenim,» — un Grantam: «Es dodu sevi visu vai nemaz.» Avota dvēselīte Rasulīte Gundegai: «Kas gribi būt, esi visa!»

Brigadere apbrīno Ibsena drāmu lakonisko, mērķtiecīgo kompozīciju, tomēr uzskata, ka viņš ir pārlieku racionāls. Bibliotēkā Ibsens — viens no visplašāk pārstāvētajiem cittautu autoriem: *Gesammelte Werke*, *«Brand»*, *«Hedda Gabler»*, *«Gespenster»*, *«Kaiser und Galiläer»*, *«Die Kronpretendenten»*, *«Nora»*, *«Per Gynt»*, *«Rosmersholm»*, *«Die Wildente»*, «Svētki Solhaugā».

Ibsens licies dižāks, mīļāks bijis Bjernsons — miera, jaunas, cilvēcīgas morāles un darbaprieka sludinātājs. Bibliotēkā *«Mary»* un *«Über den hohen Bergen»*.

* * *

Annai Brigaderei nav bijis ieraduma grāmatās ierakstīt plašus pārspriedumus par lasīto vai tā radītajām asociācijām. Tur atrodam nedaudzas ļoti īsas latviešu un vācu valodā rakstītas piezīmes. Tie ir iniciāļi, datumi, gadaskaitļi bībelēs un draudzības albumā, kur 80. gadu pirmajā pusē parakstījušies brālis, tuvākie draugi un pati Brigadere, pa retai jautājuma vai izsaukuma zīmei (N. Rēriha «Morijas dārza lapas», A. Kerra *«Die Welt im Drama»*), norādei uz citiem ar lasīto saturiski saistītiem literatūras avotiem (F. Nīčes *«Der Wille zur Macht»*).

Grāmatās angļu valodā virs nezināmajiem vārdiem uzrakstīti vārdnīcās sameklētie tulkojumi, un tās atspoguļo valodas apgūšanas procesu.

Piezīmju, kuras liecinātu, ka lasīšana aizstājusi topošā darba melnraksta stadiju, Brigaderes bibliotēkā nav.

Visvairāk piezīmju ir Brigaderes lugu izdevumos. Tās, cik noprotams, tapušas, sekojot lugu iestudēšanai. Anta Klints atceras: «Anna Brigadere atnāca teātrī un, noskatījusies mēģinājumu, pavisam brīvi un bez aplinkiem pateica, ar kurām vietām viņa nav vienisprātis. [..] Palika tāds iespaids, ka rakstniece.. pie eksemplāra izdzīvo savus lugā radītos tēlus. Turklāt viņa neko nespēlēja, bet ar savu visai skaidro loģiku un cilvēku attiecību raksturojumu radīja dzīvu priekšstatu.»[1]

Šīs piezīmes var noderēt režisoriem, kuri vēlas respektēt autores ieceres. Lugu «Ceļa jūtīs» (35962), «Zvanīgs zvārgulītis» (36922), «Hetēras mantojums» (36923), «Dievišķā

[1] *Klints A.* Tā nebija lietaina diena. R., 1974, 193. lpp.

seja» (35964), «Lolitas brīnumputns» (36216), «Karaliene Jāna» (36008) izdevumos viņa papildinājusi tekstu, ar vārdiem, pasvītrojumiem un fermātām atzīmējusi vēlamo spēles tempu, akcentējamās frāzes, vārdus un pat zilbes, raksturojusi intonācijas, tēlu attieksmi pret notiekošo, kustības. Sevišķi daudz šādu piezīmju ir lugai «Lolitas brīnumputns» (36216).

Lugas «Princese Gundega un karalis Brusubārda» (36026) lappusēs — fragmenti no autores tulkojuma vācu valodā. Teksta papildinājumus atrodam arī stāstu krājumā «Vizbuļi» (36060).

Viencēliena skices «Čaukstenes» 1907. gada izdevumā (36578) ielīmētas četras lappuses rakstnieces rokrakstā. Klāt nākusi jaukā epizode, kurā Fogelene, nebūdama «nemaz pie balsa», dzied «Tef ciļi acīs ieskatīju» un *«Zwei dunkle Augen»*. Lugas sākotnējais variants papildināts ar vairākām personām — Luitgardi, Biķeni, Biķenes meitu un tās līgavaini. Labota arī personu valoda.

Grāmatās atrodam arī norādījumus burtlicim, pieturzīmju, vārdu gramatisko formu labojumus, numurētas dzejoļu rindas, kas, domājams, radušies, darbus atkārtoti izdodot.

Pasvītrojumu ir daudzkārt vairāk nekā piezīmju, un tos atrodam galvenokārt cittautu rakstnieku un filozofu darbu vācu izdevumos, visvairāk F. Hēbela dienasgrāmatās un vēstuļu krājumā, N. Lēnava Kopotos rakstos, G. Hauptmaņa *«Griechischer Frühling»*, H. Heines *«Gedanken und Einfälle»*, J. V. Gētes *«Briefe an Charlotte von Stein»*, *«Gespräche mit J. P. Eckermann»*, Š. Bodlēra dienasgrāmatās *«Raketen»*, A. Kerra *«Die Welt im Drama»*, H. Tirka *«Der geniale Mensch»*, A. Stendāla-Beila *«Über die Liebe»*, E. Tēgnera *«Axel»*, O. Ludviga *«Die Makkabäer»*, M. Kībera *«Einführung in das Gebiet des Okultismus»*, S. Kjerkegora *«Buch des Richters»*, bībeles vācu izdevumā.

Zinot, ka Brigaderei tuva Tagores daiļrade, pasaules izjūta un filozofija, vilšanos sagādā viņa darbu tīrās, zīmuļa neskartās lappuses.

Latviešu valodā izdotajās grāmatās pasvītrojumu tikpat kā nav. Visvairāk to ir «Latvju dainu» 1. sējumā (par dziedāšanu strādājot) un 3. sējuma 2. burtnīcā (apdziedāšanas dziesmas par brālīša līgaviņu), dievturu tekstos un N. Rēriha dienasgrāmatā «Morijas dārza lapas». Nedaudzi un nebūtiski pasvītrojumi arī R. Blaumaņa un A. Niedras sarakstē, Fallija dzejoļu krājumā «Dziesmu leja un kalnu gals» un lugā «Herakless», grāmatās par Jāni Poruku, mācību grāmatās «Vālodzes šūpulis» un «Valoda» un dažos citos darbos.

Pasvītrojumi ir gan lappušu malās, gan tekstā zem rindām. Reizēm lasītā nozīmīgumu norāda divkāršs vertikāls svītrojums blakus tekstam. Dažviet viens fragments pasvītrots, arī atkārtoti lasot. (To norāda svītrojuma atšķirīgās krāsas.) Pasvītrojumi sniedz informāciju (sabiedrības, literatūras un tēlotājas mākslas vēstures fakti), apstiprina un niansē Brigaderes daiļradē gūtos priekšstatus par rakstnieces estētiskajiem, ētiskajiem un reliģiskajiem uzskatiem, kas veidojušies, dzīves pieredzei, kristiānisma un Austrumu reliģiju humānajai daļai, latviešu mitoloģiskajiem priekšstatiem un mākslas iespaidiem nostiprinot bērnībā latviešu lauku sētā visam mūžam apgūtos ētikas pamatus.

«Es patiesību meklēju, kā pratu, / Priekš tās tik asināju savu skatu; / Mans objekts neizsmeļams, neizpētāms / Par visu vairāk cilvēks bij,» Brigadere raksta «Biogrāfiskā skicē».

«*Lexikon deutscher Zitate*» pasvītrots Lesinga imperatīvs: *Begnügt Euch doch ein Mensch zu sein!*[1]

Brigaderes **ētisko ideālu** daļēji veidojusi vācu romantisma un «vētrinieku» literatūra, Gētes un Šillera darbi, kas cildina spēcīgu, brīvu, konvencionāla respekta nesaistītu personību un sirdi atzīst par cilvēka valdnieci. G. Brandesa «*Shelly und Lord Byron*» pasvītrots: *Jetzt fühlt er, daß der*

---

[1] Pacentieties taču būt cilvēks! *(Vācu val.)* Lexikon deutscher Zitate. Hrsg. von A. Fried. Leipzig, 1888, S. 21.

Ērgļu pagastmāja. Labajā pusē skatuves logs, kreisajā — pusaizmūrētais cietuma logs.

K. Melnalksnis (no kreisās), Rainis un R. Liepiņš 1928. gada 31. janvārī izglītības ministra Raiņa kabinetā (V. Rīdzenieka foto).

freie Gedanke der Ausgangspunkt alles geistigen Lebens ist.[1] Rēriha dienasgrāmatā «Morijas dārza lapas»: «Atstājiet visus aizspriedumus, domājiet brīvi!»[2]

Brigaderes Sniedze dara «tik, kas sirdij nav par kaunu»; Gundega saka tēvam un māsām: «Jūs redzu, klausīt klausos tik uz sirdi,» — karaliene Jāna Sveirim: «Tici prātam tu, es sirdij. / Prāts ir akls, bet sirds redz visu. /Sirds spēj visu.» *«Lexikon deutscher Zitate»* pasvītrota Šillera atziņa: *Dein Urteil kann sich irren, nicht mein Herz.*[3]

Brigadere pirmām kārtām ir ētisko vērtību apliecinātāja. Uzskatīdama: «..mākslinieka uzdevums nav mākslu paskaidrot, bet to rādīt. Viņam nav jārunā abstrakcijās, ja tas var runāt tēlos, krāsās un līnijās,»[4] — viņa visai reti teoretizē par estētikas jautājumiem. 1924. gadā uzrunā somiem formulēts rakstnieces **estētiskais ideāls:** «It nekā ārēja, nevajadzīga, viss izaudzis no iekšējās būtības kā pats no sevis. Kur lietderība savienota ar gaumi, ir skaistums. Kur skaistums, tur saskaņa.»[5] Rakstniece ir pārliecināta: «Jo augstāk mēs tiksim zinībās, mākslas un gara kultūrā, jo vairāk mēs apmierināsimies ar vienkāršību materiālajā dzīvē.»[6] — «Spožums ir panesams tik pie ķēķa traukiem,»[7] 1909. gadā viņa raksta piezīmēs.

Mākslā Brigadere vēlas just un skatīt sirsnību un vienkāršību. Hēbela vēstuļu izlasē pasvītrots: *..einen prunkenden Pfauenschweif zu bilden — wenn das Dichten heißt, so hat in meinen Augen die Dichtkunst keine Würde mehr und kein*

---

[1] Tagad viņš jūt, ka brīvā doma ir visas garīgās dzīves izejas punkts. *(Vācu val.) Brandes G.* Shelly und Lord Byron. Leipzig, 1894, S. 92.

[2] *Rērihs N.* Morijas dārza lapas. R., 1929, 5. lpp.

[3] Maldīties var tavs spriedums, ne mana sirds. *(Vācu val.)* Lexikon deutscher Zitate, S. 42.

[4] RLMVM, inv. № 33224.

[5] Turpat, inv. № 33287.

[6] Turpat, inv. № 34477.

[7] Turpat, inv. № 33287.

Gewicht,[1] — un viņa dienasgrāmatā: *«Die Poesie hängt nie vom Bildertand ab.*[2]

Brigadere vairākkārt atzīmējusi izteikumus par lielam māksliniekam vitāli svarīgu dotību — sociālo jūtīgumu. Tā grāmatā *«Goethes Gespräche mit J. P. Eckermann»* pasvītrots: *Ebenso ist es mit einem Dichter. Solange er bloß seine wenigen subjektiven Empfindungen ausspricht, ist er noch keiner zu nennen; aber sobald er die Welt sich anzueignen und auszusprechen weiß, ist er ein Poet. Und dann ist er unerschöpflich und kann immer neu sein, wogegen eine subjektive Natur ihr bißchen Inneres bald ausgesprochen hat und zuletzt in Manier zu Grunde geht.*[3] Anna Brigadere nepieder pie šiem šauri subjektīvajiem raksturiem. To apliecina sāpju un tvirtas gribas piesātinātais tautas bēgļu gaitu tēlojums pirmā pasaules kara gadu dzejā, atklātā vēstule 1932. gada Ženēvas atbruņošanās konferences dalībniekiem, «gudro dēlu laika»[4] sociālo un ētisko problēmu atkailinājums Brigaderes 20., 30. g. sākuma daiļradē.

Grāmatā *«Goethes Gespräche mit J. P. Eckermann»* Brigadere pasvītrojusi: *Wir sprachen darauf über Platen. [..] «Es ist nicht zu leugnen,» sagte Goethe, «er besitzt manche glänzende Eigenschaften; allein ihm fehlt — die Liebe. Er liebt so wenig seine Leser und seine Mitpoeten als sich sel-*

---

[1] ..radīt greznu pāva asti — ja to sauc par dzejošanu, tad dzejas mākslai manās acīs vairs nav nekādas vērtības un svara. *(Vācu val.)* Hebbels Briefe. Hrsg. von H. Tostenoble. Jena, 1908, S. 28.

[2] Poēzija nav atkarīga no līdzību vizuļiem. *(Vācu val.)* Aus Friedrich Hebbels Tagebücher. Hrsg. von O. Hendel. S. 1, s. a., S. 225.

[3] Tāpat ir arī ar dzejnieku. Kamēr viņš izsaka tikai savas nedaudzās subjektīvās izjūtas, viņu vēl nevar saukt par dzejnieku; bet, tiklīdz viņš spēj apgūt un izteikt pasauli, viņš ir dzejnieks. Un tad viņš ir neizsmeļams un var būt mūžīgi jauns, kurpretī subjektīva daba savu satura mazumiņu drīz ir izteikusi un visbeidzot iet bojā manierīgumā. *(Vācu val.)* Goethes Gespräche mit J. P. Eckermann. Leipzig, 1908, S. 263.

[4] RLMVM, inv. № 33886.

ber, ..und so wird er auch nie so wirken, als er hätte müssen.»[1]

Salts, egoistiski akls talants tikai retos gadījumos spēj radīt ko vairāk nekā mākslas imitāciju. Brigadere noraida bezkaislīgu dokumentēšanu. Savā pēdējā ierakstā dienasgrāmatā viņa pieprasa: «Lai dzejnieks sargās rakstīt par to, ko viņš nav mīlējis un nemīl!»[2]

Tirka grāmatā *«Der geniale Mensch»* pasvītrots: *Was heißt lieben anderes, als sich bereichern, vergrößen um das, was man liebt?*[3]

Pasvītrojumi liecina, ka daiļliteratūrā, filozofu un psihologu apcerējumos Annu Brigaderi īpaši saistījusi personības pilnveidošanās ideja un uzskati par šī mērķa sasniegšanas paņēmieniem, piem., pašiedvesmu un domu pārraidīšanu no attāluma.

Pilnveidošanos Anna Brigadere atzīst par cilvēka pienākumu, spēka un līksmes avotu («Kā koks atjauno lapas, tā cilvēks uzplaukst uz labā ceļa»[4]), par savu **dzīves pamatprincipu.** Kad Anrī Korbjērs 1926. gadā lūdz rakstnieci formulēt savu *maxime de vie,*[5] viņa atbild: *Que l'oevre de ta vie soit comme une prière, toute pleine d'un désir ardent de perfection et de miracle!*[6]

Pilnveidošanās mērķis Brigaderes izpratnē ir harmonija. «Ik asins puksts, ik nervu stīga skan / Un laužas saplūst dziļā harmonijā.» Pretrunu mocītais cilvēks — Gundega —

---

[1] Pēc tam mēs runājām par Plātenu. [..] «Nenoliedzami,» sacīja Gēte, «viņam piemīt daudz spožu īpašību; trūkst vienas — mīlestības. Viņš tikpat maz mīl citus dzejniekus un lasītājus kā sevi pašu,.. tāpēc viņš arī neradīs, kā viņam vajadzētu radīt.» *Vācu val.)* Goethes Gespräche mit J. P. Eckermann, S. 260—261.

[2] RLMVM, inv. № 33421.

[3] Ko citu nozīmē mīlēt — kā bagātināties, pilnveidoties tā dēļ, ko mīl? *(Vācu val.) Türck H.* Der geniale Mensch. Berlin, 1903, S. 16.

[4] *Rērihs N.* Morijas dārza lapas, 14. lpp.

[5] Dzīves pamatprincips *(franču val.).*

[6] Lai tavs mūža darbs būtu kā lūgsna, pilna dedzīgu pilnveidošanās un brīnuma alku! *(Franču val.)* RLMVM, inv. № 34976.

skan «kā vidū lauzti zvani», līdz «lielie skolmeistari» — darbs, daba, mīla, ciešanas — viņu pārveido.

Brigaderei cilvēks sākas ar atbildību par darbu, ar darba tikumu. Darbs rada cilvēku, darbs nepamet viņu vismelnākajā nestundā, visrūgtākajā atstātībā.

«Dzīves laimi rodi radīšanā»,[1] «Strādā dzīvei un skaidrības apziņai»[2] — pasvītrots Rēriha dienasgrāmatā. Un dīvaini — latvju dainu otrajā — darba dziesmu sējumā nav atzīmēta neviena četrrinde.

«Kas aizmirsis mīlēt, aizmirsis dzīvot,»[3] Brigadere raksta dienasgrāmatā un Tēgnera poēmā *«Axel»* pasvītro gan tekstā, gan lappuses malā ar divām vertikālām svītrām: *Nur die Liebe, treu und rein, / Ist werth des Himmels Gast zu sein.*[4]

Rēriha «Morijas dārza lapās» pasvītroti Ramakrišnas vārdi «Mīli, pārējais viss nāks no sevis»[5].

Tēgneram mīla — *Wunderkind der Erde / Und echte Himmelstochter auch, .., Athemzug der Seligkeit / In diesem Leben, voller Leid*[6].

Brigaderei — arī ārdošs, iznīcinošs spēks, kura dēļ iet bojā Reinis Roga stāstā «Pēdas», mazā kņaze Irēna, Ilga.

Hauptmaņa *«Griechischer Frühling»* rakstniece pasvītrojusi *Als höchste menschliche Lebensform erscheint mir die Heiterkeit*[7], bet līdzīgi Hēbelam, kurš uzskata — *Meine gröβ-*

---

[1] *Rērihs N.* Morijas dārza lapas, 6. lpp.

[2] Turpat, 5. lpp.

[3] RLMVM, inv. № 33287.

[4] Tikai mīla, uzticīga un skaidra, ir pelnījusi būt debesu viešņa. *(Vācu val.) Tegner E.* Axel. Leipzig, s. a., S. 40.

[5] *Rērihs N.* Morijas dārza lapas, 16. lpp.

[6] Zemes brīnumbērns / Un arī īsta debessmeita, .., Svētlaimes elpas vilciens / Šai ciešanu pilnā dzīvē. *(Vācu val.) Tegner E.* Axel, S. 24.

[7] Augstākā dzīves forma man liekas līksme. *(Vācu val.). Hauptmann G.* Griechischer Frühling. — Gesamm. Werke. Berlin, 1912, Bd. 6, S. 55.

ten Schmerzen nur die Geburtswehen meiner höchsten Genüsse sind[1], atzīst: «Caur pekli ceļš uz jaunu Ēdeni.»

Sāpju ceļus iedami, Brigaderes varoņi rūdās par dzelzi un akmeni, gūst skatu, «dzidrāku par sauli». 1907. gadā viņa raksta J. Akurateram: «Ilgi, ilgi mums jāskatās caur tumšiem plīvuriem, līdz saredzam lietu otru pusi.»[2] Vēstulē kādai ģimnāzistei (saglabājies uzmetums bez adreses) rakstniece formulējusi savu **daiļrades pamatprincipu:** «Ko mēs gribam savās grāmatās? Izvadīt savus tēlus caur šaubām un ciešanām pie skaidrības. Tāds ceļš ejams mums visiem.»[3]

«Prieks un sāpes zemes daļā. / Kā no zemes tikt man vaļā?» vaicā Karaļmeita poēmā «Spēka dēls». Šī pati atziņa pasvītrota, lasot Rolāna *«Das Leben Michelangellos»: In dieser Zeit der Feiglinge, die vor dem Schmerz zittern und lärmend ihr Recht nach Glück verlangen, das meistens nicht anders ist, als das Recht auf Unglück anderer, wollen wir wagen, dem Schmerz frei ins Gesicht zu sehen und ihn zu verehren. Gelobt sei die Freude, und gelobt sei der Schmerz! Beide sind Schwestern, und beide sind heilig. Sie schmieden die Welt und schwellen die großen Seelen. Sie sind die Kraft, sie sind das Leben, sie sind Gott. Wer nicht alle beide liebt, liebt keine von ihnen. Und wer davon gekostet hat, kennt den Preis des Lebens.*[4]

Pasvītrojumi Annas Brigaderes personiskās bibliotēkas grāmatās, tāpat kā viņas daiļrade, dienasgrāmatas, piezīmes,

---

[1] Manas lielākās sāpes ir tikai manu augstāko baudu dzemdību sāpes. *(Vācu val.)* Hebbel F. Briefe, S. 1, s. a., S. 42.

[2] RLMVM, inv. № 371716.

[3] Turpat, inv. № 34857.

[4] Šajā gļēvuļu laikā, kuri trīc sāpju priekšā un trokšņaini pieprasa savas tiesības uz laimi, kas lielākoties nav nekas cits kā tiesības uz citu nelaimi, mēs gribam iedrošināties brīvi raudzīties sejā sāpēm un tās cienīt. Lai slavēta līksme, un lai slavētas sāpes! Abas ir māsas, un abas ir svētas. Tās kaļ pasauli un briedē lielas dvēseles. Tās ir spēks, tās ir dzīvība, tās ir dievs. Kas nemīl abas, nemīl nevienu. Un, kas no tām ir nobaudījis, zina dzīves cenu. *Rolland R.* Das Leben Michelangellos. Frankfurt am Main, 1922, S. 4.

vēstules, apliecina rakstnieces vienkāršību, ētisko pašcieņu, dvēseles drosmi, vitalitāti, viņas cilvēcisko gaitu uz skaidrību un saskaņu.

Nepretendējot pilnīgi atklāt cittautu rakstnieku un filozofu uzskatu nozīmi Brigaderes mākslā, neko kategoriski neapgalvojot, apcerējumā «Annas Brigaderes personiskā bibliotēka» mēģināts apkopot rakstnieces arhīvā, personālijās, personisko grāmatu piezīmēs atrodamos faktus par viņas domu saknēm, kas ietiecas pasaules kultūrā, ieskatīties tās atbalsīs daiļradē, ieskicēt turpmāko pētījumu ceļus.

Līvija Volkova

KRIŠA MELNALKŠŅA DARBS UN ALGA

Viens no izcilākajiem progresīvo skolotāju saimes pārstāvjiem jau kopš gadsimta sākuma, cīnītājs par demokrātisku izglītības sistēmu 20. gados, kā Jānis Greste viņu sauc — latviešu pamatskolas tēvs, Krišs Melnalksnis mūs var interesēt divos aspektos (neņemot vērā faktu materiālu, kas attiecas uz pedagoģijas vēsturi). Pirmkārt, kā cilvēks, kam gadsimta pirmajā ceturksnī, galvenokārt 20. gados, bijusi cieša saskare ar daudziem kultūras darbiniekiem, 1927. gadā arī ar Raini, kas toreiz bija izglītības ministrs. Melnalksnis par šo kopdarbības laiku atstājis piezīmes, kas ienes kaut nelielu, tomēr tuvplānā skatītu vaibstu Raiņa personības portretā.

Kriša Melnalkšņa meita keramiķe Margita Melnalksne saglabājusi tēva dienasgrāmatu, kurā mūs visvairāk interesē tieši šī posma ieraksti. Un, ja mēs ticam Melnalkšņa ilggadējam darbabiedram un draugam Jānim Grestem, ka Melnalksnis ir bijis caur un cauri godavīrs, tad ir skaidrs, ka Melnalkšņa dienasgrāmata ir maksimāli objektīva liecība ne tikai par viņa pieminētajiem 20. gadu kultūras darbiniekiem, bet arī liecība par asu, nežēlīgu cīņu starp patiesas demokrātijas aizstāvjiem un labējiem reakcionārajiem spēkiem.

Otrkārt, Melnalksnis, tāpat kā Rainis, bija buržuāziskās republikas valdības iestādes, respektīvi, Izglītības ministrijas oficiāls darbinieks. Viņu padzina par pārāk lielo laba gribēšanu un darīšanu **visas** tautas izglītības celšanā, par cīnīšanos pret jebkādām šķiru privilēģiju izpausmēm. Tāpēc Melnalkšņa dzīve un darbība iegūst it kā traģiska simbola veidolu, proti, kāds liktenis sagaida tos buržuāziskās valsts

darbiniekus, kuri seko savai sirdsapziņai un skaidrajam saprātam, aktīvi, nelokāmi rīkojas tautas interesēs, uzklausa īsto darba darītāju domas, respektē viņu darbā uzkrāto pieredzi, nevis seko valdības kursam, kas orientēts uz privileģētās šķiras labklājību. Viņi kļūst lieki, nevēlami, pat aizraidāmi. Tai pašā laikā šāda tipa darbinieki kā Melnalksnis nespēj atrast ceļu, lai saistītos ar kreisi noskaņotiem cilvēkiem, kaut gan viņu darbā saskata pozitīvu strāvojumu.

Jānis Greste jau drīz pēc Kriša Melnalkšņa nāves (1930) saprata, cik vērtīga un pamācoša varētu būt tāda dzīves gaita, un sāka rosināt viņa darbabiedrus fiksēt atmiņā saglabātos notikumus, kas saistīti ar Melnalkšņa dzīvi un darbību, lai tādējādi liktu pamatu viņa biogrāfijai. Grestem izdevās savākt atmiņu stāstījumus no Melnalkšņa darbabiedriem — progresīvajiem skolotājiem Pētera Kūlas[1] un Kārļa Dēķena[2], Indriķa Rītiņa[3] uzrunas Kriša Melnalkšņa jubilejas reizēs, kā arī kapa pieminekļa atklāšanā 1940. gada 3. septembrī. Vēlākos gados visu šo materiālu apkopoja un papildināja ar presē publicētiem faktiem Jāņa Grestes mūža pēdējo gadu tuvākā līdzgaitniece Ženija Sūna-Peņģerote. Viņas uzrakstītā Kriša Melnalkšņa biogrāfija (ap 200 mašīnraksta lappušu) kopā ar attiecīgajiem oriģinālmateriāliem glabājas pie Margitas Melnalksnes.

---

[1] Pēteris Kūla (1874—1945) — pamatskolu skolotājs un pedagoģiskā darba organizators. Ilggadējs Latvijas Skolotāju savienības priekšsēdētājs līdz 1934. gadam, kad Ulmaņa diktatūra šo organizāciju likvidēja. Daudzu pedagoģisku rakstu autors.

[2] Kārlis Dēķens (1866—1942) — skolotājs un sabiedrisks darbinieks, 1905. gada revolūcijas dalībnieks. Daudzu mācību grāmatu un pedagoģisku rakstu autors (pseidonīms — Vecais). Progresīvo izglītības biedrību loceklis un pedagoģisko žurnālu līdzstrādnieks. 1914. gadā — žurnāla «Skola un Māja» redaktors. Buržuāziskās Latvijas laikā — Valsts Centrālā pedagoģiskā institūta pasniedzējs. Ulmaņa diktatūras un vācu okupācijas laikā no visiem amatiem atlaists. 1940./41. gadā — Skolotāju arodbiedrības prezidija loceklis.

[3] Indriķis Rītiņš — progresīvs skolotājs, aktīvs pedagoģiskās literatūras darbinieks, ilggadējs Rīgas 4. vidusskolas direktors līdz šīs skolas slēgšanai 1934. gadā.

Lai dotu ieskatu Kriša Melnalkšņa darbībā un radītu kaut nelielu priekšstatu par viņa personību, izmantoti visi iepriekš minētie atmiņu stāstījumi, iespējami daudz dodot oriģinālu fragmentus.

* * *

Krišs Melnalksnis dzimis 1879. gada 6. aprīlī Mazsalacā nabadzīgā zemnieku ģimenē. Pedagoģisko izglītību ieguvis Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā (1894—1898), kur tai laikā bijis viens no visprogresīvāk noskaņotajiem studentiem. Kopā ar vecākā kursa biedru Vili Dermani un citiem viņš nodarbojies ar nelegālās literatūras lasīšanu un izplatīšanu. Vēlāk, 20. gados, kad pār Melnalkšņa galvu gāžas labējo partiju dusmu izvirdumi, viņš presē tiek nosaukts par «marksistisko kontrabandistu», norādot, ka jau Kuldīgas seminārā, Jaunās strāvas ietekmēts, viņš nodarbojies ar šīs literatūras un šo ideju «kontrabandu».

Arī ienaidnieku liecības nereti ir interesantas, jo parāda ne tikai faktus, bet arī to atbalss spēku pretējā nometnē.

Nelegālā literatūra (ne tikai marksistiskā, jo toreiz aizliegtas bija arī daudzas grāmatas ar demokrātisku un sociāldemokrātisku ievirzi) audzināja Melnalksnī kategoriski noraidošu attieksmi pret cariskās iekārtas spaidiem un ievirzīja viņu pa humānisma aizstāvja ceļu.

Grāmatas kļūst par Melnalkšņa mūža lielo mīlestību. 1904. gadā, aizejot par skolotāju uz Liepiņa privātskolu Valmierā, viņš iepazīstas ar K. Dēķenu un J. Gresti, kuri strādā pilsētas skolā. Greste raksta:

«Melnalksnis mani uzaicināja pie sevis. Viņam būšot ciemiņš ar «dienišķo maizi». Apsolījos aiziet.

Ejam ar M. pa ielu. M. sveicina kādu mazu vīreli, kas stiepj pa ielu lielu, smagu čemodānu. Čemodāns bij pilns nelegālas literatūras.

Tā mēs visi gājām pa ielu kopā — viens pogains, otris

pelēks, trešais ar literatūras čemodānu. Gājām uz Kr. Melnalkšņa dzīvokli garām policistam ielas stūrī.

Toreiz to varēja. Un neviens no mums par to neuztraucās. Pie M. literatūru sadalīja. Es arī dabūju savu daļu «dienišķās maizes». [..]

Melnalksnis nespēlēja kārtis un biljardu, nesēdēja biedrības nama bufetē un **nekad** nedzēra.

Toties viņš bij čaklākais lasītājs, un bez žūkšņa krievu progresīvo avīžu grūti Melnalksni iedomāties. Šinī ziņā — **lasīšanā** — Melnalksnis Valmierā tanī laikā aizņēma **pirmo** vietu. Ar to viņš inficēja citus. Mazāk vārdiem, vairāk darbiem.

Mēs jutām nemierīgu meklētāju, neapmierinātu ar purvaino miegu. Viņš negāja parastās tekas, mazpilsētas ierēdņu gaitas, bet ostīja gaisu un gaidīja, gaidīja ... Un gatavojās lielām pārvērtībām. Melnalksnis toreiz bij **visgaišākā personība Valmierā. Un puikas to juta.**

Slimības dīgļi nenāk ar troksni. Bez trokšņa — mazāk skaļiem vārdiem un darbiem —, klusu, neuzkrītoši, toties neatlaidīgi vilka Meln. Valmierā savu **latvisko un demokrātisko** līniju. **Tā bij lipīga slimība.** To juta puikas, un te bij K. M. lielais nopelns.»

Jā, tas ir laiks, kad Valmierā dzīvo un mācās Pāvils Rozītis un citi «Valmieras puikas» un Krišs Melnalksnis ir viņu skolotājs.

1905. gadā Melnalksnis no Valmieras pazūd. Tas acīmredzot saistās ar viņa piedalīšanos 1905. gada 10. novembrī notikušajā latviešu skolotāju kongresā, kurš ar savu revolucionāro garu ir viens no būtiskākajiem notikumiem 1905. gada revolūcijas «mierīgajā» cīņā. Birojā, kam bija uzdots sekot, kā izpildīs rezolūcijas, starp citiem ievēlēts arī Rainis, J. Asars, V. Dermanis, I. Rītiņš un kandidātos K. Melnalksnis. Kad daļai no tiem drīz vien jādodas emigrācijā vai kā citādi jāpazūd no sabiedriskās darbības skatuves, par biroja locekli, turklāt vadošo, kļūst Melnalksnis. Arī biroja loceklis — skolotājs K. Dēķens raksta:

«Nenostādamies pats biroja priekšgalā, Melnalksnis tomēr ir tas, no kā nāk iniciatīva. Sasauc nelegālas skolotāju sapulces, kurās izveido direktīvas, kā skolotājiem rīkoties; birojā apspriež, kādas jaunas grāmatas jāsastāda un kam tas darbs uzdodams. Sevišķi rūpējas par vajājamiem skolotājiem un to ģimenēm. Oficiāls biroja raksts ar sekretāra (Voišvillo) parakstu un biroja zīmogu «aicina» jauno skolotāju, kas iestājies izvajātā vietā, daļu no algas atdot bijušā skolotāja ģimenei. Sociāldemokrātu laikrakstos nāk brīdinājumi skolotājiem neieņemt izvajāto biedru vietas, nesazinoties ar izvajātā ģimeni. Šo laikrakstu redakcijā sēd arī viens biroja loceklis. Tam ziņu visvairāk pienes Kriša brālis Augusts — Melnais Alksnis; par to, kā skolotāji izpilda biroja lēmumus, nomodā ir mežabrāļi. Latvijas varasvīri dreb zem «terora», kas nāk no tā orgāna, kura dvēsele ir maigais Krišs Melnalksnis.

Maiga dvēsele, kautrīgs cilvēks, kas nekur nespiežas priekšā un kam pār lūpām nenāk neviens bargs vārds, — tāds ir Krišs Melnalksnis. Bet darbā viņš grib redzēt rosmi, ne acu galā nevar ciest, ja kāds ķēpājas.»

1907. gadā Ģederts Odiņš[1] kopā ar citiem skolotājiem noorganizē tirdzniecības skolu (t. s. Martas ielas skolu) un kļūst par tās direktoru jeb, kā toreiz sauca, inspektoru. Tur strādā arī J. Greste, K. Melnalksnis, K. Dēķens, P. Kūla, E. Pīpiņš (Vizulis) u. c. Šai skolai bija liela nozīme progresīvās demokrātiskās inteliģences audzināšanā, jo tā darbojās Tirdzniecības ministrijas sistēmā. Atšķirībā no tām skolām, kas bija padotas Izglītības ministrijas žņaudzošajam režīmam, te varēja strādāt daudz brīvāk un radošāk. Par to J. Greste raksta vairākos tēlojumos grāmatā «...kā dzeņa vēders», bet par skolas vadības maiņu — piezīmēs par Melnalksni:

---

[1] Ģederts Odiņš (1877—1938) — progresīvs skolotājs, skolu organizētājs un vadītājs. 20. gados — Jelgavas Valsts Centrālā pedagoģiskā institūta direktors (līdz tā slēgšanai 1934. gadā).

«1908. g. ziemā (janvārī) saslima Rūd. Blaumanis. Pavasara pusē dabūju reizes septiņas mērīt ceļu Rīga—Ērgļi—Braki.

15. jūnijā ar Blaumani izbraucu uz Takaharju sanatoriju Somijā. Tanī pašā vasarā inspektoru Ģ. Odiņu aicināja uz Pēterpili organizēt un vadīt Ķeizara Nikolaja II tirdzniecības skolu. Jautājums galīgi izšķīrās jūnijā — pa to laiku, kad es dauzījos ceļā Rīga—Ērgļi, — Blaumaņa lietā.

Kamēr es biju Somijā, Martas ielā vēlējuši jaunu inspektoru Odiņa vietā. Dabūju Somijā telegrammu, ka pedagogu padome ievēlējusi par inspektoru mani. Pārrunājām ar Blaumani jautājumu, ko man atbildēt. Bl. deva padomu teikt «nē». Es arī to jutu, ka man tas smagums par stingru.

Klausīju Bl. padomu un atteicos no inspektora posteņa. Un pareizi izdarīju. Manā vietā nāca Melnalksnis. Kādēļ viņš bij labāk piemērots:

1. Es biju ar Bl. noskrējies, kāsēju, kraukāju, slikti gulējis, mēnešiem nekārtīgi ēdis, nervozs.

Melnalksnis bij veselāks, mierīgāks, nosvērtāks.

2. Man nav laba daba. Esmu nevienāds — vai nu labsirdīgs, vai atkal strups, pat rupjš, nesavaldīgs.

Melnalksnis neapvainoja cilvēku.

3. Kancelejas darbi man ir visšausmīgākais. Ne es protu, ne gribu, ne vīžoju. Es būtu nolaidīgs, arvien esmu bijis nolaidīgs kancelejas darbos.

Melnalksnis bij kārtīgs, izpildīgs, tam bij izkopta pienākuma apziņa.

4. Es esmu vienpusīgs. Krājējs, kārtotājs, fanātiķis mācīb. līdzekļu gatavotājs, nelabojams kolekcionārs, bet vājš skolas likumu, instrukciju pazinējs. Nevīžoju likumus lasīt un nezinot bieži arī nepildu.

Melnalksnis likumu vēroja, pildīja, cik tālu likums nerunāja pretim Melnā sirdsapziņai. Viņš prata kancelejas darbu, iestāžu sarakstīšanos.

5. Melnalksnim uz skolas darbu bij plašāks skats nekā man. Viņš redzēja visu, aptvēra līdz horizontam.

Melnalksnis tālu redzēja, plaši aptvēra, spēra lielus soļus. Nebaidījās, negnīdojās, neraustīja citus, nekavēja. Ierosināja, mudināja, deva iespēju izpausties iniciatīvai, neuzgulās smagi, nenospieda.

Melnalksnim bij iekšā vairāk, nekā varēja spriest no viņa ārienes. Man bij lielāks papīrs, no papīra viedokļa man bij priekšroka, bet kā skolas priekšnieks Melnalksnis bij divas galvas garāks. Toreiz es to mazāk sapratu, tagad gan. Toreiz es jutu, ka es nederu, to juta arī Blaumanis, tagad es saprotu, jo dabūju redzēt Melnalksni ne tikai vienas skolas, bet Latvijas pamatskolas organizēšanas darbā.

Labi, ka debesu eņģeļi man deva veselu prātu un es telegrāfiski no Somijas atteicos no inspektora posteņa. Melnalksnis to mierīgi un rūpīgi godam vadīja.»

Par Melnalkšņa vadītāja darba stilu liecina K. Dēķena piezīmes:

«Pašā skolas darbā te skolotājam pilnīga brīvība mācīt programmas robežās, ko un kā katrs grib. Mums jau paredzēts, ka jāliek lietā jaunākie pedagoģijas atzinumi. Un tagadējā gadsimta sākumā bija saradies milzums dažādu jaunu novirzienu un atziņu pedagoģijas laukā. Dažādu novirzienu piekritēju netrūkst arī mums. Visiem vaļa lietā likt savas atziņas. Greste var rindot skapi pie skapja, plauktu pie plaukta ar anatomijas preparātiem un ķīmijas daiktiem un pildīt visu dārza mājiņu ar kauliem un akmeņiem, lai dabaszinātnes varētu mācīt ne vien uzskatāmi, bet arī taustāmi. Jēkabs Delle un Anna Levis var ļaut mazajiem pēc patikas brīvi zīmēt, ilustrēt, ar zīmuli fantazēt, var prāvākos mācīt un radināt attēlot redzamo un stilizēt skatāmo. Paļevičs izkopj savu mūzikas mācības metodi, konstruēdams instrumentus un izmēģinādams dažādus paņēmienus, mācot dziesmas klasē un korī, kā arī sastādot orķestri. Pīpiņam izdevība izklāstīt savas atziņas par latviešu valodu un literatūru. Kobuzevs apskata krievu literatūru no dialektiskā viedokļa. Pats Melnalksnis atmet krievu valodu, kas augstākajās klasēs jāmāca īstam krievam, bet jaunākajās kādam

semināristam, atmet arī matemātiku, ko arī var mācīt citi. Patur vēsturi, lai skolēnus ievadītu vēstures gaitas izpratnē progresīvā garā. Man vaļa mācot un audzinot izmēģināt praksē tos principus un atzinumus, ko popularizēju «Izglītībā» un «Skolā un Mājā». [..]

Martas ielas skola Melnalkšņa vadībā iegūst svarīgu nozīmi mūsu skolotāju saimē un Latvijas skolu vēsturē. Te ir skolotāju biedrības vadība; te nospraužas tās virzienu un nolemj darbības paņēmienus. Kad skolotāju biedrībai lielāka sapulce, tad te ir mācības līdzekļu skate. Te sastāda mācības līdzekļu kolekcijas laukskolām. Te dzimst ideja par skolu muzeju nodaļu un muzeju biedrību; te šī ideja rod savu pirmo iemiesojumu. Lepnajā Prutčenkas izstādē viena no lielākajām atrakcijām ir Martas ielas eksponāti. No šejienes sākas latviešu skolotājiem sakari ar lielās Krievijas progresīvo skolotāju saimi, aicinot tās redzamākos pārstāvjus par lektoriem latviešu skolotāju kursiem un sūtot latviešu skolotāju delegātus uz Viskrievijas skolotāju kongresiem. No tejienes izplatās skolotājos un tautā atziņas par tautskolu citās zemēs, un te sākas latviešu progresīvā skolu politika, izmantodama par saviem orgāniem «Izglītību», «Skolu un Māju» un «Dienas Lapu», resp., «Jauno Vārdu».»

Vēl kādu detaļu par Melnalksni un konkrētus, ļoti nozīmīgus faktus par K. Dēķena minēto latviešu un krievu skolotāju sakaru izveidošanu sīkāk fiksējis P. Kūla:

«Mazajā priekštelpā pie skolas galvenās ieejas no Martas ielas atradās daži skapji, pildīti grāmatām. Šī bija skolas bibliotēkas istaba. Blakus skolas bibliotēkas skapjiem atradās še vēl viens skapis, kurā bija novietotas Latvijas skolotāju biedrības bibliotēkas grāmatas. Metot skatus skapī novietotajā grāmatu krājumā, neviļus uzmācās jautājums, kur gan piepeši biedrībai radies tik daudz grāmatu. Valdes sēdēs par grāmatu iegādāšanai atļautām lielākām naudas summām nebija runāts. Un tomēr te jau iekārtojusies diezgan bagāta bibliotēka, no kuras izsniedza biedriem lasīšanai jo interesantas pedagoģiska satura grāmatas. Noslēpums nāca

gaismā, ja pašķirstīja vienu otru no bibliotēkas grāmatām: uz titullapām še bieži vien bija lasāms Melnalkšņa vārds, paša rokas rakstīts. Krišs Melnalksnis bija vienkārši savas grāmatas biedrības bibliotēkai atdāvinājis. Ko tur izlasītas grāmatas turēt nelietotas plauktos, labāk tad jau atdot bibliotēkai, lai viņas lasa skolotāji, kam mājās tādu grāmatu nav! Tik vienkārša tā lieta bija Melnalkšņa uztverē!...

No 1913. gada 22. decembra līdz 1914. gada 3. janvārim Pēterburgā bija sanācis I Viskrievijas tautas izglītības darbinieku kongress, kuru sasauca Pēterburgas analfabētisma likvidēšanas biedrība. Kongresā bija pāri par seši tūkstoši dalībnieku, galvenokārt pirmapmācības skolu skolotāji no visām Krievijas malām. Pirmo reizi Krievijas pedagoģiskās kustības vēsturē izskanēja prasība, lai izglītības organizēšana tiktu nodota vietējās pašpārvaldes iestādēm. Kongress kategoriski pieprasīja likvidēt valdības ieceltu ierēdņu iejaukšanos izglītības jautājumos un skolotāju darba kontrolēšanu, pieprasīja pedagoģisko padomju izveidošanu un demokrātiskas izglītības sistēmas ieviešanu. Sevišķa vērība bija veltīta nekrievu skolu jautājumiem. Kongress guva plašu sabiedrisku rezonansi un tika atzinīgi vērtēts boļševistiskajā presē, piemēram, N. Krupskajas rakstā «Pravdā» 1914. gada 16., 17. un 18. numurā.

Ārkārtīgi aktīvi kongresā darbojās Latvijas delegācija, kurā bija pāri par simt mūsu tautskolotāju. Par latviešu skolu stāvokli un mātes valodas tiesībām plašu, kaismīgu referātu nolasīja Krišs Melnalksnis, kurā viņš spilgtās krāsās attēloja, kā pastāvošajā izglītības sistēmā viss slīd uz leju, kā skolotājiem uzkrauta bērnu dvēseļu bendes loma. Viņš vērsās pie kongresā esošajiem krievu skolotājiem, lai tie iestājas par saviem cittautību kolēģiem, kuri nedrīkst nekur runāt par sev un saviem audzēkņiem nodarītajām pārestībām. Krišа Melnalkšņa runas pierakstu saglabājis kongresa dalībnieks Pēteris Kūla. Ar viņa piebildēm neliels Melnalkšņa runas fragments:

««Vai jūs, mūsu krievu biedri — skolotāji, varat iedomāties

«cittautu» skolas skolotāja stāvokli? Ja jūs sūdzaties par spaidiem un ierobežojumiem savā darbā, tad cik simtkārt vairāk no visa tā necieš jūsu «cittautu» kolēģi? Lai nu izmantojam šo reto brīdi, kad še brīvi un atklāti varam teikt, ko ciešam un esam cietuši! Vai uzklausīsit? [..]

Dzīvas valodas vietā — mēma kalšana, sirsnīgu vārdu vietā — bargās pavēles nerunāt bērniem saprotamā valodā. Un kas šos bērnus sagaida, skolas gadiem beidzoties? Iekaltu svešu frāžu stērbeles. Un ko gan tai vietā nevarētu dot puslīdz labi nostādītā latviešu tautskola vai vispārējas skolas apmeklēšana 3—4 gadu mācības laikā? Cik patīkamu un mīļu atmiņu, cik cieši ieaudzinātu tikumisku parašu, cik ar saprātu piesavinātu zināšanu... Un tagad tajā vietā — sveši un tāļi saviem skolotājiem — tie nes savu 3—4 gadu jūgu. [..]

Tāda sveštautiešu skolas «attīstības gaita». Viņas pagātne ir nevajadzīgu spaidu un ciešanu pilna, viņas nākotne — tumša un drūma. Pie jums, biedri krievu skolotāji, griežas tie, kas saistīti ar jums kopējā darbā un kopējiem centieniem uz gaismu un brīvību, pie jums griežas latviešu skolotāji, aizstāviet viņus pret tām varmācībām, kas nerēķinās ar mums visiem dārgo mūsu lielo vadoņu — pedagogu aicinājumiem! Atsaucaties!»

Tā Melnalksnis runā lielajā skolotāju kongresā. Tas ir īsts sāpju un izmisuma kliedziens. Kliedziens, kas grib atdarīt ausis visas Krievijas skolotājiem. Un Melnalkšņa saucienu pēc palīdzības krievu skolotāji sadzird. To rāda kongresā pieņemtās rezolūcijas. Viņās atzīts, ka sveštautiešu skolās pirmos divus gadus mācības pasniedzamas mātes valodā, ukraiņu skolās — pat pirmajos trijos gados. Skolotāju sasāpējušie jautājumi kongresā izpaužas stipri asā formā. Ir brīži, kad jūtams, ka nez vai kongress izturēs, ka to varbūt slēgs pirms beigām. Tomēr tas iztur. Prezidijs rezolūcijas rediģē, izteiksmi mīkstina, bet šīs lielās sapulces protesta garu tomēr noslēpt neizdodas. Krievijas skolotājs, ticis pie vārda, runā spēcīgu, atklātu valodu.

Pēc kongresa gaiss stipri smags. Ir tāda sajūta, ka vietējās varas nez vai pārdrošajiem kongresa dalībniekiem to piedos. Laikrakstos šur tur lasāms, ka viens otrs no tiem jau tiekot tramdīts. Kā te gāja Melnalksnim, to nevaru pateikt. Bet viņš jau bija Finanšu ministrijas aizvējā, un te tie kungi tik bargi nebija.»

Pirmā pasaules kara laikā Melnalksnis kopā ar daudziem citiem latviešu kultūras, izglītības un sabiedriskajiem darbiniekiem ir Maskavā un dod krietnu daļu iniciatīvas un darba ieguldījuma, lai panāktu latviešu skolas atvēršanu bēgļu bērniem.

Melnalkšņa raksturīgākā īpašība ir allaž ķerties pie praktiskas darīšanas, neielaižoties garā teoretizēšanā un spriešanā. Tā, piemēram, viņš pārsteidzis 1917. gada latviešu skolotāju kongresa dalībniekus ar to, ka pa to laiku, kamēr citi aizrautīgi debatējuši par nākotnes demokrātiskās skolas struktūru, viņš kādā blakustelpā uzrakstījis uz tāfeles konkrētu, pārdomātu, jaunajai skolai piemērotu stundu sarakstu — jaunā mācību plāna pamatu.

Šis kongress, kas notika Tērbatā pēc Februāra revolūcijas (no 8. jūnija līdz 13. jūnijam), tāpat kā 1905. gada kongress, pulcēja visus progresīvos tautas izglītības darbiniekus, lai izstrādātu pamatus jauna tipa skolai — skolai, kur mācības notiks mātes valodā, kur līdztiesīgi būs visu šķiru un tautību bērni, kur būs vienota mācību sistēma, lai katrs atbilstoši spējām varētu tikt kaut līdz augstskolai, kuru paredzēja izveidot. Šai kongresā nodibināja Latvijas Skolotāju savienību, kurai līdz pat tās slēgšanai 1934. gadā bija milzīga nozīme ne tikai progresīvo tendenču izvēršanā izglītības laukā, bet arī latviešu demokrātiskās kultūras attīstībā un saglabāšanā (tagadējā Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja pamatu likšana un daudzi citi veikumi).

Līdzās šiem un citiem Otrajā Latvijas skolotāju kongresā pieņemtajiem lēmumiem bija arī lēmums par obligātās bezmaksas sešu klašu pamatskolas izveidošanu kā demokrātiskās

skolu sistēmas pamatu. Turpmākie kara notikumi Latvijā aizkavēja šī pasākuma realizāciju. Neilgajos padomju varas mēnešos nebija iespējams paveikt tādu fundamentālu skolu sistēmas pārorganizēšanas darbu. Izglītības komisariāts nepaguva izstrādāt arī stabilus mācību plānus, bet ieteica skolām pagaidu plānu, kura pamatā bija Otrajā skolotāju kongresā pieņemtais programmas projekts — programmas, kuras izstrādāšanā un formulēšanā liela loma bija arī K. Melnalksnim.

Pats būtiskākais jaunajā programmā bija mācību laicīgais raksturs, proti, beidzot tika atmesta reliģijas mācīšana, toties ieviesta bērnu estētiskā audzināšana — zīmēšana un dziedāšana. Pastiprināta vērība tika veltīta dabaszinībām, ķīmijai, fizikai, kā arī savas tautas vēsturei un savas zemes ģeogrāfijai. Visa apmācība tika virzīta uz to, lai zināšanas būtu iespējami saistītas ar apkārtni, ar praktisko dzīvi un darbu, lai skolēnos attīstītu aktivitāti, pašdarbību un veidotu materiālistisko pasaules uzskatu.

Iespēju robežās uz vietām tika realizētas galvenās demokrātiskās skolas pamatprasības. Krišs Melnalksnis padomju varas laikā bija Valmieras apriņķa skolu komisāra palīgs, tādējādi darīja visu, kas viņa spēkos, lai nostādītu skolu uz jauniem pamatiem.

Lai gūtu priekšstatu, kāds haoss valdīja no cariskās iekārtas mantotajā izglītības sistēmā un kādu gigantisku darbu paveicis Melnalksnis, protams, daudzu turpmāko gadu gaitā, kad viņš kā viens no pieredzējušākajiem praktiķiem un organizatoriem tika aicināts Izglītības ministrijā par pamatskolu vadītāju (t. s. tautskolu direktoru), jāielūkojas K. Dēķena piezīmēs:

«Viņš dodas iekšā Latvijas tautskolu džūkslī. Tur grūti pārredzams juceklis atsevišķajos novados, dažādās apdzīvotās vietās ar visvisādiem tautskolas tipiem. [..] Latvijas tautskola jārada pilnīgi jauna, savdabīga, kurai it nekur nav parauga. Tādas pamatskolas, kas balstās uz 2 gadu priekšskolas vai mājas mācības, aptver apriņķskolas kursu un no-

der par pamatu visām turpmākas izglītības un darba mācības nozarēm, nekur visā pasaulē nav. Teorētiski tā apspriesta, apsvērta; par to daudz spriests un spriedelēts. Nu tā, ar likumu noteikta, pastāv jau uz papīra. Un nu tā jārealizē. Tajā jāieplūdina bijušās augstākās elementārskolas jeb pilsētskolas, visas proģimnāzijas un proreālskolas. No ģimnāzijām un reālskolām jānogriež attiecīgās klases un jāpārorganizē par pamatskolu. Ministrijas skolas, draudzes skolas, pagastskolas, zemstes skolas, dažādo profesiju baznīcskolas, pilsētas elementārskolas un daždažādās III un II kategorijas privātskolas un skoliņas jāpārveido, jāpapildina, jāpaceļ, jāapvieno par Latvijas pamatskolu, vienveidīgu, viengabalainu. Un Latgalē un it visās pilsētās obligātas skolas mācības nav bijis; tur daudz vietās jādibina pavisam jaunas skolas. Nav daudz skolas namu, kas cik necik atbilstu jaunajām prasībām. Daudzi ierīkoti tikai vienai vai divi klasēm. Maz tādu, kur trīs un četras klases. Pat Rīgas elementārskolas tikai ar četrām klasēm, izņemot savienotās skolas. Un skolotāju arī trūkst. Skolotāju algu jautājums nav nokārtots.

Vajaga stipra vīra prāta, lai šo pārliecīgi smago nastu veltu sev uz pleciem. Melnalksnim tāds vīra prāts un drosme ir. Un viņš to nes nepilnus 7 gadus. Vajadzētu sarakstīt sējumus, ja gribētu attēlot viņa šā laika darbību un panākumus.»

Te sākas arī viņa mūža lielākā un izšķirošā traģēdija. Atdodams zināšanas, darbu un brīvo laiku, enerģiju un sirdi savam aicinājumam, Melnalksnis pamazām, bet neizbēgami ar katru panākumu un katru progresa soli rada ap sevi no labējā spārna puses nelabvēlības atmosfēru, kas nepilnu septiņu gadu laikā nobriest līdz naida pilnai eksplozijai.

Galvenie sadursmju punkti.

Pirmkārt, Melnalkšņa fanātiskā darba stimuls bija pārliecība par vienotas skolu sistēmas nepieciešamību. Tas nozīmē: katra iepriekšējā skolas pakāpe dod iespējas un tiesības pāriet uz nākamo. Nedrīkst būt nesaskaņotības sistēmā

pamatskola—vidusskola—augstskola. Nekādas vidusskolas sagatavošanas klases, vienīgi obligātās sešu klašu pamatskolas beigšana dod tiesības iestāties vidusskolā.

Jau šis piemērs ļauj saprast, kam šāda sistēma varēja nepatikt. Tā saucamais Latviešu nacionālo skolotāju centrs (pretpols demokrātiskajai Latvijas Skolotāju savienībai) sāka aizvien niknāk cīnīties par to, lai obligāta būtu tikai četru klašu pamatskola, bet pie vidusskolas būtu divas sagatavošanas klases. Melnalksnis tomēr panāca savu. K. Dēķens raksta:

«Nelabvēļi viņam rodas latviešu plutokrātijā un arī — kauns teikt — dažās skolotāju aprindās ārpus Skolotāju savienības. Jaunajiem bagātniekiem un tikko izperētiem augstmaņiem netīk, ka viņu bērniem 6 gadi jāsēž uz viena sola ar sētnieka un vienkārša strādnieka bērniem.»

Otrkārt, Skolotāju savienības ienaidnieki nevarēja piedot Melnalksnim, ka viņš atbalstīja daudzus savienības ierosinājumus, jo tie nāca no tiešajiem darba darītājiem, piemēram, atbalstīja stundu hospitēšanu, kas tolaik izraisīja neiedomājami daudz strīdu un no konservatīvo, iesīkstējušo skolotāju puses tika kvalificēta kā personas brīvības aizskaršana. Tāpat Melnalksnis piedalījās savienības sanāksmēs, kursos, gādāja par dažāda veida palīdzību savienības biedriem, jo arī skolotāju materiālās vajadzības allaž ir bijušas Melnalkšņa uzmanības lokā.

Treškārt, ar Melnalkšņa noraidošo attieksmi pret reliģijas jautājumiem un vēl citiem uzskatiem un darbiem nevarēja samierināties labējo partiju pārstāvji. Tie organizēja visneģēlīgāko apvainojumu pilnus uzbrukumus Melnalksnim presē, galvenokārt «Latvī» un «Brīvajā Zemē».

Rezultātā 1926. gada rudenī Krišu Melnalksni atlaida no tautskolu direktora posteņa un, it kā ņirgājoties par vienu no kompetentākajiem izglītības sistēmas darbiniekiem, par Latvijas sešklasīgās pamatskolas nodibinātāju un izveidotāju, iecēla Vispārējo lietu pārvaldē, kur viņam turpmāk bija jānodarbojas ar dažādām samērā sīkām administratīvām lie-

tām, dažkārt pat smieklīgām, kā, piemēram, ar ordeņu sadalīšanu kultūras darbiniekiem. Tomēr Melnalksnis zobus sakodis centās neizrādīt pazemojumu un darīja, kas viņam jādara, cenšoties arī šos pienākumus veikt pēc labākās sirdsapziņas. Tā, piemēram, Melnalkšņa nopelns ir tas, ka tika organizēta dokumentālo īsfilmu uzņemšana par mūsu kultūras darbiniekiem.

K. Melnalkšņa diénasgrāmatas fragmenti izvada mūs cauri viņa un Raiņa sadarbības gadiem un noved līdz padzīšanai no darba. Tā ir galējā konsekvence pēc tam, kad kopā ar Raini ir vēlreiz principiāli parādīta sava nostāšanās darbatautas un patiesas demokrātijas pusē.

Sitiens ir pārāk smags. Zaudēt savu iemīļoto darbu Melnalksnim nozīmē zaudēt daļu dzīvības. Uzbrūk slimība. 1930. gada 14. maijā Krišs Melnalksnis mirst.

1940. gada 3. septembrī Mārtiņa kapos Krišam Melnalksnim atklāj M. Langes veidotu kapa pieminekli.

Pēteris Kūla atzīmē, ka pieminekļa «simboliskais veidojums izteic Melnalkšņa dzīves saturu, viņa galveno ideju — vilkt jaunatni un visu tautu pie gara gaismas».

Piemiņas plāksnē iekaltos Raiņa vārdus:

> Tik sauja graudu bij — kāds plaukums laukā,
> Tie tagad zaļos negaisā un aukā,—

par moto savai runai izvēlējies Indriķis Rītiņš.

Nekrologā viņš bija rakstījis šādus vārdus:

«Ja tik īsā laikā izdevās noorganizēt Latvijas pamatskolu, tad par to galveno pateicību esam parādā Kr. Melnalkšņa gaišajai galvai, atsaucīgajai sirdij un lielajam, pašaizliedzīgajam darbam. Kr. Melnalksnis ir tas, kas visu mūsu daudzo pedagogu-sapņotāju ilgas, ieceres, uzmetumus, mēģinājumus realizējis, ar neatlaidīgu sparu un stingru roku izvedis dzīvē.»

Jānis Greste jau 1933. gadā Skolotāju savienības muzejā bija iekārtojis Melnalkšņa piemiņas istabu, ar kuru tika atklāta Pedagogu piemiņas nodaļa. Kā galvenie stūrakmeņi

šai nodaļā bija paredzēti Ādams Tērauds un Krišs Melnalksnis.

Rakstot Melnalkšņa atraitnei, izlūdzoties no viņas materiālus muzejam, Greste saka: «Redzat, Melnalksnim vairs nekā nevajag, bet tai domai, kurai viņš kalpoja, — tai vajag. Un tā doma nekad nebūs par daudz cilāta. Melnalksnim vajag tapt par simbolu. **Mums** Melnalksnis vajadzīgs, ja mēs — kā nu mākam — gribam kalpot skolas lietai. Pagaidiet tik, drīz mēs sāksim viņa vārdiem argumentēt.

Melnalksnis ir līdzeklis. Dzīvs būdams, viņš arī bij līdzeklis, lai nodibinātos un nogruntētos 6-klasīgā pamatskola. Un šī doma nedrīkstētu nekad atslābt, neraugoties uz to, ka 6-klasīgā pamatskola ir dadzis kungu acīs. Tad tik būtu lustīgi, ja līdz ar Melnalksni atslābtu doma par 6-klasīgo skolu! Ja mēs būtu tie, kas mēs neesam, tad skolotāju pirmai domai vajadzētu būt: nepielaist atslābumu, nepielaist, lai skolas krīt atpakaļ uz 4 gadiem. Bet atslābums ir.»

Par Skolu vēstures nodaļas izveidošanu runājot, Greste saka: ja kāds to labāk darītu par viņu, ja rastos «prātīgāks cilvēks», tad jau viņš ļautu tam rīkoties, bet, kamēr tāda nav, tikmēr Greste «nevar nedarīt. Un arī Melnalksnis teiktu, ka vajag darīt.»

Jā, patiesi — vajag darīt un vēl daudz vajag darīt, lai pilnībā izvērtētu šo sīksto cīnītāju, lai ierādītu viņam to vietu mūsu kultūras vēsturē, kāda viņam pienākas. Šis ir tikai problēmas pieteikums, varbūtējs ierosinājums plašākam un dziļākam darbam.

KRIŠA MELNALKŠŅA
DIENASGRĀMATAS FRAGMENTI

1926. gads

18. XII. I negaidīju, i neticēju — Ziemelis[1] pie velna! Mums Rainis par ministri. Rainim būs grūti, un arī ar viņu varbūt būs grūti, jo dzejniekam grūti būt par stingru administratoru. Bet tomēr — prom ir tas stulbenis. Vai viņš tik ļauns vispār, kāds viņš attiecībā pret mani, to neņemos spriest, bet garīgi stulbs un bez mazākās smalkjūtības. [..]

Pēc pusdienas atvadīšanās. Esam sagājuši zālē. Ziemelis neveikli pasaka dažus vārdus. Neomulīgs klusums. Neviens negrib teikt viņam kādus atvadīšanās vārdus. Beidzot (uz Kellera un Jaudzema pierunāšanu) Zeiferts izkāpj: esot jau gan bijuši daži pārpratumi, dažas domu starpības, tomēr utt. Ko lai citu saka? Noskaņa visiem tāda, ka labi vien ir, ka aiziet. Zināms, Zālīts, Miķelis Štāls stāv kā ēnas, galvenā kārtā bailēs no jaunā ministra un kreisās valdības. R. Liepiņš[2] apsveic Raini. Izdodas labi. Rainis mazliet uztraukts: runā divas reizes, darbošoties citā virzienā nekā priekšgājējs. Tomēr izsaka arī priekšgājējam pateicību. Ierēdņu izturēšanās diezgan nenoteikta. Pēc ceremonijas aprunājamies tuvāk — sirsnīgs, vēlīgs, vienkāršs. Kaut nu mēs varētu būt viņam izpalīdzīgi! Intīmāka saruna ar viņu daudz patīkamāka nekā viņa uzstāšanās, viņa runās daudz vispārēju frāžu par kultūru, demokrātiju . . .

---

[1] Edmunds Ziemelis — izglītības ministrs, reakcionāro aprindu pārstāvis.

[2] Reinis Liepiņš — viens no kreisajiem Izglītības ministrijas darbiniekiem, uzticams Raiņa līdzgaitnieks, pēc Raiņa aiziešanas no ministra posteņa kopā ar K. Melnalksni tiek atlaists no darba.

Saprotams, man personīgi viss notikušais dara prieku un ne vien tādēļ, ka nelāgās attiecības ar Z. bija smagas, bet arī tādēļ, ka kopā ar Raini strādāt kultūras darba laukā ir liels prieks un laime.

Vakarā skolotāju mājā maza apspriedīte. Klāt arī Rainis, Dēķens, Rītiņš, Kūla, Liepa, Liepiņš, Dišlers utt., utt. Starp citu runā arī par mani. Klāt gadījās arī pulciņš lauku skolotāju, tie paceļ (no Madonas apkārtnes) jautājumu par manu atgriešanos. Tāda tiešām ir konsekvence pēc visiem protestiem, skolotājiem tas jāprasa būtu, bet vai es to vēlētos? Aizrādu, ka uzskatu tautskolu direktora darbu par vismīļāko un piemērotāko, ar neaprobežotām darba iespējamībām, tomēr šoreiz atpakaļ iet negribu. Lai Dobulis parāda sevi — ja būs vērtīgs darbinieks, lai turpina, ja ne — izblamēsies, un tad varēs būt runa par atpakaļ iešanu. Bez tam man nav aprēķina, tagadējais mans stāvoklis patīkams — kopā ar Raini strādāt, dienests daudz vieglāks. (Tomēr pie citiem apstākļiem atpakaļ ietu, teiksim, ja nāk. vasarā tāda iespēja būtu.)

20. XII. Jaunais ministrs apstaigāja visu ministriju. Izturēšanās sirsnīga, vienkārša, bet solīda. Pret visiem laipns un mīļš. Zināms, vairāk intereses izrāda nozarēs, kas pašam tuvākas, piem., pieminekļu valdē, par folkloru. Raksturīga saruna iznāca ar Zeifertu. Pēdējais ierunājās par Tagores Rakstu izdošanu. Rainis saka: vai tas vajadzīgs? [..]

23. XII. Eglītes vakars ministrijā. Rainis ierodas vēlāk. Runā uzsver saulgriežu svētkus. Sevišķi kultūras darbā tie nozīmīgi — mums arvien jācenšas uz augšu, uz gaismu. Runa iznāk sirsnīga un lietišķa. Tomēr sapulcējušies Raini uzņem diezgan vienaldzīgi. [..] Vienā lietā viņš ir liels džentlmenis: savus iepriekšējos darbiniekus cildina — arī šoreiz pie galda to darīja ar bijušo ministri K. Straubergu, kas bija ieradies. Lielākā daļa ministrijas ierēdņi tomēr neizprot un neizjūt Raiņa cēlumu un lielumu un izturas vienaldzīgi, vēsi un pat netaktiski (piem., ar «Daža skaista zieda» dziedāšanu. Šī dziesma vispārīgi nav latviska, bet viņu zinā-

mas aprindas — «nacionālisti» sāk lietot kā demonstrācijas līdzekli. Šinī gadījumā tas bija uzkrītoši netaktiski un ļoti raksturīga tukšuma un sekluma pazīme. Rainis to nojauš un šodien piezīmēja (sarunā), ka pret viņu lielākā daļa izturoties atturīgi, ar neuzticību, laikam viņu vēl maz pazīstot).

1927. gads

Jaungada dienā.

Pēdējās dienās daudz kas pārdzīvots. 28. dec. Skol. sav. svētku atklāšana, Rainis ar Aspaziju ierodas uz atklāšanu, garastāvoklis visiem pacilāts. Atklāj Kūla — ar diezgan bālu (kā jau parasts) runu. [..] Skolotāju-mēģinātāju sapulcēs sāk pāriet jau pie konkrētākām lietām — pacelti audzināšanas jautājumi ar noteiktiem plāniem un materiāliem. Galvenie darbinieki — Greste un Taivans. Pēdējais ar laiku izstrādāsies par labu darbinieku. Greste par daudz forsē, pārspīlē un aizraujas no teatrālisma. Nesavaldās arī savos uzbrukumos un pārmetumos tiklab sev, kā citiem. Retas darbaspējas, veiksme un aizraušanās, bet, ja nu kādreiz tomēr būtu izdevība viņam uzticēt kādu administratīvu posteni, tad būtu vēl nopietni jāpārliek, vai viņš pratīs ieturēt vajadzīgās robežas prasībās un arī attiecībās. Rītiņš ar k-dzi, Aspazija, Greste, Odiņš, J. Straubergs, Kūla, R. Liepiņš, M. Liepa, A. Jesens. Dēķens nevarēja ierasties, arī Rainis bija aizņemts. Bija jāapspriež mans liktenis un citas paredzamās pārgrozības personālā sastāvā. [..]

29. dec. vakarā saaicināju pie sevis izcilākos darbiniekus: «Apspriedes» vakarā dabūju tuvāk iepazīties ar Aspaziju, tā sacīt, ģimenē. Nu, temperaments! Dedzīga un jūsmīga valoda, ekspansivitāte, brīnišķīga atmiņa uz jūtu attēlojumiem. Atceras veselus variantus no agrāk — jaunībā dzirdētām dzejām, tēlojumiem. Tikai spriedumi paradoksāli, bez loģikas... Tādēļ arī viņas uzstāšanās [reizēs] sapulcēs ir tik neizdevīgi un neizveicīgi, tiklīdz viņa sāk kaut ko prātot. Viņas aktīvais temperaments arī ir par iemeslu lielai

valdīšanas kārei: tā vien liekas, ka viņa grib Rainim būt par rīkotāju un līdzdarītāju. Izrādās, ka mājās viņa ved diezgan vientuļu dzīvi. Cer vēl kaut ko vērtīgu dot: tas labākais vēl neesot uzrakstīts ...

10. I. Ilgi neesmu nekādas atzīmes taisījis. Pa to laiku viss rit tālāk: radusies ministrijā rosīgāka darbība. Arī es esmu atdabūjis darbagribu un varu sākt strādāt tiklab ministrijā, kā pa vakariem mājās.

«Latvī», «Pirmdienā», «Brīvā Zemē»... atkal atjaunota kampaņa pret mani. Nu vairs nemaz par to neuztraucos. Sākumā allaž domāju, ka tam, ko raksta, vajadzētu kaut cik saskanēt ar patiesību, bet tagad varu gluži vienaldzīgs noskatīties, ka raksta melus, kaut arī par mani.

23. I. [..] Vakar pirms Raiņa aizbraukšanas uz Ilūksti (uz skolu iesvētīšanu) biju pie viņa: izskatījās ļoti noguris un nervozs. Viņš par daudz visur grib būt un rīkoties, tas viņu sabeigs, lai gan var vērot, ka plašāka «darbošanās» viņam ļoti patīk un dod viņam savu apmierinājumu. Viņš būtu ar mieru izdarīt arī dažas personālas pārmaiņas, ja tikai to no viņa prasītu. Kādu dienu viņš pat mani uz to uzvedināja, bet negribu būt tas «mudinātājs» [..].

Kādu vakaru «Stūra krogā» satikāmies ar Pēteri Ozoliņu, kādreizējo R. L. teātra direktoru. Cik man gadījies ar viņu tikties, viņš mēdz spriest par savu veco laiku darbību. Iespaids tāds, ka viņš ir bijis spējīgs cilvēks. Kā aktieri no tiem laikiem viņu neatceros. Viņa mīļākie sarunas temati — Ibsens un Šekspīrs, mākslas jautājumi (Tolstoja ieskats). Iespaids gan tāds, ka tā bagāža visa no agrākiem laikiem. Tomēr spēcīgs raksturs. [..]

* * *

Vakar apmeklēju Apsīšu Jēkabu, lai norunātu, kad viņu varētu uzņemt kinoaparātā manai ievērojamo darbinieku sērijai. Viņš pretojas: negribot nekādas ārišķības utt. Veltīga bija pierunāšana. Man tādi ļaudis nav simpātiski, šķiet, ka

tā ir drīzāk cilvēka garīgas kūtrības un patmīlības pazīme. Kāda starpība, salīdzinot ar Kaudzītes Matīsu! Pēdējais — impulsīvs, **viss nākotne,** uz visu atsaucīgs, ierosmes pilns. Apsīšu Jēkabs iekūņojies šaurās ieskatu dogmās, bez kaut kāda skata uz nākotni... Pats jau arī izteicas: viņš tikai aiz pārpratuma tiekot uzskatīts par lielu rakstnieku, tas „viss esot kādreiz darīts, bet tagad jau viņš vairs nekas neesot...

28. II. Ar Raini mums dažos svarīgos jautājumos domstarpības.

Vispār viņš izrāda apbrīnojamu aktivitāti dažādu jautājumu ierosināšanā un izvešanā... Šinī ziņā mums labi saskan.

8. III. Raini ar Aspaziju uzņēmām filmā.

15. IV. Tik sen nekas nav atzīmēts.

Rainis pēdējā laikā sāk slimot.

Diemžēl citi nekā nedara, lai filmās uzņemtu rakstniekus un citas ievērojamas personas, — cik vēlāk tādiem uzņēmumiem var būt liela nozīme, kaut arī viņi attēlotu privātu dzīvi! Kā mēs tagad vētām un meklējam pagātnē katru sīkumu! [..]

Vakar Raini pavadīju stacijā — uz ārzemēm. Patīkami, ka varu viņam pakalpot un tuvu stāvēt, jo viņš taču ir mūsu literatūras galotne...

1. V. Pēdējās dienās bijām stipri nodarbināti ar dažādām «likumdošanas lietām». Odiņš ar Liepiņu izdzina cauri Centrālā paid. inst. satversmi. Apbrīnojama ir un paliek Odiņa enerģija un neatlaidība: bez viņa likums droši vien nebūtu redzējis dienas gaismu. Tas ir gan rets darbazirgs! Vienu otru reizi viņš liekas patvaļīgs, vienu otru reizi liekas, ka viņš, tā sacīt, «sevis dēļ» to visu dara, bet tās negatīvās īpašības ir tomēr nieks, salīdzinot ar to darba kvantumu, ko viņš padara. Domāju, ka viņam līdzīgu šinī ziņā grūti atrast. [..]

Pēdējā laikā man viens otrs šādā vai tādā veidā, tā sacīt, grib izteikt savu atzinību vai pateicību... Man tas nemaz nepatīk — daru savu darbu šī vārda dēļ, un kaut kāda pielabināšanās ar atzinībām man nekādu prieku nedara. Gribu

būt tīrs no kaut kādām kombinācijām un savtīgām šeftēm. Redzu pie tam, ka kaut kāda nieka dēļ vēlāk cilvēku visādi noķengā... Vai tad nu trūkst visādu blēžu un kukuļņēmēju — jau tik daudz dzīvē savtīguma un neķītrību, tādēļ gribas apzināties, ka tu esi un stāvi tālu no visa tā...

1. oktobrī 1927. Pagājis vai vesels pusgads, kamēr nekā neesmu atzīmējis. Atmiņas dēļ šis tas ierakstāms par pagājušo laiku.

Rainis maijā, jūnijā tā kā saguris, kā rezignēts. Tādēļ ilgāks izbraukums uz ārzemēm viņam nepieciešams. Zināms, laikraksti to dažādi izķengā — un, nebūtu viņš bijis Rainis, tiešām būtu ko pārmest. Pa visu vasaru cīņa par operas pastāvēšanu. [..]

Bieži nākas darboties kopā ar Zālīti un Jozuusu. Zālītis neprot strādāt, J. arī tāds «paneveikls», bet tomēr savu izdara, un uz viņu var paļauties... [..]

Daudz rūpju dara Stokholmas izstāde. Ar Purvīti kā ar jēlu olu: tas iedomīgs, ietiepīgs. Tomēr bez viņa nebūs iespējams, jo viņš tomēr ir vienīgā autoritāte mākslinieku aprindās. [..]

[..] Pēc atbraukšanas no ārzemēm Rainis daudz aktīvāks. Nāca izšķiramas arī dažas atlaišanas: Štālu[1] atlaiž, diezgan šis nešķīstais komediants ir ālējies. Tiesa — ir darbaspējīgs, bet patiesība — īsts pedagogs arī viņš nav, visam, ko viņš dara, ir šaurs personīgs aprēķins, aprobežotība...

12. XI. Ar Raini tomēr ļoti patīkami arvien joprojām. Ja viņu tikai netirdītu no visām pusēm ar muļķīgām prasībām, tad jau būtu ideāla strādāšana. Cik viņš pats visās lietās dziļi izjūt visu un izprot, kur kam taisnība... Vispār tik jauka saskaņa, kāda mums patlaban ministrijā, diezin vai atkal citos apstākļos būs.

25. XI. Rainis, kā arvien, brīnišķīgs ar savu izturēšanos, lojalitāti, vienkāršību. Šad tad parādās aizrādījumi («Latvī», «Aizkulisēs», «Br. Zemē»), ka es pūloties Rainim izpatikt,

---

[1] Miķelis Štāls — galēji reakcionārs izglītības sistēmas darbinieks.

«luncinot asti». Kā tie cilvēki visu iztulko pēc sevis! Nekādas luncināšanās man nav vajadzīgs — izturos pret katru tā, kā man apziņa to liek, bet nevis lai kaut kā izpatiktu. Pret Ziemeli es neluncinājos, lai gan tas man maksāja daudz nepatikšanu. Rainim cenšos izkalpot, jo sajūtu, ka viņš tā cienīgs, un apzinos, ka mūsu kopējais darbs ir tikpat mans, kā viņa, un tādēļ cenšos darīt to labāko un iespējamo. Un faktiski taču visās lietās varu darīt un rīkoties, kā atrodu par pareizāku, jo Rainis mani klausa un man uztic, kur vien kādi īpaši apstākļi viņu nespiež citādi darīt.

5. XII. Bijām ar Raini izbraukuši uz Zilupi un Ludzu skolas namus iesvētīt. [..]. Tas viņu pacilā un sajūsmina, bet vislielākā nozīme ir tam, ka jaunā paaudze dabū viņu redzēt un ar to sevi audzina... Apsveikumi paši Rainim neiznāk diezin cik jūsmīgi un gleznaini. Tādēļ viņš arī brīnījās par mani, teikdams pēc manas uzrunas bērniem: «Nezināju, ka jūs protat tik vienkārši un skaisti runāt. Tas mani tā sasildīja.» Un vēlāk vēl vairākas reizes mani par to tencināja. Taisnība jau ir, ka es skolā un bērnos jūtos kā zivs ūdenī... Esmu pārliecībā, ka tas ir mans īstais darbalauks; esmu tomēr dzimis pedagogs un, lai gan man visādu teoriju maz, domāju, ka skolas darbā varētu vairāk rādīt kā dažs labs lielais teorētiķis un reformators... Kādreiz jau pie tā atkal būs jāatgriežas.

14. XII. Kreisā valdība kritusi! Patlaban nekādas «briesmas» nenojaušu; vai tad nu tīri viss ačgārnus apgriezīsies! Tikai tiekoties ar Raini un nojaušot, ka viņš varbūt vairs nebūs par ministri, tā skumji, ka nebūs vairs katru dienu jāsatiekas ar šo mīļo un cēlo cilvēku. Viņam arī pašam iezogas asaras acīs, kad par to iesākam runāt...

Nemaz nerunājot par tām darba ērtībām, kādas ir, ar viņu kopā strādājot. Cik viņš iecietīgs, uzmanīgs pret ikvienu un no sirds domā un grib to labāko! Zināms, mums jau viss jāzin, ko var, ko nē, nevar jau no viņa to prasīt...

23. XII. [..]. Vakar bija eglītes vakars ministrijā. Zeiferts pēc paraduma noturēja ļoti pieklājīgu runu. Rainis savās

runās pēdējā laikā daudz nosvērtāks un veiklāks nekā savā ministrijas darbības sākumā. Tomēr viņa runām kaitē dažādi gari prātojumi. Arī tagad iesāka tīri sirsnīgi par ziemassvētkiem, izteikdams sirsnīgus atzinības vārdus Zeifertam, bet tad gara runa par kultūru un demokrātiju, par visu Latvijas tautu kopējo kultūru utt. Tas bojā visu iespaidu. Arī izteiksme viņam nav tik veikla, stils nekoncentrēts... Ar to negribu mazināt Raiņa cieņu un viņa iespaidu, viņa lielumu, bet, ja šo trūkumu nebūtu, tad darbinieki, kas viņu citādi tuvāk nepazīst, arī gūtu lielāku iespaidu un sajūsmu...

1928. gads

Šausmīga ir paraša noliegt cilvēkus un viņu darbus, ja tie godīgi pilda savus pienākumus. No visiem lieliem vīriem, ar ko man nācies tuvāk satikties, tomēr par augstāko un cēlāko uzskatu Raini. Ir viņam šādas tādas neveiklības viņa runās un darbos, bet tas galvenā kārtā lietās, kas nav viņam piemērotas, piem., politika un arī skolu lietas, ja viņš grib pēdējās uzstāties kā administrators... Turpretim, ja viņš uzstājas kā dzejnieks un cilvēks, tad ap viņu rodas sajūsmas atmosfēra un dziļa cieņa. Kaut viņš vairāk ar šo arī apmierinātos — būtu skolās, jaunatnes vidū, literatūras un sabiedriskās dzīves parādībās. Ja salīdzina viņa iestāšanos ministrijā un tagad, pēc gada, tad novērojams, ka viņam šis gads stipri par labu nācis: laikam agrāk viņu stipri nospiedusi atstumtība, vientulība. Pat administratīvās lietās radies viņam vairāk pašpaļāvības un veiklības. Viņš izsaka vēlēšanos aiziet no ministrijas. Viņam varbūt, kā saka, pietiktu un pēc šī darba atpūta un nodošanās personīgai dzīvei būtu labāka, tomēr nebūtu jāvēlas, lai tas notiktu, jo viņa vietā citu tik ievērojamu personu un mīļu cilvēku vairs nedabūsim...

22. I. Žēl gan šķirties no Raiņa. Bet viņam pašam varbūt tas nāks par labu, jo viņš varēs brīvāki savu laiku iekārtot, citādi viņa veselībai tas var nākt par ļaunu. Ja tik viņš tagad psihiski būtu apmierināts; viņam gribas, tā sacīt, va-

ras lietās reprezentēties. Bez tam viņš neprata sevi saudzēt un turēja par savu pienākumu nekur neiztrūkt, kur to no viņa dienesta pienākumi prasīja. Nu gan viņš šo «varasvīra» stāvokli ir izbaudījis un varētu apmierināties.

23. I. Šodien šķiršanās! Neiznāca tik labi, kā vēlējos. Būtu labi, ja Rainis oficiālas runas vietā būtu pateicis kādus sirsnīgākus vārdus, tad arī ierēdņi justos viņam tuvāki un nekautrētos izteikt savas simpātijas. Šinī ziņā Rainis ne arvien prot piemēroties situācijai. Es apsveicu, t. i., atvadījos ierēdņu vārdā, uzsverot R. personību. Biju stipri nodarbināts ar visas dienas «organizēšanu», un mana runa neiznāca tā, kā gribēju. Pirms oficiālās atvadīšanās R. mani mīļi apkampa un noskūpstīja — savā kabinetā. Es arī viņam neesmu slēpis savas simpātijas un viņam, tā sacīt, kalpojis pēc labākās sirdsapziņas. Zināms, ne nu tādēļ vien, ka viņš ir Rainis un pret mani ar tādu uzticību un mīlestību allaž izturējies, bet apzinādamies savus pienākumus un dzīts no darbaprieka. Viņa laikā jau varēju darīt, «ko gribu», viņš arī man «klausīja», bet vienā otrā gadījumā viņam bija jādara arī citādi — zem dažādiem spaidiem un iespaidiem...

2. II. Raiņa atvadīšanās Skolotāju mājā (1. II). Patīkami redzēt to pārmaiņu, kāda novērojama, salīdzinot viņu ar to Raini, kāds viņš bija pirms gada, — daudz nosvērtāks, uzstāšanās izveicīgāka, pat izskats možāks un glītāks, un uz visām lietām reaģē daudz iecietīgāki. Redzams, ka viņš agrāk juties stipri atstumts, vientuļš un sarūgtināts.

5. II. Vakar bija Krišj. Bar. prēmiju fonda sēde; patīkami konstatēt, ka Rainis pērn šādās lietās izturējās daudz bezpartejiskāki nekā tagadējie profesori: viss, kas nenāk no profesora puses, tiek ar zobgalībām un noniecināšanu atstumts. Rainis savā sirdī allaž bija pārāk iecietīgs un piekāpīgs. Tikai gadījumos, kur viņu spieda vai kur viņu izaicināja to darīt, viņš, tā sacīt, rādīja zobus...

13. II. «Latvis» jau gan atkal prasa, ka diviem kungiem — R. Liepiņam un K. Meln. jāejot, jo tie esot Latvijas skolas

ruīnējuši, ieveduši postā ... Ja gan, tie jau paši tie vainīgie būs!

18. II. Šodien man liels pārsteigums. Ministrs, pārrunājot ministrijas iekārtas projektu, paskaidro, ka Visp. 1. pārvalde (resp. departaments) esot lieks. Jā, tagad gan tam esot nozīme, jo tur rīkojoties Krišs Melnalksnis, bet citādi tas esot fikcija. To viņam esot teikuši, un viņam tagad ar tā liekoties. Skaidrs, ka ierosinātājiem ir *задняя мысль* — likvidēt Melnalksni. [..]

Vakar gadījās satikties ar Zvārguli. Biju agrāk ar viņu ticies, bet ne tik tuvi. Ugunīgs vīrs — daudz enerģijas un dzīvības vēl tajos gados ...

21. II. Šodien laikrakstos parādījušās noteiktas ziņas par Melnalkšņa u. c. «likvidēšanu». Man tūliņ nāca atmiņā jaunā ministra (Tenteļa) solījumi: tikai «lietderības labā»! — jā, visāda tā lietderība ir. Liekas, ka tas cilvēks uz visu ir spējīgs: smaidīdams un pat komplimentus sakot, var tūliņ pēc tam pārvilkt tev strīpu pāri.

16. IV. Šodien ministrs paziņoja, ka likvidēšot Visp. 1. pārvaldi. Jautāju, ko ar mani darīs. Arī likvidēšot; tāda tā cilvēka dzīve esot. Neteicu vairāk nenieka. Vai vērts runāt! Cik reiz viņš nav apgalvojis: neesmu devis nekādus solījumus, rīkošos tikai lietderīgi! Tagad: tā prasot, arī no laukiem (!) ...

18. IV. Vakar šausmīgi smaga sajūta: neticēju visu laiku, ka tas notiks, ka **mani** tomēr padzīs. Zināms, to dara Ausejs un Co, tas revanšs par to, ka es vēl arvien sēdu ministrijā ... Mani draugi Jesens, Pīpiņa kdze par mani rūpējas, bet to nevēlos, jo domāju, ka nāks atkal citi laiki, gan tad dzīvošu .. Nedomāju, ka man jālūdzas.

22. IV. Pēdējo dienu Izglītības ministrijā, pēdējais ieraksts šai burtnīcā. Skumja sajūta — citi saimniekos. Lielākā daļa no tiem, tā sacīt, manis uzaudzināti, ataicināti. Tātad nu varu iet.

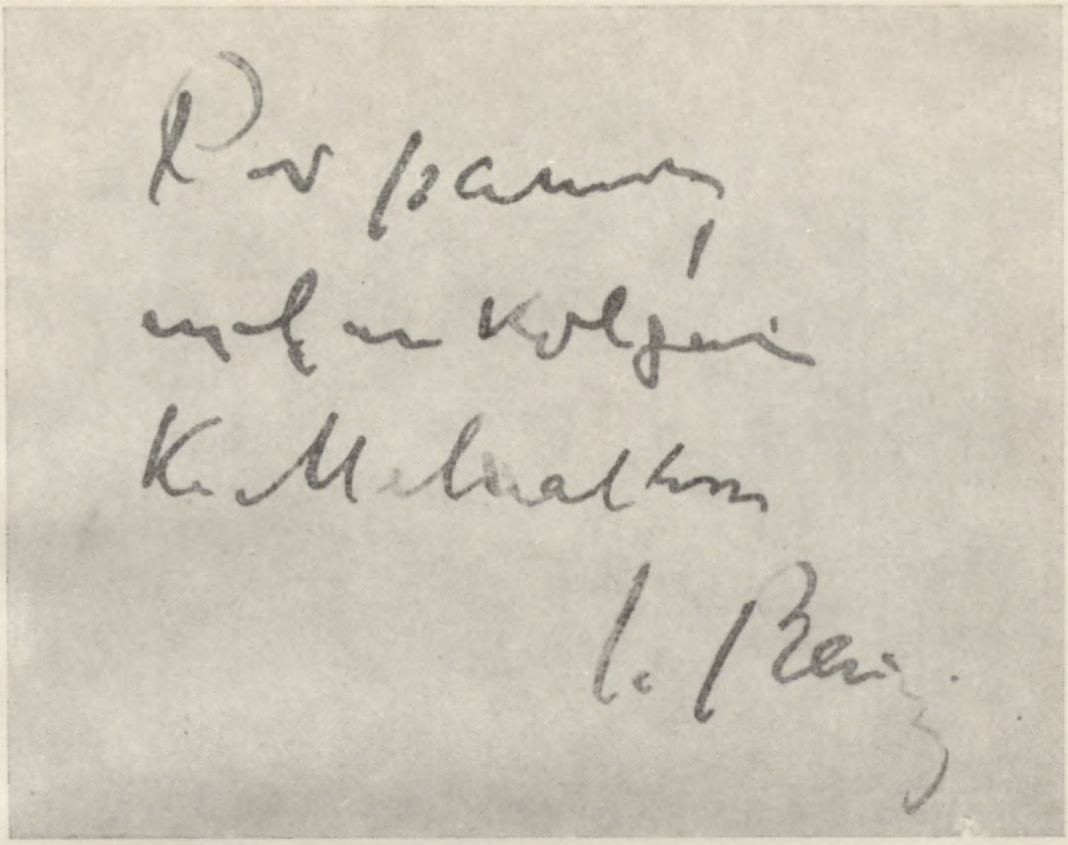

Iepriekšējā fotoattēla otra puse — ar Raiņa veltījumu K. Melnalksnim.

Ērgļu Izglītības biedrības pūtēju orķestris 20. gados. Pirmajā rindā pirmais no labās — orķestra vadītājs Pēteris Bumbērs. Otrajā rindā pirmais no kreisās — Jānis Elsters.

RŪDOLFS BLAUMANIS UN VIŅA ĒRGĻI

Velta Rozenfelde

PAGASTMĀJA UN PAGASTSKOLA

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā kultūras dzīve Ērgļos cieši saistīta ar Rūdolfa Blaumaņa vārdu, bet teritoriāli — ar Ērgļu pagastmāju un pagastskolu.

Ērglēnieši savu skolu un pagastmāju gribējuši celt netālu no muižas, t. i., Rīgas, Cēsu un muižas ceļu krustojumā (tagad Ļeņina ielas sākums Ērgļu ciematā). Tam pretī ceļa labajā pusē (virzienā no Ērgļiem) jau no agrākiem laikiem notika gadatirgi. Šī vieta izmantota tirgus skatam «Raudupietē», ar to saistās Blaumaņa dzejolis «Tirgs». Muižas īpašnieks šo vietu nav devis, zemi piešķīris Gaiļkalnā (apmēram divus kilometrus no Ērgļiem), kur toreiz bijis mežs, pa vidu gājis Rīgas lielceļš. Vēlāk muiža prasīto vietu gan devusi, bet, tā kā ēku celšanai vajadzīgie materiāli jau bijuši savesti, tad cēluši turpat Gaiļkalnā. Abas bija akmens celtnes.

Pagastmāja celta no 1873. gada līdz 1879. gadam.[1] 1887. gadā tā kļuva par tikko nodibinātās Ērgļu Labdarības biedrības mitekli. Tā pagastmājā sāka veidoties Ērgļu kultūras dzīve. Jau 1889. gadā te notika teātra izrādes, kuru režisors bija pagasta rakstvedis dzejnieks Pēteris Blaus. Divās Blaumaņa vēstulēs P. Blauam (1889. gada 12. oktobrī un 26. novembrī) lasām par iecerētajām izrādēm un varbūtēju Blaumaņa piedalīšanos tajās.

---

[1] LCVVA, 3813. f., 1. apr., 317., 318. l. — Ērgļu pagastvaldes nekustamo īpašumu saraksts.

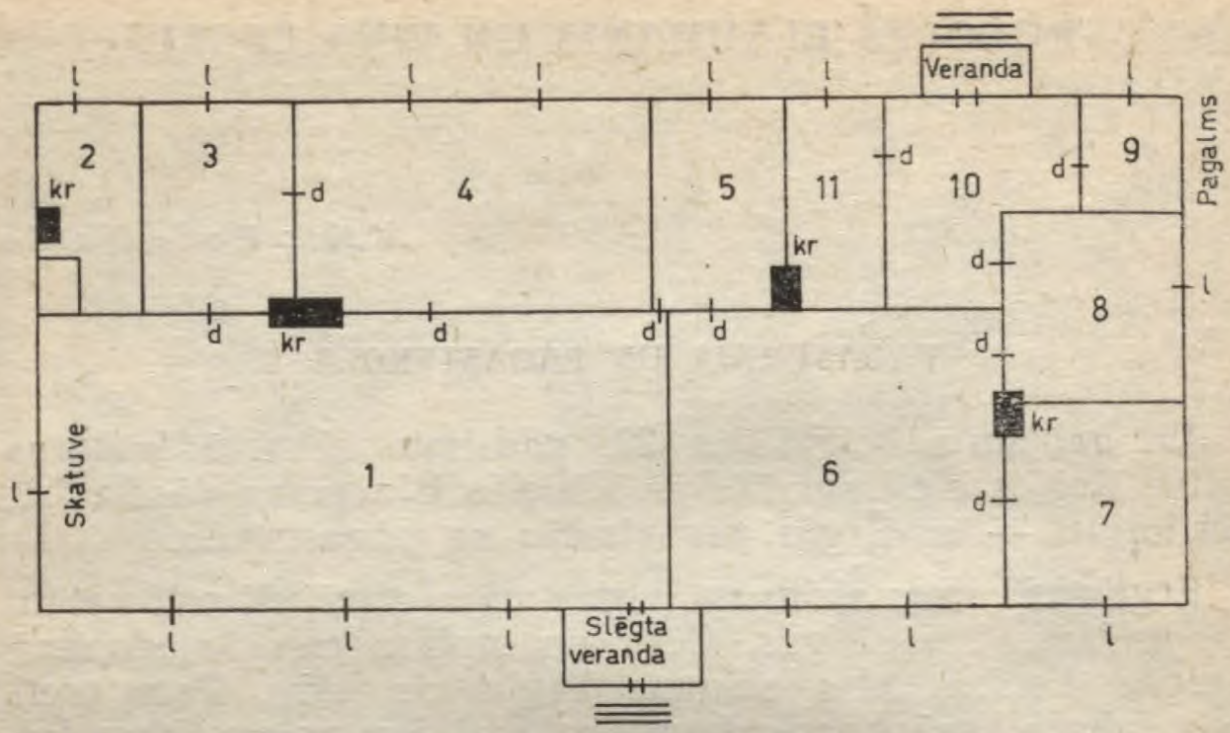

Ērgļu pagastmājas plāns.

Kancelejas gals: 1) lielā istaba (skatītāju zāle ar skatuvi); 2) ziņneša istaba un cietums; 3) tiesas istaba; 4) kanceleja; 5) bankas istaba (sarīkojumos — bufete). Darbveža dzīvoklis: 6) zāle; 7) guļamistāba; 8) ēdamistaba; 9) pieliekamais kambaris; 10) priekšnams; 11) virtuve. Apzīmējumi: d — durvis, l — logs, kr — krāsns.

Starp aktieriem minēti pagastskolas pārzinis Kārlis Augenbergs no Kalnaugļēniem, palīgskolotājs Jānis Blaus no Dzelzskājām un vēlākā ilggadējā Blaumaņa aktrise Late Purviņa no Dalbiem.

Divus pirmos Labdarības biedrības priekškarus un dekorācijas gleznojis P. Blaua draugs Voldemārs Zeltiņš (1879—1909). Par šo pirmo priekškaru Blaumanis sarakstījis satīrisku dzejoli «Norājiens», jo bijuši ērglēnieši, kam priekškars licies netikumīgs.

Kad tu uz teāteri ej,
Tu redzi: priekškars skatuvei
Ir pirkts un krāsots tīri jauns,
Uz kuru skatīties ir kauns.
Tur virsū divas meitas redz,
Kas sevi lāgā neapsedz.
Tai vienai mugura ir plika,

Tai otrai atkal Zeltiņš lika
To priekškaru skatītājiem rādīt
Un kailu nabu priekšā stādīt;
Tad vēl tur, publikai par kreņķi,
Ir virsū divi pliki zeņķi.
Tas viens ar dziedāšanu mokās,
Tam otram brūnas ūzas rokās;
Nav redzams, vai viņš arī dzied
Vai tikai taisās meitās iet.
Šis priekškars tikai ļaunu rada,
Uz nešķīstību domas vada,
Un tādēļ viņš ir jāpārstrādā.
Lai Zeltiņš abām meitām gādā
Vai kreklus, jakas, brunčus, blūzas,
Lai abiem zeņķiem uzvelk ūzas,
Lai dara vismaz tik daudz labu,
Ka apsedz cičus, apsedz nabu;
Šīs vietas drīkst tik pirksti matīt,
Bet ļaužu acs tās nedrīkst skatīt.

Ar šo skatuvi, kas iebūvēta pagastmājas lielajā istabā (skatītāju zālē), saistās Blaumaņa dramaturga, režisora un aktiera darbība Ērgļos. Te savu pirmiestudējumu pieredzējušas gandrīz visas Blaumaņa lugas.

Pēc R. Blaumaņa nāves jau agrāk radusies plaisa starp Ērgļu vecāko un jaunāko paaudzi — t. s. «manšīsteriem» un «seskiem» — kļuva aizvien lielāka un Labdarības biedrība pamazām zaudēja savu nozīmi. 1909. gada maijā nodibinājās Izglītības biedrība. Tās dibinātāji: Kārlis Dzenis, Arvīds Blaumanis, Juris Blaus, Jānis Grimza, Alfrēds Vārdaunis, Juris Bičevskis, Ernests Kapiņš, Augusts Rozenfelds, Juris Blūms, Jānis Suta.

Valdes sēdē par biedrības priekšnieku ievēlēja skolotāju Juri Blauu, vietnieks bija K. Augenbergs, kasieris — E. Kapiņš, valdes locekļi — A. Blaumanis, A. Vārdaunis, J. Grimza un J. Blūms.

Nodibinājās jauktais un vīru koris. To vadītājs un arī teātra izrāžu režisors bija skolotājs Kārlis Dzenis. 1910. gadā biedru skaits — 238 (147 vīrieši, 91 sieviete). Darbības akti-

vitāte šāda: līdz 1. septembrim notikušas 3 teātra izrādes, 2 literāri vakari, 1 zaļumsvētki, 1 bērnu svētki.

Izglītības biedrībai sāka celt savu ēku. Pats biedrības priekšnieks Juris Blaus strādāja pie jaunbūves, gan kopā ar talciniekiem, gan viens pats rokot ēkas pamatus. Viņš bija nepieredzēti enerģisks gan līdzdarbojoties, gan organizējot. Būvdarbus vadīja Ērgļu namdaris Antons Zlaugotnis. Vēlāk tika saņemts aizdevums no bankas, ar to ēkas būvi varēja pabeigt.

Biedrības nama celšanas laikā 1910. gada vasarā Ērgļus pirmo reizi apmeklēja rakstniece Anna Brigadere, par to viņa rakstījusi savās atmiņās. Rakstniece piedalījusies laukuma nolīdzināšanā, lai ērglēniešiem būtu līdzenas takas uz kultūru. Ceļa abās pusēs, kas no lielceļa ved uz biedrības namu, aug divi ozoli, kurus stādījuši Anna Brigadere un Kārlis Skalbe.

Ērgļu Izglītības biedrības nams iesvētīts 1911. gada 1. janvārī un uzskatāms par pirmo patstāvīgo Izglītības biedrības namu Latvijā.

Par 1912. gadā uzvestajiem «Indrāniem» stāsta Liepkalnes skolotājs Kārlis Kalniņš: Indrānu tēvs bija Juris Blaus, Indrānu māte — Marija Broda, Edvarts — Arvīds Blaumanis, Līze — Marija Špīlberga, Noliņš — Alfrēds Vārdaunis.

Pirms kara, kā atceras A. Vārdaunis, zēnu lomās piedalījies Jānis Grots.

Tātad, sākot ar 1911. gadu, pagastmāja savas kultūras iestādes funkcijas nodeva jaunajai ēkai ceļa otrā pusē nedaudz uz Rīgas pusi. Kad P. Blaus pēc 1905. gada revolūcijas bija spiests emigrēt uz Šveici, mans tēvs Augusts Rozenfelds (1877—1963) 1906. gadā sāka strādāt viņa vietā par Ērgļu pagasta rakstvedi un sabija šajā amatā līdz 1934. gadam. Arī es pati kopš 1928. gada strādāju Ērgļu pagasta valdē kancelejas darbus. Tāpēc biju aculieciniece arī tam, kā beidza eksistēt māja, kas tik cieši saistīta ar Rūdolfa Blaumaņa darbību Ērgļos.

Lielā Tēvijas kara beigu posmā fronte strauji tuvojās

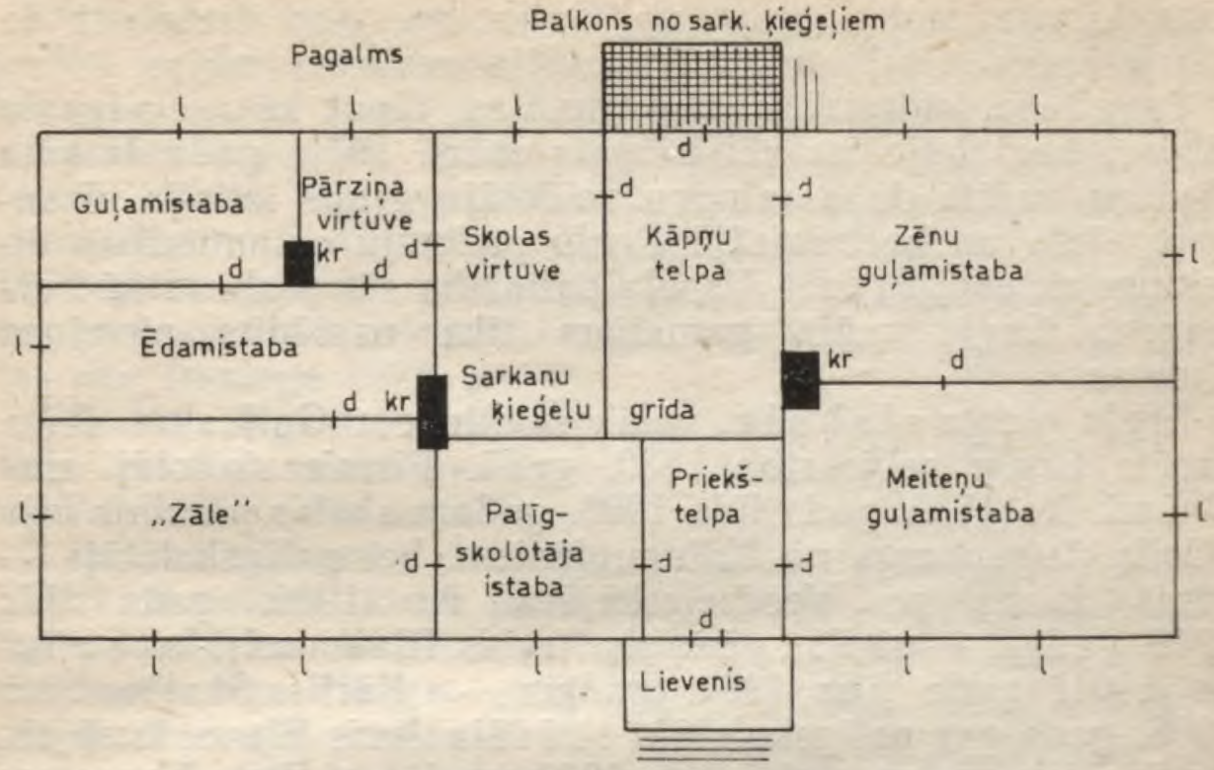

Ērgļu pagastskolas plāns (pirmais stāvs).

Ērgļiem. Bija 1944. gada 19. augusta sestdiena. Tāpat kā katru rītu, ar savu divriteni braucu uz pagastmāju. Ceļš bija daudz nemierīgāks nekā parasti. Kancelejā bija jau vairāki cilvēki. Kā parasti, nosēdos pie savas rakstāmmašīnas un sāku šo to darīt. Pēc brīža ieradās pāris ērglēniešu un stāstīja, ka nākot no Vestienas puses, kur iebraukusi padomju tanku vienība. Drīz sapratām, ka esam frontes joslā.

Sākoties kaujām, patvērāmies tukšās pagastmājas pagrabā. Tad pie durvīm parādījās fotogrāfs Krūmiņš un teica, ka jāiet uz Krūmiņmāju lejiņā, kas tālāk no ceļa. Svētdienas rītā pagalmā parādījās padomju tankisti. Pēc kāda laika sākās uzlidojumi. Jau bija nodegusi biedrības māja.

Pienāca pirmdiena. Pēkšņi man atkal likās, ka dzirdu sprikstošu troksni. Izbāzu galvu pa durvīm — viss mājas jumts liesmās, deg arī kūtiņa. Visi metāmies ārā. Brīžam pļavā krita bumbas, un nekur tālāk netikām. Tomēr pama-

zām aizvirzījāmies prom no Gaiļkalna. Kad trešdienā te atgriezāmies, Gaiļkalnā vairs nebija nevienas mājas.

Tagad no kādreizējās pagastmājas, tāpat kā no pagasta skolas, saglabājušies vēl pamatu mūri. 1979. gadā Imanta Ziedoņa vadītā dabas ainavu veidotāju grupa iztīrīja aizaugušo vietu un ar toreizējā Ērgļu padomju saimniecības direktora nelaiķa Franča Ušpeļa palīdzību starp abiem kādreiz slaveno Ērgļu māju pamatiem tika uzstādīts piemiņas akmens.

Ērgļu pagastskolu, vēlāk sauktu par Gaiļkalna skolu, uzcēla Ērgļu sabiedrība 1880. gadā. Pirmie skolotāji nav zināmi. No 1889. gada līdz 1900. gadam skolas pārzinis bija Kārlis Augenbergs no Kalnaugļēniem, bet palīgskolotājs — Jānis Blaus no Vecdzelzskājām. No 1900. gada līdz 1919. gadam — skolas pārzinis Arvīds Blaumanis, bet palīgs no 1901. gada līdz 1904. gadam — Kārlis Skalbe. No 1906. gada par palīgskolotāju strādāja Juris Blaus, kurš pēc Arvīda Blaumaņa aiziešanas 1919. gadā uz Rīgu kļuva par skolas pārzini (līdz 1940. gadam). Visi šie skolotāji piedalījās Ērgļu sabiedriskajā dzīvē kopā ar Rūdolfu Blaumani.

Rakstnieka brālis Arvīds Blaumanis 1900. gada rudenī sāka pagastskolā ne vien strādāt, bet turpat arī dzīvot.

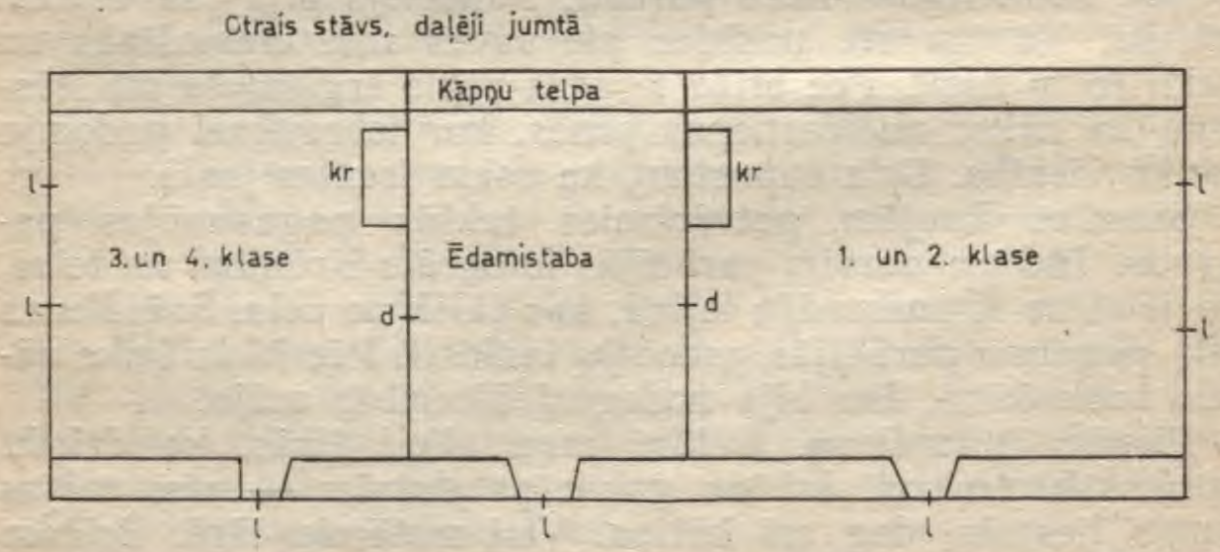

Ērgļu pagastskolas plāns (otrais stāvs).

1903. gada augustā viņš apprecējās un ar visu ģimeni palika uz dzīvi Gaiļkalnā. Tā Ērgļu pagastskola līdzās Brakiem kļuva par vienu no pastāvīgākajām Rūdolfa Blaumaņa uzturēšanās vietām. Blaumaņa dzīves laikā pagastskolā bija četras klases. Pēc tam kad 20. gados izveidoja sešklasīgo pamatskolu, tā tika nosaukta par Blaumaņa skolu. Kopš 1939. gada šajā ēkā sāka mācīties 5. un 6. klase, bet pirmās četras klases pārvietoja uz 1910. gadā celtās draudzes skolas ēku (nodega 1973. gadā).

Bijušās pagastskolas ēka nodega 1942. gada februārī. Bija auksta, sniegaina diena, vakarā biedrības namā bija teātra izrāde. Arī es biju starp apmeklētājiem. Izrāde jau sākās, kad atskanēja sauciens: «Skola deg!» Arī es kopā ar daudziem citiem skrēju pa lielceļu uz skolu. Ārā bija iznestas skolotājas Kāpostiņas mantas. Rīkojās ugunsdzēsēji. Gaiļkalns bija diezgan nabadzīgs ar ūdeni, un skolu neizglāba. Vainīgie izrādījās divi zēni, kas bijuši konfliktā ar skolas pārzini Andersonu, īpatnēju, asu cilvēku, ienācēju. Pēc tam skolas darbu pārcēla uz t. s. Krievkalna skolu, sarkanu ķieģeļu ēku Rīgas un Cēsu ceļu trīsstūrī, kura nodega 1944. gada kauju laikā.

Rūdolfs Blaumanis labprāt apmeklējis skolēnu izrīkojumus, ar interesi vērojis bērnus. Kādu gadījumu pagastskolā viņš aprakstījis stāstā «Sarkanais jātnieks». Te minētais puisītis ir Jānis Elsters (1893—1962) no Lausku mājām. Elsteru ģimene bijusi muzikāla. Jānis Elsters spēlēja Izglītības biedrībā Pētera Bumbēra vadītajā pūtēju orķestrī, kas bija ļoti iecienīts Ērgļos un jo plašā apkārtnē. Jānis Elsters bija liela auguma inteliģents Ērgļu zemnieks. Viņš apsaimniekoja Lausku mājas daļu, kas atrodas Ogres krastā un līdz ar apkaimi ir viena no skaistākajām vietām Ērgļos. Viņa tēvs Jēkabs Elsters saglabājis daudz ozolu, no kuriem dažs resnākais gājis bojā kara laikā.

Jāņa Elstera meita Ilga Kupča (dzimusi 1933. gadā) pēc tēva stāstītā atceras, ka Jēkaba Elstera pirmā sieva mirusi, atstājot četrus bērnus. Otrā — Jāņa Elstera māte mirusi

dzemdībās. Dzīve mājā bijusi ļoti grūta. Ja bijis putenis, palicis skolā un skolotāji Jāni paēdinājuši.

Jēkabs Elsters bijis nesaticīgas dabas, tādēļ viņa bērni agri izklīduši pie citiem. Jāni Elsteru izaudzinājusi radiniece Vestienā. Kad tēvs miris, bērni sanākuši atpakaļ Lauskos.

Jāni Elsteru par prototipu izmantojis arī K. Skalbe tēlojumā «Pīlītes».

VELTAS ROZENFELDES SAVĀKTIE ATMIŅU STĀSTĪJUMI

Teodors Zvaigzne (1879—1963; dzimis Vecpiebalgas Jaungrūžos; skolotājs Ērgļu draudzes skolā no 1899. gada līdz 1910. gadam).

Blaumanis bija virs vidēja auguma, veiklu un graciozu kustēšanos, ar labsirdīgu smaidu uz pievilcīgās sejas. Balss viņam skaņa, runāja ātri, beidzamos dzīves gados bija manāma pat nervoza steigšanās. Būdams ļoti atklātas dabas, draugu starpā Blaumanis neskopojās vārdiem. Sākumā it kā vēss un atturīgs, bet drīz vien uz āru laužas viņa biedrošanās gars un sirds siltums.

Dažreiz Blaumanis bija arī ļoti ass, visvairāk tad, kad tika izrādītas viņa lugas. Vairāk reižu aktrises izgāja ar saraudātām acīm otrā istabā. Bet pietika pāra neliekuļotu, siltu vārdu no režisora — un visas asaras bija nožuvušas.

Mana iepazīšanās ar Blaumani notika, kad Ērgļos uzveda «Ugunī». Tēloju Akmentiņu. Grūti bija zem Blaumaņa pātagas teātri spēlēt. Bija jātēlo tā, kā Blaumanis lomu izdomājis.

Ja gadījās ieiet pie Blaumaņa, kad viņš rakstīja, tad labāk tūlīt bija iet prom. Savu rakstāmo pabeidzis, viņš atkal bija runājams. Tad viņš allaž mēdza aizturēt pie sevis draugus. Mīļu cilvēku klātbūtne viņam bija atspirdzinošs baudījums. Viņš arī man bieži teica: «Teodorikus, nāc nu, es tevi gribu baudīt!» Un tad sākās sarunas.

Atceros kādu maija vakaru Ogres krastā pie ugunskura. Sejas laistās līksmībā. Arī Blaumaņa joki atskan pa starpām. Lejā pa akmentiņiem tek Ogre. Liekas, ka lakstīgalas dziesmas nekur tik jauki neskan kā šīs romantiskās upes ievu krūmos. Mūsu Rūdolfs klausās, viņa seja pamazām pārvēršas, valoda apklust. Biedri uz rīta pusi viņu atrod vecā kapsētā pie liepām. Te rakstnieks un dzejnieks veido fantāzijā savus varoņus. Nav vairs smieklu. Blaumanis iet klusi uz mājām, un neviens no biedriem neuzdrošinās viņu traucēt no šiem sapņiem.

Atmiņā saglabājusies diena, kad Blaumani izvadīja uz sanatoriju. No Brakiem līdz lielceļam viņu aiznesa skolotāji. Atvadīšanās bija īsa, bez vārdiem. Blaumanis klusēdams paspieda mums visiem roku un aizbraukdams pamāja ar cepuri.

Kad atnāca ziņa par Blaumaņa nāvi, bija tāda sajūta, kā kad katrā ērglēniešu mājā būtu pa mironim.

Juris Blaus (1883—1968; Pētera Blaua radinieks; dzimis Jumurdas Grīvos Pakšēnu ezera krastā; mūziķu Jurjānu brālēns; no 1906. gada Ērgļu pagastskolas skolotājs; aktīvs Ērgļu kulturāli sabiedriskās dzīves dalībnieks — spēlējis Blaumaņa režijās, dziedājis vīru dubultkvartetā u. c.; pēc rakstnieka nāves viens no galvenajiem Ērgļu Izglītības biedrības dibinātājiem. Daļa viņa atmiņu publicētas grāmatā «Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās»; par skolotāju Ērgļos strādājis līdz 1940. gadam).

Kad 1889. gadā Ērgļu pagastnamā par rakstvedi sāka strādāt Pēteris Blaus, kultūras dzīve strauji uzplauka, jo tajā piedalījās arī Blaumanis — jauns, mūžīgi neizsīkstošas enerģijas un laipnības pilns. Viņš pulcināja ap sevi jaunatni, un plaisa starp vecāko un jauno paaudzi samazinājās. Rakstnieks domubiedrus palaikam meklēja tieši tautā. Viņa teātra izrādēs piedalījās gan vietējā inteliģence, gan saimnieki, gan kalpi, jo Blaumanis kultūras darbam meklēja tikai «lietaskokus». Svarīgi bija arī tas, ka Blaumanis un P. Blaus cieši

sadraudzējās. Pēc P. Blaua ierosinājuma pagasta runasvīri atļāva pagastmājā ierīkot pastāvīgu skatuvi un piešķīra simt rubļu jaunu grāmatu iegādei bibliotēkai, kas atradās pagastskolā. Pie biedrības pastāvēja teātra komisija, kam bija liela loma teātra izrāžu veicināšanā. Blaumanis piedalījās teātra izrādēs arī kā aktieris. Rakstnieks savas lomas spēlēja teicami, bija nepārspējams Ābrams.

Pēdējos mūža gados Blaumanis veltīja daudz pūļu sabiedriskajai dzīvei Ērgļos, jo bija Ērgļu Labdarības biedrības priekšnieks.

Kad viņš nomira, ērglēnieši sašķēlās «jaunajos» un «vecajos».

Kā turpinājās Blaumaņa vadītais kultūras darbs pēc viņa nāves? T. s. «jaunie» nodibināja jaunu biedrību — Ērgļu Izglītības biedrību, ap ko pulcējās visi progresīvie darbinieki.

Nolēma celt jaunu, plašu biedrības namu. Kur celt? Muiža centrā nedeva ne zemi, ne akmeņus. 1909. gadā muižas īpašnieks Tranzē pārdeva ērglēniešiem īpašumā lauku mājas. Tad ērglēnieši biedrības nama būvei izvēlējās Gaiļkalnu iepretī pagastskolai. Ceļa otrajā pusē Rausēnu māju saimnieks Jelejs Gaiļkalnā uz deviņdesmit deviņiem gadiem iznomāja divas pūrvietas zemes, par to viņam izrīkojumos bija ierādīts krēsls godavietā.

Sākumam bija astoņdesmit trīs rubļi. Visu veica talku veidā bez atlīdzības. No saimniekiem saņēma būvmateriālus — kokus, granti, akmeņus u. c. Bet talku vakaros ērglēnieši sēdās pie kopīgiem galdiem, tad dziedāja un dejoja pie harmonikas skaņām. Divu gadu laikā biedrība tikai ar saviem līdzekļiem un biedru neatlaidīgu darbu un pūliņiem uzcēla biedrības namu, kas varēja uzņemt ap trīssimt apmeklētāju.

1910. gadā ēka bija zem jumta. Jauno biedrības namu atklāja 1911. gada 1. janvārī. Pirmās dekorācijas gatavoja Aleksandrs Štrāls. Atklāšanai sekoja runas. Dziedāja bied-

rības jauktais koris. Dziedāja arī speciāli šim gadījumam Kārļa Skalbes sacerētu dziesmu «Kalnā»:

Es biju tur, kur kalnā
Stāv karodziņa kārts
Un jaunai mājai uzcelts
Ir priežu vainags sārts —
Pats pirmais vainags sārts utt.

Sekoja mielasts.

Gaiļkalnā sāka būvēties arī privātpersonas. Tika atvērta tirgotava, ierīkoja foto un pulksteņu labošanas darbnīcas. Arī amatnieki uzcēla savrupmājas, un Gaiļkalns tika biezāk apdzīvots. Pirmais pasaules karš pārtrauca tā tālāku izveidošanos. Sabiedriskā darbība uz laiku apklusa.

Kā kalns ieguvis savu nosaukumu? Pa tā virsotni aizvijas Rīgas—Lubānas lielceļš. Šī kalna nosaukums cēlies tālā pagātnē. Kad vēl nebija Rīgas—Orlas dzelzceļa, tad, sākot no Lubānas, Saikavas un tā sauktās poļu zemes — Latgales zemnieki savus ražojumus — sviestu, gaļu, labību un pat dzīvus putnus zirgu pajūgos pa šo ceļu nogādājuši Rīgā un no turienes pārveduši citas preces. Tāpēc ceļavīru — sevišķi rudeņos — bijis garu garās rindas un iebraucamās vietas jeb tā sauktie krogi, kas no Ērgļiem līdz Rīgai bijuši skaitā krietni daudz, tomēr daudzreiz tā pārpildīti, ka ceļavīriem vajadzējis pavadīt nakti aizvējainās meža malās. Viena no šādām vietām bijis šis kalns, kas apaudzis ar egļu mežu. Šeit kādā rudens naktī atpūtušies vairāki pajūgi. Kāds no ceļavīriem, barojot savus putnus, būra vārtiņus atstājis vaļā, un daļa no to iemītniekiem pazudusi tumsā. Vēl ilgi pēc tam naktīs tur dziedājuši gaiļi un ne reizi vien baidījuši lētticīgos apkārtnes iedzīvotājus, kamēr sals vai lapsas kūmiņš tos pieveikuši. Tā šis kalns ieguvis nosaukumu.

Kārlis Dzenis (1873—1952; skolotājs Ērgļu pareizticīgo draudzes skolā — t. s. Krievkalna skolā (1896—1914), pēc tam Zaubē).

1906. gada 2. janvārī, kad soda ekspedīcija vēl nebija Ērgļu pagastā ieradusies, tika sasaukta pagasta iedzīvotāju

sapulce un apspriests pašreizējais stāvoklis. Nolēma sūtīt no pagasta uz Rīgu deputāciju pie varasvīriem ar lūgumu novērst soda ekspedīcijas ierašanos. Deputācijā ievēlēja Rūdolfu Blaumani, veco pagasta vecāko Kārli Blauu un mani.

Ieradāmies Rīgā, bet, protams, nekā nepanākuši, griezāmies atpakaļ. Jau verstis četras no Ērgļiem dzirdējām, ka muiža pilna ar dragūniem.

Marija Kotāne (dz. 1908. gadā; skolotāja Ērgļos). Mana māte Late Jaunozoliņa, dzimusi Purviņa (1871—1956), bija aktīva dalībniece Ērgļu kultūras dzīvē. Lati Purviņu no Dalbiem Blaumanis minējis vēstulē P. Blauam 1889. gada 12. oktobrī un 26. novembrī, viņa bija Blaumaņa aktrise. Mana māte stāstīja, ka Blaumanis pats visu pratis sagatavot izrādei. Kādu apģērbu krāsu izdomājis, tādai arī bija jābūt izrādē. Dažreiz rakstnieks pats stāvējis klāt, norādīdams, kā šūt. Lugā «Potivara nams» ērglēniešiem bijušas lielākas grūtības. Lauku cilvēku lomas gājušas labi. Visgrūtāk gājis ar Paulīnas lomu, ko viņa spēlējusi. Rakstnieks pats rūpējies par apģērbu, arī rādījis, kā smalkam cilvēkam runāt un uzvesties. Dažreiz bijis arī dusmīgs, dažs labs noraudājies.

Blaumanis šad tad rakstījis manai mātei, vairāk gan par aktieru izziņošanu. Piemēram: «Purviņu jaunkundz! Sestdien .. būšu Ērgļos, tad izziņojiet .. aktierus uz mēģinājumu pag. mājā.

Jūsu Blaumanis.»

Bija apsveikuma kartiņas uz svētkiem. Kādu atceros vēl šodien: uz zaļa fona balta pils, kas man kā bērnam ļoti patika.

Interesants bijis apsveikums uz manu vecāku — aktieru Jēkaba Jaunozoliņa un Lates Purviņas kāzām 1907. gadā. Apsveikuma pamatā ņemts skats no lugas «Ļaunais gars» (lai vīra dzīvē tāpat neiznāktu iekrist grozā kā Vilkam utt.). Apsveikums bijis diezgan garš. Abi spēlējuši šajā lugā, un rakstniekam ļoti patikusi Jaunozoliņa atveidotā Vilka loma.

Kārlis Eglītis (1887—?) un Augusts Bērziņš (1906).

Viena no galvenajām Blaumaņa aktrisēm — Marija Špīlberga (1872—1943) ir no vecas Ērgļu muzikantu dzimtas, kas ar mūziku nodarbojusies četrās paaudzēs. Pirmais no viņiem pratis spēlēt tikai četrus gabalus, tomēr viņš kopā ar dēliem saukts uz muižnieku godībām — kristībām, vārda vai dzimšanas dienām. Par šo muzicēšanu muiža viņam devusi apsaimniekot Spēliņu mājas. Viņi spēlējuši arī māju ballēs Kaķaragā, Silamuižā un Āķēnos.

Savas dzimtas pēdējais muzikants — Marijas tēvs Andžs Špīlbergs bijis jau jauno laiku cilvēks un pratis spēlēt visas 19. gs. otrās puses dejas un tautasdziesmas. Viens no viņa mīļākajiem gabaliem bijis valsis «Donavas viļņi». Viņš spēlējis pēc notīm. Vēlākos gados Špīlbergs Spēliņos paturēja tikai ogu un ābeļu dārzu ar bišu dravu. Viņš dzīvoja mazā paša celtā mājiņā.

Vēl deviņdesmit gadu vecumā viņš spēlēja uz pagastmājas skatuves. Sīka auguma, balts kā ābele, acis aizvērtas, bet viņa vijole dziedāja tik skaisti, ka arī nedejotāji klausījās, elpu aizturējuši.

Pie viņa nāca mācīties vijoļspēli apkārtējie jaunekļi. Špīlbergam bija četras vijoles. Dēlam Robertam viņš iemācīja spēlēt flautu, bet Marijai — vijoli: Marija vēlāk spēlēja kopā ar tēvu pagastmājā. Ja kāds iegriezās Spēliņos, tad vecais muzikants ar prieku spēlēja visu, ko katrs vēlējās. Rudens pusē Andžs Špīlbergs Varužas upītes krastā savā mājā rīkoja «ogu balli», pulcinot apkārtējos jauniešus.

Alma Krīvēna (1902—1974; Ērgļu dzirnavniece; aktīva kultūras dzīves dalībniece, spēlējusi teātri kopā ar Blaumaņa aktrisi Mariju Špīlbergu).

Marija bieži stāstīja, ka tad, kad viņa pirmo reizi spēlējusi Ažu, rakstnieks bijis diezgan uztraucies, lai gan iepriekšējais mēģinājumu darbs ar Mariju bijis stingrs un neatlaidīgs. Arī viņa pati bijusi uztraukusies. Teikusi: «Kas mani precēs, ja man tādas lomas vien jāspēlē (arī Trīne, Pinda-

cīša, Līze)!» Tad Blaumanis: «Ja neviens cits tevi nepaņems, es pats tevi paņemšu vai Pēteris (Blaus),» — un abi ar Gresti pa logu bīdījuši Mariju uz skatuves. Loma izdevusies. «Nu ir visi nomiruši, bet precinieku tā ir nebija,» daudz vēlāk atcerējās Marija.

1920. gadā Labdarības biedrības uzvedumā «Pazudušajā dēlā» viņa atkal spēlēja Ažu. Šausmas bija skatīties, kā viņa glāstīja to rudzu kūli! Marijas Trīne bija sevišķi laba, vēlākos gados arī Vešeriene bija laba.

1923. gada 2. septembrī Ērgļu kapos Blaumanim atklāja pieminekli, piedalījās arī viesi no Rīgas, ērglēnieši un ļaudis no plašas apkaimes. Arī es biju kapos, bet milzīgā ļaužu masā maz ko redzēju.

Bija ieradies komponists E. Melngailis ar savu kori, lai godinātu jaunības draugu un lielo latviešu rakstnieku. Kapos dziedāja speciāli šim gadījumam komponēto dziesmu ar Blaumaņa vārdiem «Viktoram fon Andrejanovam». Svinības turpinājās pārpildītajā zālē biedrības namā, kur neaizmirstami skanēja Melngaiļa kora dziedātās dziesmas.

Kārlis Plaudis (dzimis 1911. gadā Ērgļos; mežsargs).

Mana māte Marianna Plaude, dzimusi Suta, bija Blaumaņa aktrise. (Dzimusi ap 1880. gadu.) Vecie ērglēnieši bieži pieminēja viņas vārdu. Jaunībā bijusi ļoti glīta, iznesīga. Viņas vecāki bija saimnieki Itālijā. (Gleznaina vieta aiz Ērgļiem uz Cēsu pusi, kas ieguvusi savu nosaukumu tādējādi, ka muižnieks tur ieviesis daudzus itāliskus vietvārdus, piemēram, Neapole u. c.)

Māte gājusi dziedāt korī un spēlējusi pie Blaumaņa teātri. Ja bijuši skolā, tad Blaumaņa mamma iedevusi no Brakiem līdzi sviesta spainīti un biezpienu un vakaros tad cepuši kartupeļus. Blaumanis teicis: «Es gribu ērglēniešiem samācīt «Indrānus», aizbraukt ar viņiem uz Rīgu un tur parādīt, kā jāspēlē «Indrāni».» Mūsu māte mājā visvairāk dziedāja «Silmaču» dziesmas, sevišķi Zāras dziesmu. Blaumanis bijis ļoti sirsnīgs ar visiem. Māte teica: «Blaumanis bija Ērgļu

svece.» (A. Vārdaunis atceras M. Sutu kā ļoti aktīvu sabiedrisku darbinieci. — *V. R.*)

Marija Bērziņa (dz. Jagare (1888—1980); dzimusi Kalna Rumbēnos pie Pulgožņa ezera).

Mans tēvs Andrejs Jagars (1858—1942) ap 1900. gadu bija Ērgļu Labdarības biedrības priekšnieks. Abi vecāki dziedāja korī un piedalījās Trešajos un Ceturtajos Dziesmu svētkos Rīgā. Kopā ar viņiem uz Trešajiem Dziesmu svētkiem brauca arī Blaumanis.

Māte Anna Jagare bija mācījusies Rubīnu Annas skolā. No tās skolas visi bija ar labām manierēm.

Blaumanis prata labi runāt visādos gadījumos. Mana radinieka — komponistu Jurjānu jaunākā tēvabrāļa Soklēnu Mārtiņa Jurjāna jubilejā apveicēju vidū bija arī R. Blaumanis. Viņa teiktā runa bija tik skaista, ka viena no viesību dalībniecēm — Poriete no Līburiem — vēl pēc ilgiem gadiem nožēloja, ka šī runa nav uzrakstīta.

Mans vīrs Ernests Bērziņš spēlēja pie Blaumaņa teātri. (Viņš ir tas pats jaunais Sīmaņu Bērziņš, par kuru sakarā ar 1905. gada revolucionārajiem notikumiem Ērgļos Blaumanis stāsta vēstulē M. Kraujiņam 1905. gada jūnijā. — *V. R.*)

Noveles «Nāves ēnā» varoņa Birkenbauma prototips Gusts Eihenbaums bija liela auguma, glīts, bet liels dzērājs un kauslis. Viņš mūsmājās precējās ar mazu, melnīgsnēju meitu Eglīti, kas šo dzērāju prata valdīt.

Kārlis Augenbergs (1892—1977; dzimis Ērgļos; mācījies Ģ. Odiņa vadītajā tirdzniecības skolā — t. s. Martas ielas skolā, kur par skolotāju strādāja arī J. Greste; pēc skolas beigšanas Ērgļu veikalnieks, vēlāk saimnieks).

Kad 1900. gada rudenī par skolotāju uz pagastskolu pārnāca Arvīds Blaumanis, tad arī rakstnieks biežāk apgrozījās skolā un sagatavoja teātra izrādes. Tās notika pagastmājas zālē. Uz skatuves nevarēja tikt, ja priekškars nebija uzvilkts. Tad aktieriem bija jākāpj pa logu, tas radīja lielas neērtības ziemā aukstā laikā. Kaut gan skatuve bija diezgan maza, Blaumanis daudzas savas lugas vispirms izrādīja

Ērgļos. Viņš izrādes gatavoja ļoti nopietni un stingri. Aktieri, sevišķi aktrises, bieži bija redzami saraudātām acīm, bet izrādēs tā lieta gāja labi. Viņu pašu tiku redzējis, tēlojot baronu Mēvenšternu «Ugunī», Sīkstuli «Zelta kuprī» un Ābramu «Trīnes grēkos».

No R. Blaumaņa režijas mākslu bija iemācījies Kārlis Dzenis. Viņš tad arī sagatavoja labas izrādes. Pats viņš izrādēs nepiedalījās. Pie Dzeņa nebija viegli tikt uz skatuves dēļiem, jo nelaida tik viegli pie lomas.

Man spēlēt iznāca nejauši: 1913. gadā galvenās lomas tēlotājs Juris Blaus bija saslimis un tā viņa vietā gandrīz vai bez mēģinājuma dabūju izspēlēties kādā Brigaderes lugā. Vecā gada vakarā tāpat — nu jau ar kādu mēģinājumu atvietoju viņu «Dižūdru Mālē», kur godam turējos. Ar to ceļš uz skatuvi bija vaļā.

Blaumanis Rīgā Odiņa komercskolā divu klašu zēniem mūsu klasē lasīja savus «Indrānus». Mūsu zēni bija diezgan trokšņaini, bet tad bija tik klusi, it kā suģestēti, jo tik meistarīgi lasītu lugu neviens nebija dzirdējis. Greste, kas bija mūsu skolotājs, izkārtoja šo lasīšanu. R. Blaumanis pēdējā laikā bija arī Ērgļu Labdarības biedrības priekšnieks. Jā, viņš bija liels cilvēks!

Kristīne Briede (1886—1980).

Jau divpadsmit gadu vecumā gāju no savām mājām Pipariem uz teātri pagastmājā. Zālē bija gari soli ar numuriem. Skatuves logs bija uz skolas pusi. Pēc izrādes Špīlbergs ar meitu Mariju spēlēja dejas. Vēlāk Mariju redzēju Ažas lomā. Viņa bija briesmīga, kā īsta ārprātīgā. Vēl atceros lugu «Sestdienas vakars». Tajā spēlēja mans brālis Augusts Briedis un Dalbu Late (Purviņa). Viņa bija varena Made, sevišķi pie plāceņu cepšanas. Kādu laiku biju pie Blaumaņiem pagastskolā par meitu.

Mans brālis Augusts atveda rakstniekam uz atvadām no Rīgas dārgu vainagu ar sudraba zīlēm.

Klāra Nusberga (dz. Mezīte; dzimusi 1890. gadā;

P. Blaua māsasmeita; skolotāja Ērgļu Krievkalna skolā (1917—1924)).

Atceros kādu asas mēles sacerētu dziesmiņu: «Dzirnavielā krodziņš «Lauva», / Tur sēd pilnā Pēters Blaua, / Otrā pusē krodziņš «Dūda», / Tur sēd sausā Blaumaņ Rūda.»

Late Pļaviņa (dz. 1893. g.).

Kad glabāja rakstnieku Blaumani, es arī aizgāju uz izvadīšanu. Dzīvoju Ērgļu muižā. Vainagu visvairāk no Rīgas, bija tik daudz, ka pietrūka nesēju. Arī man viens pavadītājs no Rīgas lūdza nest vienu vainagu. Tad lielo vainagu kopā ar paziņu pa abām aiznesām līdz kapsētai. Ļaužu bija nepārredzami. Man līdz šodienai — astoņdesmit divu gadu vecumā — sirdī un prātā saglabājušās tautasdziesmas, ko pie kapa deklamēja kāda skolniece no Rīgas:

Kam tu lūzi, ozoliņi,
Vai nav koku lūzējiņu?
Kam tu miri, mūs' bāliņi,
Vai nav ļaužu mirējiņu?
Lai tas mira, kam bij laiks,
Tev nebija laiks vēl mirt:
Zelta lauki neaparti,
Zīda pļavas nenopļautas.

Magdalēna Blumberga[1] ((1890—?); Blaumaņa skolasbiedrenes Poriešu Marijas meita).

Blaumaņa bēru gājiens virzījās no baznīcas gar Skanstkalniņu pāri Ogres tiltam (pa toreizējo Rīgas lielceļu). Pa priekšu nesa sudraba ozollapu vainagu no Jelgavas tirdzniecības skolas kolektīva un Jelgavas sabiedriskajiem darbiniekiem. Tālāk gāja pārējie vainagu nesēji un Vestienas pūtēju orķestris. (Gretu Ilstera diriģētais pūtēju orķestris, no kura vēlāk izveidojās P. Bumbēra vadītais Ērgļu pūtēju orķestris.) Tad sabiedriskie darbinieki uz pleciem nesa šķirstu. Tālāk bija viena ļaužu jūra.

---

[1] Atmiņu pieraksts. RLMVM, inv. № 78238.

Alfrēds Vārdaunis

BLAUMAŅA LOMA ĒRGĻU KULTŪRAS DZĪVĒ[1]

Latvijas PSR Nopelniem bagātais skolotājs Alfrēds Vārdaunis dzimis 1879. gadā Jaungulbenē. Bijis palīgskolotājs Dūres pagasta skolā (1896—1897) un Gaujienas pagasta skolā (1897—1898), skolotājs Ērgļu pagasta Katriņas skolā (1899—1919, izņemot 1914—1918) un Jaungulbenes pagasta Kalna pirmās pakāpes pamatskolā (1919—1927). 1927. gadā kļuvis par jaunnodibinātās Gulbīšu sešklasīgās pamatskolas pirmo direktoru un skolotāju. Šai skolā (tagadējā Gulbenes rajona Gulbīšu vidusskolā) strādājis par skolotāju un direktoru līdz aiziešanai pensijā 1952. gada 26. augustā. Bijis Jaungulbenes dziedāšanas biedrības kora (vēlāk Jaungulbenes kora) diriģents (1919—1956) un priekšnieks (1930—1956). Miris 1982. gadā.

Alfrēda Vārdauņa dēls — Latvijas PSR Tautas mākslinieks Edgars Vārdaunis (savu vārdu mantojis no R. Blaumaņa Edgara).

Pirmo reizi Blaumani redzēju 1900. gadā, lai gan par viņu jau agrāk biju dzirdējis. Iegāju Ērgļu pagastmājas t. s. izrīkojumu zālē, kur sēdēja vairāki ērglēnieši un paskaļi sarunājās. Tad uzreiz: «Blaumanis!» — un visi noklusa. Zālei cauri, laipni pasveicinot, izgāja ļoti vingrs cilvēks un iegāja pie P. Blaua kancelejā. Ļaudis atkal turpināja sarunas. Varēja redzēt, ka ērglēnieši pret rakstnieku izjuta lielu cieņu.

---

[1] Materiālu sagatavojusi L. Volkova no 1971. gadā magnetofonā ierakstīta stāstījuma un no V. Rozenfeldes pierakstītām atmiņām.

Kādā citā reizē, man esot kancelejā, tur ienāca arī rakstnieks un tūlīt mani uzrunāja: «Ak jūs Katriņā? Kad sanāksim kopā, tad parunāsim.» Un tā kādā dienā atnāca vēstule ar stāviem burtiem, lai sestdien ierodoties pagastskolā.

Tur jau citi priekšā: skolotāji Dzenis, Podnieks, Grimza, Arv. Blaumanis u. c. Sapazināmies. Kā jau svešāks, vairāk turējos pie malas. Bet visi ērglēnieši bija ļoti atklāti, draudzīgi, tā ka drīz iedzīvojos. Vislielākais runātājs bija Dzenis. Šādās sanāksmēs piedalījās arī Diženajo Bernhards-Dižs. Viņš bija straujš un nāca ar lielu bozi no Jumurdas. Bija arī draudzes skolotājs Teodors Zvaigzne. Viņš bija apdomīgs sarunā, kā skolotāju viņu cienīja.

Kad Blaumanis ieradās Ērgļos, tad parasti pirmajā sestdienas vakarā pagastskolā sanāca skolotāji, lai ar Blaumani tiktos. Viņš jau katru reizi, kad brauca no Rīgas, arī atveda kukuli līdzi, tas ir, īsāku vai garāku sacerējumu, bet retumis arī kādu lugu rokrakstā. Blaumanis tos lasīja priekšā, un pēc tam padebatējām. Ja bija luga, tad to ņēma nopietnāk. Blaumanis pastāstīja dažas ziņas par lugu — kā tā cēlusies utt. Pēc tam sākās lugas lasīšana. Viņš pats lasīja skatu pēc skata un reižu reizēm apstājās, lai sagaidītu, vai kāds neierunāsies kaut ko. Ja nu kāds kaut kādu piezīmi teica, to padebatēja, bet galu galā iznāca, ka tomēr bija jāpaliek tam pašam, jo labāka nekā nevarēja ielikt. Tad uzaicināja sadalīt lomas. Tai sadalīšanā labākās, plašākās ziņas varēja uzrādīt Pēteris Blaus un Blaumaņa brālis Arvīds, jo tie abi ļoti labi zināja kā jauno, tā arī vecāko Ērgļu paaudzi, tāpēc viņu uzrādītās personas — lomu tēlotājas atrada piekrišanu vienmēr. Un tad drīzi jo drīzi arī lomas sadalīja, uzrakstīja uzaicinājumus, tos iedeva izdalīšanai, un pirmais mēģinājums iznāca jau nākamajā, t. i., svētdienas vakarā. Uz mēģinājumu saradās bez kādas kavēšanās visi, kas bija uzaicināti. Blaumanis viņiem pastāstīja dažas ziņas par lugu, arī par atsevišķu lomu, kas būtu jāuzsver, bet ilgi nekavējās. Un tad viņš izdalīja jau rokrakstos sarakstītas lomas — un sākās lasīšana. Blaumanis daudz lasīšanā neņēma dalības,

tas ir, netraucēja, bet gan ļoti uzmanīgi klausījās. Varēja novērot, ka viņš iepazīstas ar katra lomas tēlotāja karakteri. Tad sacīja: «Nu mēs esam ar lugu iepazinušies, tagad iesim un pastrādāsim uz skatuves.» Blaumanis bija ļoti noteikts, stingrs savās prasībās. Viņš ievēroja pat vismazākos sīkumus un tos nepalaida neizlabotus, ja tie netika izdarīti tā, kā vajag. Jau ar pirmo soli, ko aktieris spēra uz skatuves, tūliņ radās piezīmes, kā vajadzētu darīt, cik tāli viņš aizies, kā viņš apstāsies, kā viņš kustēsies, kā viņš runās, kā viņš roku pacels, kā viņš pirkstu pakustinās, — to visu lika darīt un arī stāstīja, kā jādara. Tie, kas pie Blaumaņa jau bija darbojušies, tika vieglāk cauri, bet iesācējiem gāja grūti. Kad Blaumanis redzēja, ka tomēr neiet ar stāstīšanu, tad aktieri nosūtīja pie sufliera būdas un sacīja: «Skaties un ievēro!» Nogāja no skatuves, pēc laiciņa uznāca, bet nu vairs nebija Blaumaņa nemaz. Kustības, runāšana, saruna ar pretspēlētāju — tas viss pavisam kaut kas cits. Tas bija taisni tāds, kā lugā bija tā loma. Bija reizes, kad viņš pat dažus kostīma gabalus uzvilka, piemēram, sieviešu svārkus. Tas jau jocīgi iznāca, tomēr uz skatuves tas bija nepieciešams zināmā vietā. Viņš centās pamācīt aktierus, lai viņi justos brīvi, ātrāk iejustos lomā. Tā darbodamies, Blaumanis ar pirmo mēģinājumu izņēma varbūt tikai vienu līdz divus cēlienus un tad, ja laiks bija vēls, sacīja: «Nu tagad būs diezgan strādāts. Lomas izmācāties no galvas! Un arī pretspēlētāja pēdējos teikumus. Un tāpat arī, kad mācāties, lūkojiet mācīties pilnā balsī! Vislabāk jums ir, ka jūs viens pats kaut kur esat un tad runājat tā, kā jūs iedomājat, kā tur vajadzētu runāt.» Ar katru mēģinājumu aktieri iedzīvojās, sāka mazpamazām dzīvot tās lomas dzīvi pašu, nevis spēlēšanu. Tas vārds «teātri spēlēt» netika vairs tad lietots, bet «izrādīt», tas ir, to lomu parādīt tā, kā tā ir. Un tiešām, kad jau nāca uz pēdējo galu tie mēģinājumi, teiksim, vai nu piektais, dažām lugām sestais, tad jau viss gāja tekoši, bez kādiem traucējumiem. Arī Blaumanim vairs neatlika daudz, ko ķerties pie aizrādījumiem. Pēdējā mēģinājumā tika

spēlēts kostīmos un grimā. Grimēšanu, galvenajām lomām sevišķi, izdarīja pats Blaumanis, un par grimēšanu jāsaka, ka Blaumanis grimēšanā tiešām bija mākslinieks — ar nedaudz svītriņām, ar nedaudz mazākiem, lielākiem vai tumšākiem, gaišākiem plankumiem uz sejas viņš pārvērta aktieri pavisam nepazīstamu. Mazākās lomās atļāva grimēties pašiem arī. Es vingrinājos, jo man jau ar tāpat gribējās šo un to pašam iemācīties. Aktieru lugā dzīvošana iespaidoja publiku, jo daudzi atzinās, ka viņi tā aizrāvušies, ka pat aizmirsuši, ka teātra telpās atrodas.

Jāpiezīmē, ka Blaumanis necieta iereibušu nekad. Ja kāds parādījās mēģinājuma sākumā iereibis, to viņš aizlaida un viņa vietā ņēma citu.

Blaumanis mēdza vienmēr beigās, kad bija labi izgājis, pateikties aktieriem, bija ļoti priecīgs, var sacīt, pat laimīgs. Un vienam otram paklusām teica: «Nu piemirsti, ja tev kas grūtāk gāja mēģinājumos! Gan jau uz priekšu sadzīvosim, ies labāk, vieglāk!» Blaumaņa uzvestās lugas tika ļoti labi apmeklētas, un jāsaka — Blaumanis jau savas lugas centās vienmēr Ērgļos papriekš izspēlēt, izvest un tikai tad nodeva iespiešanai un tālāk izplatīšanai tautā.

Viņš tikpat stingri, tikpat pamatīgi arī citu rakstnieku lugas sagatavoja un izveda.

Redzēju, kā kādā sestdienas vakarā Aleksandrs Štrāls gatavoja dekorācijas skatuves dibena prospektam. Pagastmājas zālē izklāti audekli. Štrāls staigā pa tiem, rokā gara spieķa galā ota, kuru šur tur piedur. Vienā pašā naktī gandrīz visu iztaisījis. Sestdienas izrādei viss gatavs, dekorācijas labas. Štrāls Ērgļos bija diezgan bieži. Blaumanis vienmēr izdomāja, kas uz skatuves vajadzīgs: vai celms, vai puķu pušķis, vai kas cits skatuves tālākā plānā. Štrāla gatavoto rožu krūmu dažādi izmantoja, arī lai aktieri aiz tā varētu paslēpties. Koka priekšmetus gatavoja Braku puisis Austriņš. Kad uzveda «Pazudušo dēlu», tad Brakos jau bija izgatavots aparāts pērkoņa negaisam. Austriņš it kā

bija iecelts par skatuves rekvizītu pārzinātāju, kas tad visu savlaicīgi nogādāja izrādes dienā pagastmājā. Skatuvei vajadzēja būt skaistai, bet dabiskai.

Pats vislabāk atceros Rūda lomu «Silmačos», jo tur vislabāk varēju izdziedāties.

Blaumaņa režijā sliktu aktieru nebija. Pat no Braku puiša Pētera Līcīša viņš kā no koka iztaisīja labu Edgaru.

Varena bija Roplainiete! Kā berza traukus Ieva! Abas spēlēja Late Purviņa. Dzejnieks Pēteris Blaus bija Indrānu tēvs. «Ugunī» Klenga — skolotājs Juris Blaus, bet Kristīne — Anna Blaumane. Mīlētājas izcili spēlēja Marija Grimza. Par viņu Arvīds Blaumanis teica, ka tādas aktrises nākot uz laukiem tikai pa simt gadiem reiz. Un vēl Marija Špīlberga — Ažа! Pats Blaumanis viņu sagatavoja šai lomai. Arī P. Blaus bija labs režisors. Visu pārsprieda ar Blaumani.

Lai gan ne daudzās, bet vienā otrā lugā viņš arī spēlēja kādu tēvu, piemēram, Roplaiņa tēvu. Kādu reizi viņš bija žīda lomā. Nu tad bija gan ko skatīties un smieties! Bet tad jāsaka: i žīds vēl varēja mācīties, kā žīdam jādzīvo. Aktieris Blaumanis bija ļoti labs un spējīgs.

Blaumanis bija arī dziesmu mīļotājs. Viņš dziesmas vērtēja ļoti augsti. Viņš sacīja, ka dziesmām ir tāds svars, ka viņas ir kā audzinātājas, kā cilvēka jūtu dziļākas izkopējas un arī mūzikas toņu izpratnes veicinātājas. Kā audzinātājas — es varētu pieminēt, piemēram, tādu notikumu.

Ērgļos bija paradums rīkot katru mēnesi jautājumu izskaidrojumu vakarus. Tie bija tādi daudzpusīgi kursi un ļoti pamācoši, vērtīgi. Ja Blaumanis bija Ērgļos, tad arī viņš piedalījās un izskaidroja vienu otru jautājumu. Bet viņš bija novērojis, ka ne visi jaunieši piedalās tai izskaidrojumu daļā. Daudzi citi staigāja pa lauku vai atkal blakustelpās utt. un ieradās tikai uz balli. Nu Blaumanis bija pavisam īgns. Viņš griezās pie dubultkvarteta: «Jums būs jādzied. Par dziesmām nebīstaties, es gādāšu dziesmas, mūziku.» Nebija pat ne nedēļas laiks — atnāca no Rīgas paciņa, kurā

bija dziesmas un notis: Blaumaņa vārdi, Būmaņa Aleksandra melodija. Bet arī bija kāda zīmīte, tā man vēl tagad stāv prātā: «Par dziedāšanu un par dziesmām līdz uzveduma brīdim ne vārda nekur neizpaust.» Mēs arī izpildījām viņa vēlēšanos. Sarīkojuma dienā Blaumanis bija ieradies no Rīgas. Viņš jau tūliņ apjautājās: «Nu, kā iet ar dziedāšanu? Es arī gribētu līdzi dziedāt. Pirmo tenoru es izdziedātu.» Nu labi! Es arī biju pirmajā tenorā. Viņam balss bija laba. Bet reižu reizēm aizķērās. Un es, līdzās stāvēdams, novēroju, ka viņš ļoti piepūlējas dziedādams. Viņš jau cieta no tās slimības. Tomēr viņš dziedāja, neteica ne vārda par to un, tikai kad aizķērās, tad gan: «Diez kas man tur kaklā ieķērās?»

Jautājumu vakarā bija savi laukā staigātāji, blakustelpās palicēji un bija arī, kas vēroja un klausījās. Kad tas izbeidzās, sākās balle. Pēc dažām dejām starplaikā dubultkvartets uznāca uz skatuves. Visi sāka pulcēties pie skatuves, lai labāk redzētu un dzirdētu, jo tas bija jaunums, ko nebija paredzējuši. Tā nebija bijis, ka ballē ar dziesmām uzstājas. Smējās kā traki. Bet viens otrs sarka, kā uz oglēm uzstājies, jo piedziedājumā bija tik asa satīra kā nazis, ar ko viņš ravēja nezāles. Tais «aizlūgšanās» tika ņemti arī pa lauku staigātāji, balles gaidītāji un tā tālāk. Tā bija kā kaķa ķepiņa, bet izlaistiem nagiem, kas glaudīja un reizē arī ieskrāpēja.

Kopš tās reizes bieži dziedāja jautājumu vakaros. Tie izvērtās kā kursi, kur daudz ko varēja mācīties. Ar paskaidrojumiem piedalījās R. Blaumanis, P. Blaus, K. Skalbe un skolotāji. Rakstnieks sagatavoja vienmēr jaunus dziesmu tekstus ar humoru un satīru, bieži ar Būmaņa mūziku. Pantiņu beigās bija piedziedājumi, kas graizīja kultūras necienītājus, izsmēja tos. Ja bija kāds melnums, to ar dziesmu nomazgāja. Vēlāk stipri gaidīja šo kvartetu. Dziedāja arī tautasdziesmas no Jurjāna krājumiem u. c. Nopietnās reizēs bieži dziedāja «Jau pagājusi baigā nakts» — ar skaistu melodiju.

Kvartetu pēc vajadzības papildināja līdz nelielam vīru korim ar divdesmit, divdesmit pieciem dziedātājiem. Dažreiz dziedāja arī dueti, terceti, seksteti. Kvartetā dziedāja: pirmo tenoru — R. Blaumanis (ja bija Ērgļos), Alfrēds Vārdaunis, otro tenoru — K. Dzenis, pirmo basu — A. Būmanis, otro basu — A. Blaumanis.

Dziedāja arī Pēteris Blaus, Juris Blaus. Dziesmas kvarteta dalībnieki sagatavoja pa lielākai daļai paši mājā, bet sadziedājās pie A. Blaumaņa, kam bija labas klavieres. Kvartetu bieži vadīja Būmanis.

Vīru kvartetam, t. s. «pūtējkorim», bija sava himna:

Mēs, pūtējkoris ar kaķaragu,
Kas dzīvot nevar, ja dziesmu nav.
Un, kad mēs nākam, tad ērglēniešu
Daudz kopā lasās un uzklausās.

Ar valgām rīklēm un jautru drosmi
Tā pagastmāju mēs tricinām.
Un, ja kur tāda ar brūnu sulu
Ir kāda blašķe, to izdzeram.

Kad Špīlbergs čīgā ar savām čīgām,
Tad mēs tam pretī tik uzpūšam.
Mums tenors, flauta un abi basi
Skan it kā taure un bazūne, — utt.

«Kaķarags» vecos rakstos pirmo reizi minēts 1710. gadā. Tas atradās kilometrus četrus no Ērgļu centra Rīgas lielceļa labajā pusē — gara mūra ēka. Uz šo krodziņu dažu labu reizi gājuši arī P. Blaus, A. Blaumanis, K. Skalbe u. c. Dažreiz viņiem piebiedrojies arī rakstnieks, vērojot še dzīvi un ļaudis. «Kaķarags» nodega karā 1944. gada augustā. Mūri nojaukti. Vēl redzama autobusa pietura «Kaķarags».

* * *

Blaumaņa iespaids Ērgļos bija ļoti dziļas saknes laidis. To vislabāk varēja redzēt viņa aizvadīšanā uz kapiem, jo tāda drūzma cilvēku nav bijusi pirms tam un arī pēc tam.

Var droši sacīt, ka neviena Ērgļu māja nebija, no kuras vismaz viens vai divi nebija uz kapiem pavadīt. Viens gals bēru gājienam bija pie baznīcas, otrs pāri Ogrei — kapsētā pie kapa. Bija no tālienes un tuvienes — gan dzejnieki, rakstnieki, dziedoņi, mūziķi, gleznotāji, sabiedriskie darbinieki utt.

Baznīcā īsu svētrunu noturēja mācītājs Stanga. Pēc tam viņš teica: «Godināsim rakstnieka piemiņu ar klusuma brīdi.» Šis klusuma brīdis bija stipri garāks nekā parasti . . .

Atceros — kapos Jānis Greste iesāka ar vārdiem: «Draugs!» Man tas skan ausīs vēl tagad: «Vai pēdējo reizi, kad bijām kopā, vai domājām . . .» Pēc runām uz kapa kopiņas bija vesela kaudze ziedu un vainagu. Burtiski, kaudze tur pacēlās. Labdarības biedrības koris nodziedāja vairākas dziesmas, un es diriģēju pēdējo atvadīšanās dziesmu. Spēlēja pūtēju orķestris. Atskanēja vēl pēdējo reizi zvana skaņas, ardievas nesdamas. Pavadītāju straume sāka plūst uz leju. Klusu, it kā sargādama dārgo piemiņu, ko kalnā bija apglabājusi.

* * *

Precizējumi un papildinājumi 1981. gada «Varavīksnē» publicētajam Z. Megnes rakstam «Rūdolfa Blaumaņa dzīves, darba un piemiņas vietas Rīgā».

154. lpp. Puškina bulvāris ir tagadējais Kronvalda bulvāris, līdz 1899. gadam — Jēkaba iela.

160.—162. lpp. Rīgas Latviešu biedrībai kopš 1902. gada piederējušas divas mājas — vecā biedrības ēka Pauluči ielā 13, kā arī blakusēka Pauluči ielā 15. Tajā no 1888. gada 22. februāra līdz 1890. gada 31. maijam (tolaik barona Volfa nams) atradās «Dienas Lapas» redakcija, ekspedīcija un spiestuve. Kopš 1890. gada 1. jūnija redakcija pārcēlās uz Elizabetes ielu 16, bet spiestuve ar ekspedīciju palika turpat līdz jaunstrāvnieku «Dienas Lapas» slēgšanai 1897. gadā. 1902. gada vasarā šo ēku nopirka Rīgas Latviešu biedrība, lai paplašinātu savas telpas. «Latvijas» redakcija atradās šajā ēkā, tātad tās pareizā adrese ir Pauluči ielā 15. Tādējādi ar namu Pauluči ielā 13 saistās Blaumaņa darbošanās teātra jomā, bet redaktora gaitas — ar namu Pauluči ielā 15.

163. lpp. Kelleres skolas ēka Marijas ielā 17 atradusies tagadējā Suvorova ielas 19. nama vietā.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1983. GADAM

1.	janvārī	paiet	120	gadi,	kopš	dzimis	Rūdolfs Blaumanis
18.	„	„	130	„	„	„	Kārlis Mīlenbahs
18.	„	„	120	„	„	„	Fricis Adamovičs
27.	„	„	50	„	„	miris	Augusts Saulietis
8.	februārī	„	60	„	„	dzimis	Ēvalds Vilks
8.	**„**	**„**	**50**	**„**	**„**	dzimusi	Marta Bārbale
19.	„	„	50	„	„	miris	Fricis Adamovičs
22.	„	„	150	„	„	dzimis	Jēkabs Zvaigznīte
22.	„	„	110	„	„	„	Jānis Endzelīns
23.	„	„	60	„	„	dzimusi	Mirdza Ābola
26.	„	„	90	„	„	„	Lūcija Zamaiča
24.	martā	„	75	„	„	dzimis	Andrejs Balodis
9.	aprīlī	„	180	„	„	„	Ansis Līventāls
14.	„	„	110	„	„	„	Andrejs Jesens
3.	maijā	„	50	„	„	„	Imants Ziedonis
14.	„	„	110	„	„	„	Vizulis (E. Pīpiņš)
18.	„	„	110	„	„	„	Jukums Palevičs
24.	„	„	60	„	„	„	Pēteris Pētersons
25.	„	„	90	„	„	„	Pēteris Veinis
31.	„	„	80	„	„	„	Jānis Medenis
5.	jūnijā	„	50	„	„	dzimusi	Ruta Veidemane
12.	„	„	50	„	„	dzimis	Ēriks Hānbergs
16.	„	„	50	„	„	„	Jānis Mauliņš
17.	jūnijā	„	60	„	„	dzimusi	Milda Losberga
24.	„	„	390	„	„	dzimis	Georgs Mancelis
25.	„	„	50	„	„	mirusi	Anna Brigadere
27.	„	„	50	„	„	dzimusi	Rita Luginska
8.	jūlijā	„	80	„	„	dzimis	Jūlijs Vanags
22.	„	„	60	„	„	„	Visvaldis Lāms
23.	„	„	60	„	„	„	Eižens Rauhvargers
10.	augustā	„	60	„	„	dzimusi	Ingrīda Sokolova
4.	oktobrī	„	130	„	„	dzimis	Andrejs Stērste
8.	„	„	60	„	„	„	Gunārs Cīrulis

9.	oktobrī	paiet	70	gadi,	kopš	dzimusi	Venta Vīgante
13.	„	„	60	„	„	dzimis	Ziedonis Purvs
15.	„	„	200	„	„	„	Neredzīgais Indriķis
28.	„	„	80	„	„	„	Jānis Plaudis
13.	novembrī	„	50	„	„	„	Ojārs Vācietis
15.	„	„	100	„	„	„	Linards Laicens
21.	„	„	80	„	„	„	Artūrs Vilks
3.	decembrī	„	80	„	„	„	Jānis Ozols
8.	„	„	125	„	„	„	Apsīšu Jēkabs
8.	„	„	110	„	„	„	Ansis Gulbis

SATURS

[Volkova L.] Priekšvārds 3
Niedre J. Latvijas padomju rakstnieku pirmais kongress . 4
Aleksandra Fadejeva runa 7
Čaks A. Latvijas PSR Rakstnieku savienība 13
Dzejniekam Šalkonim — 100 *(Mārtiņa Rozentāla ievads)* 16
[Šalkonis.] Klāt pēdējais rīts 17
Klusā mītne 18
* Sveika, brīvība! 19
* [Vēstule Robertam Pelšem] 19
* Autobiogrāfija 20
Karulis K. Mūrnieks, grāmatnieks un rakstnieks Atis Freinats 27
* *Freināts A.* Gulbja grāmatas kolportiera paunā . . . 50
Jurim Alunānam — 150 59
Zanders O. Jakobs Lundbergs latviešu grāmatniecībā . 67
Stelmaka M. Ieskats Annas Brigaderes personiskajā bibliotēkā 77
Volkova L. Kriša Melnalkšņa darbs un alga 95
* Kriša Melnalkšņa dienasgrāmatas fragmenti . . . 111
Rūdolfs Blaumanis un viņa Ērgļi 121
Rozenfelde V. Pagastmāja un pagastskola . . . 121
Veltas Rozenfeldes savāktie atmiņu stāstījumi . . . 128
Vārdaunis A. Blaumaņa loma Ērgļu kultūras dzīvē . 138
Literārais kalendārs 1983. gadam *[Sastādījis Ilgonis Bērsons]* 147

Ar zvaigznīti * apzīmēti arhīvu materiālu pirmpublicējumi.

СОДЕРЖАНИЕ

[*Волкова Л.*] Предисловие 3
Ниедре Я. Первый съезд латышских советских писателей 4
Речь Александра Фадеева 7
Чак А. Союз писателей Латвийской ССР 13
Столетие со дня рождения поэта Шалкониса *(вступительное слово Розентала М.)* 16
[*Шалконис.*] Последнее утро настало 17
Тихая обитель 18
* Приветствую тебя, свобода! 19
* [Письмо Пельше Р.] 19
* Автобиография 20
Карулис К. Каменщик, книжник и писатель Атис Фрейнатс 27
* *Фрейнатс А.* Книги Гулбиса в сумке книгоноши . . 50
Сто пятьдесят лет со дня рождения Юриса Алунанса 59
Зандерс О. Якоб Лундберг в латышском книжном деле 67
Стелмака М. Немного о личной библиотеке Анны Бригадере 77
Волкова Л. Трудовой путь Криша Мелналксниса . . 95
* Отрывки из дневника Криша Мелналксниса . . . 111
Рудолфс Блауманис и его родной край Эргли . . 121
Розенфелде В. Волостное правление и волостная школа 121
Воспоминания о Блауманисе в литературной обработке Велты Розенфелде 128
Вардаунис А. Роль Блауманиса в развитии культурной жизни родного края 138
Литературный календарь 1983 года [*Составитель Илгонис Берсонс*] 147

Звездочкой * отмечены архивные материалы, публикуемые впервые.

РАДУГА 1982

Литературное наследство

Рига «Лиесма» 1982

На латышском языке

Составитель Ливия Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре

Художник В. Озолинь

Фотоматериалы из фондов музея Райниса
Фоторепродукции Р. Аузиня и
Ю. Криевиня

ИБ № 3670

VARAVĪKSNE, 1982

Sastādījusi Līvija Volkova

Redaktore Ligita Bībere. Mākslinieciskā redaktore Maija Dragūne. Tehniskā redaktore Irēna Soide. Korektore Irēna Kalniņa.

Nodota salikšanai 20.04.82. Parakstīta iespiešanai 11.10.82. JT 00860. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 7 uzsk. iespiedl., 7,17 uzsk. kr. nov., 7,88 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. № 639-1. Cena 40 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 213/21295/Klm-293. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

Va 649 **Varavīksne, 1982:** Lit. mantojums / Sast. un iev. sarakst. L. Volkova; Redkol. I. Kiršentāle u. c. — R.: Liesma, 1982. — 150 lpp., 4 lp. il.

Krājumā ievietoti materiāli par simtgadniekiem Ati Freinātu un Šalkoni, par Juri Alunānu, kam aprit simt piecdesmit gadu, arī par Annu Brigaderi, kam simtgade tika atzīmēta pērn. Almanahā iekļauti arī K. Melnalkšņa dienasgrāmatas fragmenti un ērglēnietes V. Rozenfeldes sakopotie dati par R. Blaumani Ērgļu periodā.

V $\frac{70202-213}{M801(11)-82}$ 14.82.4603010202 8L 83.3L

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0305071780

40 kap.